

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

Hajdúnánás határának helynevei

Szerző: Pásztor Éva
V. magyar-néprajz
Témavezető: dr. Tóth Valéria
egyetemi adjunktus

Debrecen, 2007.

Tartalomjegyzék

Előszó.....	1
I. Bevezető.....	2
II. Hajdúnánás modern kori határneveinek névrendszertani vizsgálata	7
1. Hajdúnánás határneveinek funkcionális-szemantikai leírása	7
1.1. Az egyrészes helynevek funkcionális-szemantikai leírása.....	7
1.2. A kétrészes helynevek funkcionális-szemantikai leírása	9
2. Hajdúnánás határneveinek lexikális-morfológiai szerkezete	16
2.1. Az egyrészes helynevek lexikális-morfológiai szerkezete	16
2.2. A kétrészes helynevek lexikális-morfológiai szerkezete.....	17
3. Hajdúnánás határneveinek keletkezéstörténeti elemzése	20
III. Hajdúnánás történeti határneveinek vizsgálata	26
A történeti névanyag gyűjtéséről.....	26
A levéltári források felhasználhatósága.....	26
IV. Elpusztult települések névbokrai	30
V. A névrendszer változásai	44
VI. Összegzés.....	50
Irodalom.....	52
Melléklet	
Tájékoztató a szótár használatához	I
Szótár.....	VI
Források.....	XXVI
Térképek.....	XXX

Előszó

Hajdúnánás határának helyneveivel több mint két éve foglalkozom. Első lépésként a település modern kori, időben a mához legközelebb álló szinkrón névanyagát dolgoztam föl két helynévgyűjtemény alapján (MOLNÁR 1938, DRAVICZKY 1990). E névanyag analízisét dolgozatom első része (II. fejezet) tartalmazza, melyben a helyneveket funkcionális-szemantikai, lexikális-morfológiai és keletkezéstörténeti szintek szerint rendszereztem.

Munkám második egységében Hajdúnánás határnevei körében a történeti (18-19. századi) és a modern kori névállomány egy-egy névcsoportjának vonatkozásában bekövetkező változásokat vizsgáltam. Az összevetés alapját egyrészt a névanyagok feldolgozásakor alkalmazott azonos leírási keret, a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott helynévtipológia (1993) biztosította, másrészt az időintervallumok kronológiai síkokként, szinkrón metszetekként való felfogása lehetővé tette számomra a változásvizsgálat elvégzését.

A névrendszer változásait elemző fejezetben a névtípusok terén történő főbb jelenségeket igyekeztem sorra venni, különös tekintettel a helynévi utótagok típusainak a névállományban bekövetkező elmozdulásaira, a névkorreláció szerkezeti csoportjaira, illetve a határnevek névbokrainak kialakulására.

Külön egységben foglalkoztam a határrésszé vált elpusztult települések neveinek névalkotó szerepével: a kialakuló névtípusokat, névbokrokat elsősorban ugyancsak szerkezeti aspektusból közelítettem meg.

Dolgozatom mellékleteként közlöm a történeti névállomány elemeiből kialakított szócikkeket. A modern kori névkorpusz ilyen módon való közzétételétől eltekintettem, hiszen az általam feldolgozott névanyag föllelhető a felhasznált helynévgyűjteményekben.

I. Bevezető

1. Dolgozatom e bevezető fejezete tulajdonképpen nem tényleges tudománytörténeti összefoglalás, hiszen ilyesféle fejezet írását lényegében fölöslegessé tette HOFFMANN ISTVÁN nemrégiben napvilágot látott tudománytörténeti monográfiája (2003). E fejezetben épp ezért csupán két problémakör körüljárására vállalkozom, ami be is vezet a dolgozatomat. Egyrészt néhány terminus kérdését igyekszem tisztázni, másrészt a helynevek feldolgozásával általában foglalkozó írások szempontjait, illetve a szűkebben egy-egy település névkincsének a feltárását vállaló munkák bemutatását kívánom elvégezni. Dolgozatom céljaként Hajdúnánás történeti és modern kori helyneveinek (pontosabban a határában felbukkanó helyneveinek) nyelvi elemzését tűztem ki. Személyes kötődésem e településhez késztetett arra, hogy ezt a témát válasszam, továbbá az, hogy a helytörténeti gyűjteményben (Móricz Pál Városi Könyvtár, Hajdúnánás) meglehetősen elavult anyagokat találtam, amelyek inkább gazdasági, településtörténeti, néprajzi forrásul szolgálhattak munkámhoz. Könnyedén beláthattam: Hajdúnánás helyneveinek nyelvészeti szempontú, tudományos vizsgálata mindeztáig még nem történt meg.

2. Mielőtt a témám szűkebb szakirodalmi előzményeit elősorolnám, célszerű kitérni néhány terminológiai kérdésre. Tulajdonképpen mit is értünk helyneveken? A nyelvészeti munkák feldolgozása közben számtalanszor találkoztam a terminusok kevert használatával. Erre utal HOFFMANN ISTVÁN is, amikor problémaként felveti a nem tisztázott terminushasználatot bizonyos szerzők munkáiban. HOFFMANN azt javasolja, hogy a *helynév* és a *földrajzi név* kifejezéseket szinonimaként használjuk (1993: 35). Egy-egy összegzés, kisebb tanulmány esetében a konceptualizálás mellőzésének az lett a következménye, hogy az összekeveredő fogalmi hálóban nem láthatjuk tisztán a kutatók eredményeit, kedvezőtlen esetben pedig képtelenek vagyunk ezen eredményeket felhasználni. KÁLMÁN BÉLA „A nevek világa” című munkájában a *földrajzi név* terminust alkalmazza, érti ezalatt „a lakott vagy lakatlan területek, a földfelszín különféle hegyrajzi és vízrajzi alakulatainak elnevezését, tehát világrészek, országok, tartományok (megyék), városok, falvak, tanyák, folyóvizek, állóvizek, hegyek, völgyek, dűlők, hidak, épületek, utcák stb. nevét” (1973: 113). KÁLMÁN többek között a névadás indítékait, a nevek hagyományozódását vizsgálja, illetve a segédtudományok kapcsolódási pontjainak kijelölését sem nélkülözi. Ilyen segédtudomány a településtörténet, amely az adott térség etnikai térképét rajzolja meg, meghatározott korokra lebontva. További kapcsolódó tudományterület még: a történeti földrajz, az állat- és növényföldrajz, a gazdaságtörténet (véleményem szerint a néprajztudomány és a régészet is ide tartozik). Természetesen ebben az esetben csupán

kapcsolódási pontokról beszélhetünk, föl sem merülhet bármely segédtudomány dominanciája. Visszatérve KÁLMÁN *földrajzi név* terminusára, látjuk, hogy milyen tág jelentésmezőben alkalmazza azt. Monográfiájában a nem települést jelölő helynevek közül önálló kis fejezetet szentel a víz- és dűlőneveknek, illetve a domborzati neveknek.

A határnevek között szép számban felbukkanó *dűlőnevek* terminusának kérdése szintén vita tárgya a szakirodalomban. HOFFMANN ISTVÁN a *dűlőnév* terminusról megjegyzi, hogy az „inkább a szántóföldek egy névcsoportjának megjelölésére alkalmas” (1993: 39). A Hajdúnánás helyneveivel is foglalkozó DRAVICZKY IMRE szerint: „Az országban sok helyen tisztázatlan az, hogy mit neveznek dűlőnek. Van, ahol csak egy földsavot. Van, ahol csak az utat. Van, ahol mind a kettőt. Hasonló a helyzet Nánáson is. Nálunk is van, amikor csak terület a nevezett rész (*Nyomás-dűlő* az Új-osztásban). Adódik, hogy csak az út neve (*Választó-dűlő* a Vidi-földön és az Egyház-réten). A leggyakoribb mégis az, amikor a kettő együtt van (*Kis-Rezesi-dűlő* a Pusztán, *Csuka-dűlő* a Réten)” (DRAVICZKY 1990: 27).

Ráadásul a dűlőnevek cserélődhetnek, hiszen termelési módok változása és lokális szinten például az adott terület birtoklójának a cseréje is maga után vonzotta a névváltoztatás lehetőségét. KÁLMÁN a nevek változékonyságát azzal magyarázza, hogy mivel azokat csupán egy kisebb közösség, embercsoport ismeri, hagyományozódásuk nem minden esetben biztosított. Egy olyan jellegzetesen földművelő alföldi város esetében, mint Hajdúnánás, manapság általános jelenség, hogy a fiatal generáció már nem ismeri a földrajzi neveket, különösen nem a határneveket. Ennek okát főleg abban látom, hogy már nem azt a földművelő életmódot éli, amely nagyszüleink idejében jellemző volt. Azonban ezzel a névszociológiai kérdéssel — noha nagyon tanulságos lehet — e dolgozatban nem kívánok foglalkozni.

HOFFMANN ISTVÁN a „Helynevek nyelvi elemzése” című munkájában egy olyan modell felállítására törekszik, amely lehetővé teszi egy-egy felgyűjtött, teljes névanyag nyelvészeti elemzését. A modell kategóriarendszere semmiképpen sem jelent merev vázat, hiszen „a helynevek denotatívumai nem individuálisan létező, elkülönülő egyedek” (HOFFMANN 1993: 38). A helyfajták körében az általa elkülönített nagyobb kategóriák a következők: víznevek, vízparti helyek nevei, domborzati nevek, tájnevek, határnevek, lakott területek nevei, építménynevek. HOFFMANN ISTVÁN a határnevekhez a művelésbe bevont területeket sorolja, akár állattartással, akár növénytermesztéssel vannak azok kapcsolatban (i. m. 39). HOFFMANN a határnév szinonim terminusaként elfogadja a *határrésznév* terminus alkalmazását is.

A tanyaneveket HOFFMANN azért tartja problémásnak, mert „egy oldalról a helységnevekkel, másrészt a háznevekkel rokoníthatók” (i. m. 40). Tehát ez a névcsoport egyfajta átmenetet képez, hiszen a tanyák nem csupán az épületegyüttest, hanem a körülötte fekvő területeket is magukban

foglalják. Szemléletesen mutatja be a tanyavilág életmódját DRAVICZKY IMRE munkája, a „Hajdúnánás tanyavilága I-II.” (1991). Ez a kézirat azért jelenthetett számomra fontos forrásanyagot, mert bizonyos nevekhez népi magyarázatokat fűzött.

3. A helynevek, határnevek vizsgálatára a szakmunkák különböző szempontokat alkalmazva kerítettek sort. KÁLMÁN BÉLA a helynevek történeti-etimológiai kategorizálása kapcsán emeli ki azt, hogy egy-egy földrajzi név esetében nem hanyagolható el az elnevezés körülményeinek a vizsgálata (1973: 172). A dűlőnevek csoportosítását LŐRINCZE LAJOS nyomán végzi el. Három nagy tematikus tömböt különít el: a természeti neveket, műveltségi- és eseményneveket. A természeti nevek további kategóriái tartalmazzák a táj valamely jellegzetességét (alakját, nagyságát stb.), a műveltségi nevek esetében az emberi tevékenység oldaláról közelíti meg (halászhelyek, pásztorkodásra vonatkozó területek, sőt ide sorolja a birtoklást kifejező neveket is), az eseménynevek csoportja pedig a történelemhez, illetve a lokális mondákhoz kapcsolódó neveket tartalmazza. E kategorizálás jelentéstani alapú. Hasonlóképpen szemantikai megközelítéssel találkozhatunk INCZEFI GÉZÁNAK „A metaforikus alakmeghatározás módjai határnevekben” (1971) című tanulmányában, ahol a szerző azt vizsgálja, hogy a határnevek az adott tájegységeket milyen típusú asszociációk alapján lokalizálják. Ezzel szemben „A magyar nyelv történeti nyelvtaná”-nak (továbbiakban TNyt.) a korai, illetve a kései ómagyar korra vonatkozó kötetében (I., II/1. kötet) a helynévképzéssel, illetve az összetétellel való névalkotással foglalkozó fejezetei funkcionális szempontból közelítenek a helynevekhez. Ez azt jelenti, hogy e fejezetek szerzői a helynévképzés kapcsán az adott kor produktív képzőit, a szóösszetételek tárgyalásakor pedig a helyneveket alkotó lexémákat térképezik fel.

4. A csupán egy-egy település határának helyneveivel foglalkozó dolgozatok igen szép számmal jelentek meg önálló kötetként, tanulmányként, monográfiák részeként. E dolgozatokat HOFFMANN ISTVÁN a „Magyar helynévkutatás 1958-2002” című könyvében veszi sorra, bemutatva alkalmazott módszereiket, eredményeiket, így ezek ismertetésétől e helyen én eltekinthetek. Az e munka időhatárain túl eső 2002-2004 között eltelt időszakban azonban ugyancsak értékes dolgozatok láttak napvilágot, s ezek rövid bemutatását szükségesnek érzem. SEBESTYÉN ZSOLT Hetyen földrajzi neveinek névadási típusait vizsgálta oly módon, hogy az adatközlői segítségével felgyűjtött külterületi neveket LŐRINCZE LAJOS nyomán kategorizálta, azaz azokat, a természeti, a műveltségi és az eseménynevek megfelelő csoportjába sorolta, emellett a helynevek lexikális jellemzőit is bemutatta. E dolgozat a falu nevének etimológiáját, illetve belterületének neveit is igyekszik föltérképezni (2002). Tiszamogyorós külterületi helyneveit N. FODOR JÁNOS egészen más aspektusból közelítette meg, hiszen a modern névanyag mellett történeti adatokat — elsősorban kataszteri térképek adatait — is bevont vizsgálataiba. A

helynevek szemantikai osztályozását a hivatalos és a népi elnevezések elkülönítésével bővítette (2003). Modern névanyag felhasználásával, a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott modellt alkalmazva végezte el Cs. NAGY LAJOS Tordatúr morfematikai szerkesztésű helyneveinek vizsgálatát. Dolgozatában a helynevek tipizálását a névanyagban föllelhető formánsok alapján csoportosította (2003). A helyneveknek a funkcionális-szemantikai megközelítése jellemzi BÍRÓ FERENCnek a „Családnevek Köröstarcsa helyneveiben” című tanulmányát is, amelyben a szerző a helyneveket a helynévi lexémákban megjelenő funkció szerint tipizálta, s feltérképezte, hogy azok mely helyfajta jellemzők leginkább (2003). A HOFFMANN-modell helyfajta szerinti osztályozását mutatja be BÍRÓ FERENC másik munkája, a „Köröstarcsa történeti helynevei a XIX. századi gyűjteményekben”, amelyben a felhasznált történeti adatok funkcionális-szemantikai, lexikális-morfológiai és keletkezéstörténeti feldolgozását ugyan nem végezte el, azonban megjegyzéseket tett a sajátos névszerkezetek jellemzőiről (2003). Egészen más megközelítést mutat SZABÓ JÓZSEFnek a „Hagyományörzés Veszprém földrajzi neveiben” című dolgozata, amely Veszprém néhány bel-, és külterületi helynevét és a hozzájuk fűződő mondát, történeti hagyományt tartalmaz. A helynevek csoportosítása tematikus rendezési elv alapján valósul meg, tehát arra van figyelemmel, hogy milyen mondára, hagyományra, egyháztörténeti szerepre stb. utaló funkciók rögződtek a helynevekben (2003). Ugyancsak a funkcionális-szemantikai elemzés szintjén dolgozta fel KIRÁLY LAJOS Porogszentkirály helyneveit modern helynévanyag alapján (2003). 17-19. századi Bereg, Máramaros, Szatmár és Ugocsa vármegyéből származó dokumentumokban — elsősorban örökösödési, peres iratokban — föllelhető helynevek elemzését végzi el MIZSER LAJOS és RÉVAY VALÉRIA (2004). A helységnevek mellett a külterületi nevek etimológiáját, szemantikai tartalmukat térképezi fel, s ha lehetséges, akkor megkísérli a területek lokalizálását is. TÖRÖK TAMÁS egy egész tájegység — Zoboralja — településeit, s azok földrajzi neveit mutatja be. A vizsgált anyag forrásául a 19-20. századi kataszteri térképek, telek-, és birtokkönyvek szolgáltak (2002). A földrajzi neveket három szempont szerint dolgozza fel: a történeti névanyag helyesírási sajátosságait, a szlovák névváltozatokat és végül a névadás motivációját tekinti át. Az egyes földrajzi nevek lokalizációjához a térképek nyújtanak segítséget.

5. Ahhoz, hogy egy település teljes földrajzinév-állományát feltérképezzük, a nyelvi elemzést véghezvihessük, szükség van a településtörténeti, gazdasági és néprajzi ismeretek elsajátítására is. Hajdúnánásról is születtek ilyen természetű információkat tartalmazó, összegző munkák. Két ilyen alapvető munkára kívánok fókuszálni kutatásaim során, ugyanis az ezt követő munkák többsége jórészt ezekre támaszkodik. Az első BARCSA JÁNOS történelmi szintézise, a „Hajdu-Nánás város és a hajdúk történelme” (1900), a másik az 1938-ban közreadott

„Hajdúnánási határnevek és azok hagyományai” címet viselő gyűjtés, amely a hajdúnánási gimnázium egykori tanárának, MOLNÁR JÓZSEFnek és aktív diákjainak munkája. A közlés szócikk formájában tartalmazza a határneveket. Értékét az adja, hogy a nevek mellett névfejtéseket is találunk, amelyek népi magyarázatokat, szájhagyomány útján terjedő történeteket tartalmaznak. Köztudott, hogy a falvakban, kisebb városokban az ehhez hasonló gyűjtéseket értelmiségiek, tehát tanítók, papok végezték. A MOLNÁR JÓZSEF által végzett gyűjtés deduktív jellegű, vagyis a nagyobb területek megjelölésére használt nevek jegyzékén túl találhatóak a kisebb halmok, laposok, zugok stb. nevei. A gyűjtő ezután a következő csoportokat alakítja ki: az első csoportba azokat a neveket sorolja, amelyek esetében a hozzájuk fűződő mondának valamilyen történeti alapja van, a második csoport a babonás történetekre utaló neveket tartalmazza, míg a harmadik csoporthoz azok a nevek tartoznak, amelyek természetadta helyzetüknél fogva magyarázhatóak. Ez szolgálhatott alapul DRAVICZKY IMRÉnek a „Hajdúnánás földrajzi nevei” (1990) című munkájához. DRAVICZKY kiegészítései főként az adott nevek által lokalizált területek pontos helymegjelölésére vonatkoznak. A monográfiát térképmelléklet teszi szemléletessé.

II. Hajdúnánás modern kori határneveinek névrendszertani vizsgálata

A névrendszertani vizsgálat alapjaként a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott névelemzési modell (1993) szolgált, amely a nevek vizsgálatát három szinten tartja elvégezhetőnek: A funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai (azaz a szerkezeti vizsgálati szintek) mellett a keletkezéstörténeti analízist is szükségesnek lát.

1. Hajdúnánás határneveinek funkcionális-szemantikai leírása

A név funkcionális szerkezeti elemzésének alapfogalma a névrész (HOFFMANN 1993: 43). A funkcionális-szemantikai elemzés során tehát a helynevek azon névrészeit tekintetem át, amelyek valamilyen információval szolgálnak a denotátumra vonatkozóan. Vizsgálatom célja az volt, hogy feltérképezzem: vajon a névrészek funkciói milyen módon állnak kapcsolatban az általuk reprezentált területtel.

1.1. Az egyrészes helynevek funkcionális-szemantikai leírása

1. A *Pusztá*, a *Rét* és az *Ugar* helynevek a helyfajtáját nevezik meg. Az *Ugar* helynév a fajtajelölő szerepen túlmenően a terület egykori állapotára utal.

Akad olyan egyrészes helynév, amelynek funkcionális-szemantikai szerkezete az adott terület valamely tulajdonságát fejezi ki. Ezek közül a *Fürösztő* helynév a megjelölt hely funkciójára, működésére utal, ugyanis a közelben lakók ide jártak állataikat fürdetni. A *Nyalakodó* időszakosan vízzel telt mélyedés, az állatok legeltetésére alkalmas, azonban „tavasszal a hosszan tartó vízállás miatt a jószágok legtöbbször csak nyalakodni tudtak, nem laktak jól” (DRAVICZKY 1990: 61).

Az egyrészes helyneveken belül külön csoportot alkotnak azok a nevek, amelyek a hely érzékszervvel felfogható tulajdonságát fejezik ki. A *Jakabfeneke* helynévben a jelölt terület birtokosának testrésze jelentkezik, amely minden bizonnyal alkalmas lehetett arra, hogy az említett hely alakját reprezentálja. A *Csingilingi* víznév alapját az ér hangzatos csordogálása képezhette, s így funkcionálisan a hely jellemző hangjára utal. A *Veres-tenger* helynév a terület színére, illetve az ott lévő növényzetre is utalhat, hiszen a hely időszakosan vízzel telt mélyedés, ahol „vöröses színű nád egész tengernyi volt” (i. m. 79). A *Hármasi* dűlőnek ismeretes egy

másik elnevezése is – *Határ-dűlő*. Így könnyen magyarázható a névadás indítéka, hiszen e területnél húzódik Hajdúnánás, Görbeháza és Hajdúböszörmény közös határa.

Az egyrészes helynevek legnagyobb csoportját azok a nevek alkotják, amelyeknek funkcionális-szemantikai szerkezete kifejezi az adott hely viszonyát valamilyen külső dologhoz, körülményhez. A *Bojtorjángos*, a *Csutkás*, a *Mályvás* és a *Veresnád* helynevek esetében az adott területeken található növényvilág szolgált a névadás alapjául. A *Bojtorjángos* időszakosan vízzel telt, lapályos terület, ahol a kedvező viszonyok miatt burjánzott a bojtorján. A *bojtorjáng* északkelet-magyarországi nyelvjárási forma, hangalaki tájszó (ÚMTSZ. I: 519). A *Mályvás* egy nagyobb határrészt jelöl. Nevét a területen fellelhető mályváról kapta. Természetesen nem a nemesített növényre kell gondolnunk, hanem valamilyen vadon élő növényvegetációra. A *csutka* 'a kukorica szára, többnyire levágva, szárazon' jelentésű szó (ÚMTSZ. I: 929) szolgált a *Csutkás* helynév névadási alapjául. A *Veresnád* egy mélyebben fekvő terület, amely nevét az ott található vörös színű nádról kapta, metonimikus névadással. A *veres* nyelvjárási forma, ugyancsak hangalaki tájszó.

A *Keszeges*, *Csíkos*, *Csukás* és a *Süldős* -s képzővel alakult egyrészes helynevek az adott terület állatvilágára utalnak. A *Csukás* mélyedését csuka, a *Keszeges* eret keszeg, a *Csíkos* pedig csík halászatára használták. A *Süldős* név a süldők jelenlétére utal. A *süldő* 'növendék sertés' jelentésű szó alkotja a név magvát.

A *Cserépszín* szántóterület neve, metonimikus névadással keletkezett. Az elnevezés egy épületre utal, ugyanis „cserépszárító szín állott itt 1882 előtt, ami a téglaegetőhöz tartozott” (DRAVICZKY 1990: 68). A *Dávidka*, illetve a *Tedej* helynevek az általuk megjelölt területek birtokosairól kapták nevüket.

A területtel kapcsolatos esemény szolgált alapjául a következő két helynév keletkezéséhez: a *Darutánc* területén egykor darvak udvaroltak egymásnak, és olyan mozdulatokat tettek mintha táncolnának. A *Farkasordító* magaslataira valaha farkasok húzódtak, ha kiöntött a Tisza, ordításuk messzire hallatszott — vélekednek a név eredetéről az adatközlők. A *Varjas* helynév egy nagyobb határrész neve, melynek területén valaha település állott. HOFFMANN ISTVÁN egyik kitűnő tanulmányában (1984-85) a Bakony mellett fekvő Tapolcafő község földrajzi névanyagának vizsgálata kapcsán utalt arra, hogy az elpusztult települések a bekebelező területek névanyagára hatással lehetnek, azok határrészévé süllyedhet ugyanis az egykori falunév. *Varjas* település csupán a 16. századtól adatolható, és valószínű, hogy a Fürj-ér – Varjas-ér – Malom-ér által határolt területen feküdt (MÓDY 1973: 29). Emlékét a *Varjas* határrész neve ma is őrzi (lásd még az „Elpusztult települések névbokrai” című fejezetet).

Léteznek olyan helynevek, amelyek funkcionális-szemantikai szempontból kategorizálhatatlanok. Ennek elsősorban az lehet az oka, hogy a névadás indítéka az időbeli távolság miatt homályba vész. A *Raducza* víz talán annak a területnek a birtokosáról kapta a nevét, melyen átfolyik. A *Tajta*, a *Zagolya* és a *Kasziba* nagyobb határrészt jelölő, szemantikailag szintén kategorizálhatatlan helynevek, amelyeknek keletkezése bizonytalan. A *Zajgató* és a *Horgoló* helynevek névadására ugyancsak nem találtam magyarázatot. Az előbbi — pusztán a hangzása alapján — valamiféle zajhatásra vonatkozhat, azzal állhat kapcsolatban.

1. 2. A kétrészes helynevek funkcionális-szemantikai leírása

1. A kétrészes helynevek szerkezetüket tekintve alaprészből és bővítményi névrészből állnak. Az alaprész vagy utótag funkcionális-szemantikai szempontból csupán kétféle lehet: fajtajelölő, illetve megnevező szerepű.

1. 1. A fajtajelölő névrészek földrajzi köznévként a hely fajtaját nevezik meg. A *Pogány-lapos* helynév utótagja jelentésbeli tájszó, 'a környezeténél alacsonyabban fekvő, rendszerint vizenyős, főként legeltetésre vagy kaszálónak alkalmas, sík terület' (ÚMTsz. III: 735). A *Schlakta-kubik kubik* névrészenek pontosan meg tudjuk adni a jelentését – 'tégláégetés céljára ásott gödör' – hiszen a helynévvel jelölt területen egykor tégláégető működött. A *Lopó-halom-járás*, *Fürj-halom-járás* és a *Veres-tenger-járás* nagyobb határrésznevek *járás* utótagja ugyancsak jelentésbeli tájszó. A Hajdúnánáson gyűjtött adat szerint 'legelőterület' jelentésű (ÚMTsz. II: 1135). A *Vén-szőlő*, *Téglás-szőlő*, *Csepüs-szőlő* helynevek utótagja a kertségek fajtaját fejezi ki, hiszen ezek a területeken szőlőskertek vannak. A *Hármas-határ*, a *Nyiczky-zug* és a *Kadarcs-sarok* helynevek utótagjai utalnak a területek fajtáira, hiszen ezek mind a város határvonalai mentén, szögletekben fekszenek. Az *Új-osztás* nagy határnév *osztás* névrésze a földek birtokba adására utal, hiszen „Nánáson [már] a 17-18. században újraosztásos földközösség létezett” (OROSZ 1973: 91). E két területet 1873-ban osztották ki. A *Zsuzsika-dűlő*, *Murvai-dűlő* dűlőnevek utótagjával kapcsolatos terminológiai problémára a tudománytörténeti összefoglalásomban már utaltam. Erre most nem kívánok újra kitérni, csupán azt jegyzem meg, hogy a névanyagban a dűlők altípusaira is találunk példákat, úgy mint *Móricz-keresztűlő*, *Katona-keresztűlő*. A *keresztűlő* vagy *vakdűlő* keskeny és rövid földszalagot, illetve utat jelöl (DRAVICZKY 1990: 27), amelynek jellemzője, hogy a nyugat-kelet irányú és az észak-dél irányú dűlőket keresztezi.

A *Nagy-gulyakút*, az *Első-csordakút*, a *Második-csordakút*, az *Alsó-csürhekút*, a *Felső-csürhekút* és a *Cillövöldei-csürhekút* helynevek utótagjairól nem dönthető el egyértelműen, hogy

helynevek vagy közzszavak, vagyis megnevező vagy fajtajelölő funkcióban állnak-e. A *Nagy-gulyakút* helynévben tehát amennyiben az utótagban a megnevező funkció érvényesül, akkor a *Gulya-kút*, mint kétrészes helynév értelmezendő. Ellenben, ha a hely fajtáját jelöli meg a névrész – ami szerkezeti szempontból talán valószínűbb – akkor összetett földrajzi köznévként kezelendő.

1.2. A továbbiakban az olyan nánási határneveket tekintem át, melyeknek utótagja megnevező funkcióval rendelkezik. A *Nagy-Dobó* és a *Kis-Dobó* laposok, mint 'a Dobó nevű hely kisebbik, illetve nagyobbik része' értelmezhetőek. A *Dobó* egyrészes helynév nevét egy Dobó nevezetű emberről nyerte (DRAVICZKY 1990: 61). A *Kis-Rezes*, illetve a *Nagy-Rezes* helynevek 'a Rezes nevű hely kisebbik, illetve nagyobbik része' formában írhatók le. A *Kis-Lopó-halom* és a *Nagy-Lopó-halom* a (bizonytalan szemantikai szerkezetű) *Lopó-halom* kisebbik, illetve nagyobbik részét nevezi meg. A *Nagy-tilalmas-pusztá* helynév *tilalmas-pusztá* utótagja valószínűleg arra utal, hogy tiltott volt a terület újraosztása, hiszen „1606-ban, 9 dűlőre parcellázva, kiosztották a háztelkek után. Ezen állapot a XVIII. század végéig megmaradt” (DRAVICZKY i. m. 9). A *Nagy-tilalmas-pusztá* összetett helynév helyett ma e határrészt egyszerűen csak *Pusztá* néven nevezik meg. Napjainkban ez utóbbi nevet használják a terület megnevezéseként.

3. A helynevek bővítményi névrésze funkcionális-szemantikai szerkezetét tekintve változatos képet mutat. Ezek az előtagok minden esetben az adott terület valamilyen sajátosságát fejezik ki. Ilyen sajátosság a hely mérete, kiterjedése. A *Nagy-gulyakút*, a *Nagy-kút*, *Nagy-rét*, *Pici-lapos*, *Nagy-lapos*, *Kis-dűlő* és *Nagy-rét* helynevek előtagja a terület méretére, míg a *Mély-ér* víznév és a *Hosszú-szik* mező nevének előtagja a kiterjedésére utal.

A *Szegelet-határ* nevét valószínűleg a szögben — szegletben — végződő alakjáról nyerte. A *Vályus-hát* névadási indítékául ugyancsak a magaslat alakja szolgált, ugyanis „a tetején hosszú vályuszerű mélyedés található” (i. m. 40). A *Kacskaringós-ér*, *Kerek-lapos* és a *Kígyós-ér* helynevek előtagjai szintúgy a hely alakjára utalnak, azonban az utóbbi víznév esetében fennáll kisebb mértékben a lehetősége annak is, hogy állatról (a vidéken élő kígyókról) kapta a nevét. DRAVICZKY IMRE gyűjtése szerint ugyanis „Van olyan, aki úgy tudja, hogy ebben az érben sok sikló, kígyó élt” (i. m. 62).

A *Fekete-tó* és a *Fekete-halom* helynevek az általuk jelölt terület színére utalnak az előtagjukkal. A *Zöld-halom* előtagja ugyancsak ezt a szemantikai tartalmat fejezi ki, hiszen a dombot dús növénytakaró borította. A *Zöld-ér* a vízben élő zöldmoszat miatt látszik zöldnek. A *Fehér-határ* helynév olyan határvonalat jelöl, amelynek névadási indítékául a terület erősen

szikes jellege szolgált, ami miatt távolabbról fehérnek látszik. Ugyancsak szikes a *Sós-tó* környéke is. E víznév *Sós* névrésze a víz ízére utal.

A *Büdös-lapos*-t a nagy tiszai árhullámok mindig elérték és az ár levonulását követően a „sok növényi és állati maradvány bűzlött, бүdösödött” (i. m. 46). A *Büdös* névrész lexikális szempontból képzett melléknév, ami tehát a terület szagára utal.

A *Dübögő-part* helynév *Dübögő* bővítményi része lexikális szempontból *-ő* képzős folyamatos melléknévi igenév. „Ez a rész mindig úgy dübög, mintha a belsejéből a földet kikaparták volna” (i. m. 54), a névadás indítékául tehát a hely hangja szolgált.

A *Hét-part* tőszámnévi előtagja azt fejezi ki, hogy a terület hét kiemelkedő részt, magaslatot foglal magában.

A *Vágott-telek*, a *Rothadt-halom*, a *Sillyedt-kút*, a *Pallag-telek* helynevek bővítményi névrésze a területek állapotát fejezi ki. A *Sillyedt-kút* előtagja a *sülyedt* szavunk nyelvjárási változata, és funkcionális-szemantikai szempontból arra utal, hogy a kút megsülyedt. A kút ásása közben ugyanis a környező terület és a kút is beomlott. A határ egyik legmagasabb kiemelkedésének, a *Rothadt-halom*-nak névadási indítékul ugyancsak annak állapota szolgált, hiszen a halom „környéke vizes világban szinte tengerré nőtt (a Veres-tenger ért ide ilyenkor), az emberek biztosra vették, hogy ez a halom rohad” (i. m. 57). Valószínű, hogy a víz kiöntése nyomán a növényzet bomlásnak indult, és ez indokolja a névadást. A *Pallag-telek* és a *Vágott-telek* helynevek az általuk jelölt terület gazdálkodási módjára utalnak. A *Pallag-telek* előtagja szerint a területet eredetileg parlagoló rendszerben művelték, ami azt jelentette, hogy évente csupán egyszer szántották. Ezt az eljárást már a 18-19. századtól kezdve alkalmazták (OROSZ 1973: 114). A *Vágott-telek* előtagja ugyancsak egyfajta termelési módot fejez ki, talán kaszálóként szolgált.

A *Hugyozó-kút* ásását követően nem volt benne sok víz, ezért újból megfűrták, és ettől kezdve bőséges lett a vízhozam. „A földből szökött, pisilt felfelé a víz, szinte huggyozott a talaj” (DRAVICZKY 1990: 91).

Az alábbi helynevek funkcionális-szemantikai szerkezetében a területen található jellegzetes anyag jelenik meg. A hely mocsaras, lápos jellegét mutatja az *Iszapos-rét* helynév, melyet *Kiscsikó(s)-tó* néven is ismernek. „A *Köves-halmon* szinte minden talajmunka során kerül elő még ma is kő, téglá, habarcstöredék és emberi csontmaradvány” (i. m. 43). A helynév által megnevezett terület tehát sokféle anyagot rejt, ami szolgálhatott a névadás indítékaként. Létezik olyan helynév, a *Fa-kút*, amelynek bővítményi tagja a kút valamelyik részének az anyagára utal. *Fa-kút*-ból kettő is található Hajdúnánás határában, s mindkettőnél más szolgáltatta a névadás alapját. Az egyik a Nagy-legelőn van, s a kávéja fából készült, innen eredhet az elnevezése. A

másik kút a Tedeji-legelőn található, ennek a bélelése fa. Ez azt is jól mutatja, hogy ugyanolyan lexikális struktúrájú névformák mögött eltérő szemantikai tartalom is húzódhat.

A város legrégebbi szőlőskertjét *Vén-szőlő* és *Öreg-szőlő* néven is ismerik (BUCZKÓ 1992: 9). Ezeket a területeket már a 18. századi jegyzőkönyvek is említik. A helynevek előtagjai a szőlőskertek korára utalnak csakúgy, mint az *Új-szőlő* helynév esetében. Ezt a területet osztották ki legkésőbb egy új szőlőskert létesítésének céljából, innen a név. Az *Új-osztás* eredetileg legelő volt, azonban művelés alá fogták, és 1873-ban a háztelkek méretének megfelelően osztották ki. Az *Új-kút* helynév ugyancsak a létesítmény korára utal. Ismeretes egy másik elnevezése is, a *Kanalas-kút*. Ez 'olyan szerkezettel ellátott kút, melynél a vizet kanál alakú öblös tálkák hozzák a felszínre' (ÚMTsz. III: 61). E tájszót Pocsajon gyűjtötték, valószínű azonban, hogy névanyagom esetében is erről a kútfajtáról van szó, hiszen DRAVICZKY IMRE anyaga a kútra vonatkozóan ugyancsak ezt a működési elvet tartalmazza. „A kutat fúrták, rá kereket szereltek, ami kanalakat működtetett” (DRAVICZKY 1990: 90). A *Kanalas-kút* helynév előtagja tehát szemantikai szempontból a kút működési elvét hordozza.

Az *Úszató-ér* és a *Fürdő-s-lapos* helynevek előtagja funkcionális-szemantikai szempontból a jelölt területek funkcióját fejezik ki. A pásztorok ugyanis mindkét helyet állataik fürdetésére használták. *Választó-dűlő* elnevezésből szintén kettő is van a határban. Névadási indítéka mindkettőnek egyértelmű, hiszen a dűlők funkciója a nagyobb határrészek egymástól való elválasztása. Míg az egyik a Vidi-földet az Ugartól, a másik az Egyház réjtjét a Város réjtjétől választja el (i. m. 36). A *Közös-víz*, *Közös-legelő* és a *Közös-kút* helynevek előtagjának szemantikai tartalma arra utal, hogy közös használatra létesültek. Az előtagok tehát ez esetben is a funkciót fejezik ki. Ugyancsak ez a helyzet a *Határ-dűlő*, *Négyes-határ* és *Hármas-határ* helynevek esetében is. A *Határ-dűlő* határvonal, ami a dorogi határ mellett húzódik, a *Négyes-* és *Hármas-határ* pedig határpontokat jelöl. A *Négyes-határ* területen található Hajdúnánás, Tiszavasvári és Hajdúdorog határa, „ellenben az ide számított negyedik, a nyíregyházi határ nem ér el épp idáig, ennek ellenére *Négyes-határ* a neve” (i. m. 85). A *Hármas-határ* az a pont, ahol Hajdúböszörmény, Hajdúnánás és Görbeháza határai érintkeznek. Ennek a helynévnek ismeretes egy másik elnevezése is, amely bizonyára e kétrészes névformából ellipszissel alakult, ez a *Hármas* helynév, amire a korábbiakban már utaltam. *Gulyajáró út* három is található a határban. A gulyát ezeken az utakon hajtották ki a legelőkre. Az egyik ilyen utat azok a gazdák használták, akik az Ugarban vagy a Vidi-földön éltek. A másik két dűlőút forgalmasabb és szélesebb volt az előbbinél.

Az alábbi helynevek előtagjai a jelölt helyek valamilyen egyéb, jellemző tulajdonságaira utalnak. A *Téglás-szőlő* helynévvel jelölt területen „a XVIII. század folyamán téglagyártáshoz

termeltek innen anyagot” (BUCZKÓ 1992: 12). A *Lyukas-halom* úgy tűnik, mintha háromfelé hasadt volna, ezért kapta nevét. A *Göndör-róna* nagyobb határrész nevének előtagja pedig arra utal, hogy erős szélben a területen „szinte göndörödött a selymes fű” (DRAVICZKY 1990: 25). A *Téglás*, *Göndör* és a *Lyukas* előtagok a területek egy–egy jellegzetes tulajdonságaira utalnak.

Léteznek olyan helynevek, melyeknek bővítményi névrésze szemantikailag magában hordozza a nevezett helyeken fellelhető növények neveit. A *Bodzás-telek* helynév nevét a gyalogbodzáról kapta. A *Bojtorjáng-lapos* időszakosan vízzel telt, lapályos terület, ahol sok a bojtorján. E területnek egy másik elnevezése is ismert, ez a *Bojtorjángos*. Ennek az egyrészes helynévnek a kapcsán már megjegyeztem, hogy a *bojtorjáng* hangalaki tájszó, északkelet-magyarországi nyelvjárási forma. A két névben a növénynév nem egyformán szerepel: az egyrészes formában *-s* képzős származékában, a kétrészes előtagjaként pedig alapalakjában látható. A *Zsombokos-lapos*, illetve a *Zsombokos-kút* helynevek bővítményi névrészeiben lévő növénynév ugyancsak hangalaki tájszó. Nem véletlen, hogy vizes területek neveiben fordul elő, hiszen a zsombék különösen kedveli ezek klímáját. A *Búzás-árok* szántóföldek lábánál húzódik. Ezekre a földekre elsősorban búzát vetettek. Így az árok a közvetlenül mellette fekvő búzatáblákról kapta nevét. Korábban már megjegyeztem a *Zöld-ér* kapcsán, hogy a víz színét a benne élő zöldmoszatoktól nyeri: szemantikailag ez az elnevezés tehát színre és növényzetre is utalhat, ám talán mégis inkább a zöld színe tűnhetett fel a névadóknak, s nem az ok, ami ezt a szint eredményezi.

Névanyagom olyan kétrészes helyneveket is tartalmaz, amelyeknek előtagja a jelölt terület állatvilágára utal. A *Gólya-sziget*, *Fürj-ér*, *Fürj-halom*, *Bába-telek*, *Bába-ér*, *Róka-hát*, *Bogárvíz-ér*, *Varnyú-lapos*, *Békás-part* helynevek előtagjában vadon élő állatok nevei fordulnak elő. A *Bába-ér*, illetve a *Bába-telek* bővítményi névrésze talán nem annyira egyértelmű. Ezek a területeken valaha igen sok bábaszarka élt, ami a gazdálkodóknak igen sok gondot okozott, ezért irtották a madarakat. A *Varnyú-lapos* előtagja hangalaki tájszó: a *varjú* nyelvjárási formája. A *Bogárvíz-ér* víznév bővítményi névrésze is megkíván némi magyarázatot. A névrész funkcionális tartalma ugyanis a *bogár* állatnévből alakult *bogárvíz* ige igenévi származékával fejeződik ki, s egész pontosan arra utal, hogy a legeltetett állatokat sokszor csípte bögöly és egyéb rovar, ezért a vízhez hajtották őket, hogy „enyhítsék kínukat” (DRAVICZKY 1990: 70). Az alábbi helynevek előtagja tenyésztett állatok neveit tartalmazza: *Disznó/Disznós-telek*, *Juh-legelő*, *Bika-lapos*, *Ludas-ér*, *Ménes-kút*, *Jármosökör-kút*, *Ökör-ér*, *Süldős-ér*, *Tinó gulya-kút*, *Juh-kút*, *Disznó-kút* és a *Szamár-hát*, ahol valaha a juhászok tartották szamaraikat. A *Jármosökör-kút* azoknak az ökröknek az itatására szolgált, amelyeket járomba fogtak és igavonásra használtak. A *Süldős-ér* *Süldős* előtagja ’növendéksertes’ jelentésű.

A hely mellett fekvő épület szolgált névadási alapjául a *Malom-ér* helynévnek. A nevezett területen ugyanis valószínűleg vízimalom működött. A *Templom-zug* a *Tedeji-Templom-domb* lábánál található. A dombon valaha valóban templom állt. A *Templom-zug*-ot emlegetik *Bikalapos* néven is, hiszen a közeli hodályból ide terelték a bikákat. A *Pál Nagy-hidi-kút* a birtokosáról elnevezett híd mellett fekszik.

A névadásban gyakori, hogy a területet birtokosáról nevezik el. Ebben az esetben a helynevek előtagjának szemantikai tartalma a birtokviszonyra utal. A lexikális-morfológiai elemzés szintjén ez azt jelenti, hogy a helynév bővítményi része a birtokos vagy birtokosok neve. A birtokos családneve az előtag az alábbi helynevekben: *Csohány-lapos*, *Magi-lapos*, *Váradi-lapos*, *Igmándi-dűlő*, *Vágó-dűlő* és így tovább. Jóval ritkábban fordul elő, hogy a birtokos keresztnéve lesz bővítményi tag. Az olyan helynevek, mint a *Zsuzsika-dűlő* és a *Balázs-dűlő* világosan mutatják ezt a fejleményt. Előfordul a keresztdűlők esetében, hogy több birtokos családneve alkotja a helynév előtagját: *Néma-Jámbor-keresztdűlő*, *Vágó-Kállai-Csuka-Oláh-keresztdűlő*, sőt olykor a családnév mellett az illető személy ragadványneve is helynévalkotóvá válik: *Jóljárt Máró dűlője*. Hajdúnánás határában a dűlők legnagyobb része nevezett és — a példákban is láthatóan — a bővítményi névrészek személynevek. Ennek elsősorban az az oka, hogy e helynevekkel jelölt területeket így el tudták választani egymástól és helyrajzilag pontosan be tudták határolni.

A *Kántor-lapos*, illetve a *Kántor-domb* helynevek *Kántor* névrésze a területek használójára utal. Ezek valaha a református kántor illetményföldjei voltak. A *Madarász-lapos* és a *Madarász-ér* víznévvel jelölt helyeken régen nagyon sok vízimadár fészelt, „amelyeknek fészkeit gyakran herélték meg a madarászok” (DRAVICZKY 1990: 75). A *Madarász* névrész tehát utal a helyet rendszeresen látogató csoportra, akik kifosztották a madarak fészkeit.

A *Forrás-ér* helynév *Forrás* előtagja valószínűleg a víz kialakulására utal. Az ér valahonnan Nagykálló határából ered, medrének talaja még szárazság esetén is ingoványos. Az *Akasztó-hát* és a *Farkasordító laposa* helynevek bővítményi tagjai eseményeket jelölnek, amelyek a helyi mondaanyagban is a részét képezik. Természetesen ezek az események a fent említett helyekhez köthetőek, a mondák bemutatása nem az én tisztem. Ilyen helynév még a *Test-halom* vagy *Rác-domb*, amelyhez kapcsolódó mondáról DANKÓ IMRE publikált egy cikket (1956).

A névanyagom csupán egyetlen helynevet tartalmaz, amely funkcionális-szemantikai értelemben kifejezi, hogy a jelölt terület része egy nagyobb határrésznek. Az *Elő-hát-farok* helynév az 'Elő-hát nyúlványa' jelentést hordozza, amelyben az *Elő-hát* névrész a nagy határrész neve.

A területek pontos — víz vagy vizek melletti — elhelyezkedésére utalnak az alábbi helynevek előtagjai: *Kígyós-éri-dűlő*, *Fürj-éri-nagykút*, *Fürj-éri-kiskút*, *Sós-tó-dűlő*, *Dorogi- víz laposa*. A *Fürj-éri nagy-*, illetve *kiskút* helynevek 'a Fürj-ér mellett lévő nagy, illetve kis kút' jelentésűek. Hasonló a funkcionális jellege a *Kígyós-éri-dűlő* helynév bővítményi névrészenek is. A névrész ebben az esetben is pontosan kifejezi a terület elhelyezkedését, hiszen 'a Kígyós-ér mellett elhaladó dűlőút' -ként értelmezhető. A *Sós-tó-dűlő* helynév is erre utal.

Az előtag megjelölheti azt is, hogy a terület a nevezett térszínformán található. A *Domb-szegi-kút* 'a Domb-szegen lévő kút' jelentésben áll, és a *Kutya-dombi-kút* szemantikai tartalma pedig eképpen adható meg: 'a Kutya-dombon lévő kút'. A *Domb-szeg* és a *Kutya-domb* névrészek önmagukban kétrészes térszínformanevek, amelyek *-i* képzővel ellátva váltak az újabb nevek előtagjaivá.

Kutak nevei gyakorta utalnak arra, hogy a létesítmény mely tájrészen fekszik: a *Göndör-rónai-kút*, *Fehér-határi-kút*, *Bába-telki-kút*, *Veresnádi-kút*, *Kántor-laposi-kút*, *Zagolya-telki-kút*, *Pallag-telki-kút* elnevezések előtagjaként e tájrész neve szerepel. Néhány dűlő neve ugyancsak azt fejezi ki, hogy az mely tájrész mellett húzódik: *Hosszú-sziki-dűlő*, *Kaján-sziki-dűlő*, *Veres-tenger dűlője*, *János-réti-dűlő*, *Dobos-róna dűlője*. Ehhez a szemantikai kategóriához sorolhatóak a *Csepüs-szőlő megi* és a *Téglás-szőlő megi*.

A *Vidi-ér*, a *Vidi-föld* és a *Vidi-halom* Hajdúvid község közelében fekvő területek nevei, míg a *Tedeji-templom-domb* Tedej helység mellett található magaslat neve. Tehát az említett helyek lakott terület, település közelében találhatóak. Az ehhez való viszonyított helyzetükre utalnak.

Van példa arra is, amikor a helynév előtagja a hely közelében fekvő létesítményre, építményre utal. A *Tégla-dűlő* olyan út megnevezése, amely a téglagyár mellett húzódik. A *Csiha vize* „az egykori Csiha malomból kifolyt, szennyezett bűdös víz neve” (DRAVICZKY 1990: 81). Tehát a *Csiha* előtag azt fejezi ki, hogy az ér a malomból, illetve mellette folyt. A *Romlott-csárda laposa* helynév névadási indítéka az lehetett, hogy a lapos a csárda közvetlen közelében terült el. Ugyancsak ez jellemző arra a dűlőútra, melyet *Fürdő-dűlő* néven emlegetnek. Az építmény — amely mellett a dűlőút húzódott — már a 19. századtól üzemelt sziksós fürdőként. A *Temető-dűlő* nevét onnan kapta, hogy a dűlőút a felső temetőtől indul. A helynév előtagja tehát irányjelölő funkcióban áll. Az alsó temetőből is kiindul egy út, melyet az előbbihez hasonló szemlélet alapján *Alsó-temető dűlője* névvel illetnek.

Az *Eszlári út* névvel megnevezett út „a Felvidéket Erdéllyel összekötő egykori hadiút egy szakasza” (i. m. 29), amely Tiszaeszlár felé tart. A *Szederkényi országút*, *Böszörményi országút* és a *Debreceni országút* az előtag által megnevezett városok felé tartanak. A nagy határrészek felé is vezetnek dűlőutak, melyeknek helynévi előtagja ezeket a határrészeket tartalmazza. Ilyen

dűlőút a Lopó-halomra tartó *Lopó-halmi-dűlő*, a Kaszibára vezető *Kasziba-dűlő* és a Mályvás nevű határrész felé mutató *Mályvás-dűlő*.

Az *Első-csordakút*, illetve a *Második-csordakút* helynevek bővítményi része sorszámnevként minden bizonnyal a kutak viszonyított helyzetét fejezik ki. Ugyancsak erre a viszonyított helyzetre utalnak a *Bel-legelő* és az *Elő-hát* nagy határrésznevek, valamint az *Alsó-*, illetve a *Felső-csürhekút* nevek is.

4. Hajdúnánás használatban lévő helynevei közül a kétrészes helynevek jelentős többségben vannak az egyrészes helynevekkel szemben. Míg az előbbiből 176 név van, addig az utóbbiból 32. Százalékos megoszlásuk tehát 85:15%. Ezt a tekintélyes különbséget természetesen a rendszertani leírásukban is jól érzékelhetjük.

2. Hajdúnánás határneveinek lexikális-morfológiai szerkezete

A helynevek lexikális-morfológiai elemzése „a nevekbe, névrészekbe foglalt szavak és a névalkotásban szerepet játszó morfémák szerinti interpretáció” (HOFFMANN 1993: 55). A helynévelemzés eme szintje fontos számunkra, hiszen a lexémák pontos azonosítását teszi lehetővé, és a névanyag feldolgozásának ily módon mintegy az alapját képezi. Abból, hogy a lexikális elemzés „a funkcionális névrészek nyelvi felépítésének analízisét jelenti”, szükségszerűen következik az is, hogy a funkcionális-szemantikai és a lexikális-morfológiai szintek szoros kapcsolatban állnak egymással (i. h.). A lexikális-morfológiai leírás alapját a *névelem* fogalma képezi, azaz „a helynévben található lexémák s a névalkotásban szerepet játszó toldalékmorfémák (képzők, jelek, ragok) összefoglaló megnevezése” (i. h.). A részletes elemzéshez fontosnak tartottam a jelöltségnek, mint differenciáló tényezőnek az alkalmazását is, amire GYÖRFFY ERZSÉBET tett kísérletet a folyóvíznevek szerkezeti jellemzésével foglalkozó írásában. GYÖRFFY ERZSÉBET a lexémacsoportokat a HOFFMANN-modellhez képest további alkategóriákra bontja aszerint, hogy a helynévben az illető lexémához kapcsolódik-e grammatikai eszköz vagy sem (GYÖRFFY 2004).

2. 1. Az egyrészes helynevek lexikális-morfológiai szerkezete

1. Névanyagomban egyrészes helynévként többféle szemantikai tartalmú főnév állhat. Ez a főnév lehet tulajdonnév és köznév (vagy köznévi szerkezet) is. Ez utóbbi előfordul, hogy egyszerű földrajzi köznév (*Pusztá, Rét, Ugar*), növénynév (*Veresnád*), építményt jelentő szó (*Cserépszín*) vagy jelzős szószerkezet (*Darutánc*). Ezeknél a jelöletlen formáknál azonban

általánosabb, hogy a főnévi lexéma valamilyen grammatikai eszközzel kapcsolódva alkot helynevet. Az *-s* 'valamivel való ellátottság'-ot kifejező képző járulhat növénynévi (*Bojtorjángos, Csutkás, Mályvás*) és állatnévi alapszóhoz is (*Keszeges, Csikos, Csukás, Süldős*).

A *Zajgató, Horgoló, Fűrösztő* és a *Nyalakodó* helynevek *-ó, -ő* képzős folyamatos melléknévi igenévből alakultak. A *Farkasordító* helynév igeneves, a *Jakabfeneke* pedig birtokos jelzős szó szerkezetként született meg.

2. A helynevek alapjául olykor tulajdonnevek (hely-, illetve személynevek) is szolgálhatnak. A *Tedej* és *Varjas* nagyobb határrészek nevei, metonimikus névadással keletkeztek (lásd még az „Elpusztult települések névbokrai” című fejezetet). A *Dávidka* helynévben a *Dávid* személynév *-ka* kicsinyítő-becéző képzős származéka rejlik.

2. 2. A kétrészes helynevek lexikális-morfológiai szerkezete

1. A kétrészes helynevek utótagjaként földrajzi köznév vagy helynév állhat. Néhány helynévben a földrajzi köznév birtokos személyjeles alakban szerepel (*Naccságosasszony dűlője, Hadirokkantak földje, Csikos laposa*). A földrajzi köznévi utótagú kétrészes helynevek előtagjaként állhat főnév. E főnév lehet földrajzi köznév (*Forrás-ér, Fürdő-dűlő, Temető-dűlő, Gödrök közi, Határ-dűlő, Város-rét, Domb-szeg, Pallag-telek*), növénynév (*Bojtorjáng-lapos Veresnád-dűlő*), állatnév (*Disznó-kút, Szamár-hát, Juh-legelő, Bika-lapos, Ökör-ér, Ménes-kút, Juh-kút, Fűrj-ér, Varnyú-lapos, Bába-ér, Róka-hát, Gólya-sziget, Fűrj-halom, Bába-telek*), épületet, építményt jelölő köznév (*Templom-zug, Kriptá-dűlő, Malom-ér, Csárda-lapos*), egy bizonyos tárgy neve (*Bekecs-kút, Kosár-halom*), anyagnév (*Fa-kút*), elvont jelentésű főnév (*Egyház-dűlő, Eklézsia-dűlő, Egyház-rét*) és egyéb köznév (*Szegelet-határ, Cil-domb, Kotyész-hát, Test-halom*) is. Állhat továbbá földrajzi köznévi utótaggal személyt jelölő lexéma is. Ez további alcsoportokra bontható, ugyanis a helynév előtagjaként előfordulhat népnév (*Görög-ér, Cseh-domb, Cigány-dűlő, Rác-domb*), fogalkozást, címet jelölő név (*Kapitány-kút, Doktor-dűlő, Király-domb, Kántor-domb, Kántor-lapos*), emberek valamilyen csoportját jelölő főnév (*Madarász-lapos, Madarász-ér, Hadirokkantak földje, Proletár-föld, Proletár-dűlő*) és egyéb személy jelentésű szó (*Naccságosasszony dűlője*) egyaránt.

A kétrészes helynevek bővítményi részeként melléknév, illetve melléknévi jellegű szó is szerepelhet. Ez a névrész lehet jelöletlen (képzetlen melléknév), mint a *Pici-lapos, Pici-part, Hosszú-szik, Mély-ér, Kis-dűlő, Kis-lapos, Nagy-lapos, Nagy-kút, Nagy-dűlő, Nagy-rét, Nagy-legelő, Kerek-lapos, Fekete-halom, Fekete-tó, Zöld-halom, Zöld-ér, Fehér-határ, Veres-halom, Új-osztás, Új-szőlő, Vén-szőlő, Új-kút, Közös-víz, Közös-kút, Közös-legelő, Elő-hát, Vak-dűlő,*

Göndör-róna és a *Bel-legelő* helynevekben. Növénynévi alapszóból *-s* képzővel alakult a *Búzás-árok*, *Bodzás-telek*, *Dinnyés-halom*, *Zsombokos-lapos* helynevek előtagja, amelyek így jelöltnek tekintendők. Állatnévi lexémához is kapcsolódhat e toldalékmorféma, amint azt a *Süldős-ér*, *Békás-part*, *Kiscsikós-tó*, *Kígyós-ér*, *Disznós-telek* helynevek mutatják. A *Disznós-telek* és a *Kiscsikós-tó* helynevek *Disznó* illetve *Kicsikó* előtagokkal is előfordulnak, ezek a lexémák tehát jelölt és jelöletlen alakokban egyaránt helynevek alkotóelemeivé váltak. Az *-s* képző kapcsolódhat továbbá anyagnévi lexémához (*Iszapos-rét*, *Köves-halom*, *Sós-tó*, *Mézes-máj*, *Téglás-szőlő*, *Csepüs-szőlő*), épületet, építményt jelölő szavakhoz (*Fürdő-s-lapos*) stb.

A *Dübögő-part*, *Hugyozó-kút*, *Gulyajáró út*, *Választó-dűlő*, *Úszató-ér*, *Bogázzó-ér*, *Lopó-halom* és az *Akasztó-hát* helynevek előtagjai folyamatos, míg a *Sillyedt-kút*, *Vágott-telek* és a *Rothadt-halom* helynevek előtagjai befejezett melléknévi igenévi formák. Számnévből képzett melléknévet találunk a *Hármas-határ*, *Négyes-határ*, tőszámnevet pedig a *Hét-part* névalakulatok előtagjaként. Névanyagom csupán egyetlen olyan helynevet tartalmaz, amelyben jelzős szószerkezet áll első névrészként: *Jármosökör-kút*.

Személynév gyakorta előfordul általában is helynevek bővítményi részeként. Névkorpuszomban ugyancsak nagy számban bukkanhatunk olyan helynevekre, amelyeknek előtagja többemű személynév. Szerkezetileg vezetéknev + keresztnév felépítésű a *Nagy Gábor-dűlő*, *Csohány Jenő-dűlő*, *Nagy Imre-dűlő*, *Nagy Imre-halom*, *Nagy Kálmán laposa*, *Nagy Kálmán-dűlő*, *Béres József-dűlő*, *Girus András-dűlő* és a *Zágyoni Jakab-dűlő*. Három, e csoportba tartozó helynévről külön említést kell tennünk („*Luki*” *Oláh-dűlő*, „*Jóljárt*” *Máró dűlője*, „*Kokogyi*” *Nagy-dűlő*), hiszen ezek a nevek ragadványnév + vezetéknev + egyszerű földrajzi köznév szerkezetűek. Pusztán családnév alkotja az előtagot a *Kovács telke*, *Médi-telek*, *Niczky-rét*, *Reszegei-hát*, *Váczy-dűlő*, *Sinay-dűlő*, *Mátyus-dűlő*, *Cseke-part*, *Cäry-dűlő*, *Nyakas-dűlő*, *Csohány-dűlő*, *Molnár-dűlő*, *Gencsi-sor*, *Olajos-dűlő*, *Szanyi-lapos*, *Magi-sor*, *Aszalós-lapos*, *Drobecz-lapos*, *Schlakta-kubik*, *Bálint-ér*, *Forgács-zug*, *Pálfi-kút* és az *Ötvös-kút* helynevekben. A keresztnév viszonylag ritkán fordul elő névalkotóként a személynév + földrajzi köznév típusú kétrészes nevek között. Olyan helynevek tartoznak ide, mint a *János-rét*, a *Samu-kút*, a *Jolán-part* vagy a *Balázs-telek*, *Zsuzsika-dűlő*, *Jolánka-part*, *Zsuzsika-part*. A *Zsuzsika*, *Jolánka* előtagok becézett névalakok, *-ka* kicsinyítőképzővel alakultak. Névanyagomban csupán két olyan helynév szerepel, melyek ragadványnév + földrajzi köznév szerkezetűek (*Silu-lapos*, *Kakas-halom*). Hasonlóképpen nem jellemzőek a tájra a vezetéknev + becézőnév + egyszerű földrajzi köznév szerkezetű helynevek sem. Névkorpuszom egyetlen ilyen felépítésű helyneve a *Kis Istók szigete*.

A kétrészes helynevek előtagjaként helynevek, illetve helynévi származékok is állhatnak. Egyrészes helynév a bővítményi tag a *Kadarcs-ér*, *Kadarcs-sarok*, *Hortobágy-folyó*, *Vicskus-dűlő*, *Vicskus-telek*, *Borzik-dűlő*, *Borzik-part*, *Borzik-lapos*, *Varjas-telek*, *Kasziba-dűlő* és a *Mályvás-dűlő* helynevekben. A *Csiha vize* illetve a *Csikos laposa* helynevek szerkezete az előbbiektől annyiban tér el, hogy egyszerű földrajzi köznévi utótagjuk birtokos személyjeles formában szerepel.

Az *Első-rét laposa*, *Második-rét laposa*, *Zombokos-kút laposa*, *Kenderes-kút laposa*, *Romlott-csárda laposa*, *Dorogi-víz laposa*, *Romlott-csárda dűlője*, *Csepüs-szőlő megi*, *Téglás-szőlő megi*, *Alsó-temető dűlője*, *Sillyedt-kút dűlője*, *Dobos-róna dűlője*, *Órfa-lapos dűlője* és a *Raducza-csárda partja* helynevek közös lexikális sajátossága az, hogy előtagjuk kétrészes helynév, utótagjuk pedig birtokos személyjeles földrajzi köznévi. Mindezekről a *Fürj-ér-telek*, *Elő-hát-farok*, *Lopó-halom-járás*, *Sós-tó-dűlő*, *Zöld-halom-dűlő*, *Pogány-lapos-dűlő*, *Kiscsikó(s)-tó-dűlő* és a *Fürj-halom-járás* helynevek felépítése annyiban tér el, hogy e nevek elő- és utótagja közötti viszony jelöletlen. A *Város tanyája helye* helynév lexikális szerkezete pedig azért különleges, mert a kétrészes helynév bővítményi tagja is (*Város tanyája*) és egyszerű földrajzi köznévi utótagja is (*helye*) tartalmaz birtokos személyjelet.

A *Debreceni-tó*, *Vidi-ér*, *Eszlári-út*, *Vidi-halom*, *Vidi-föld* és a *Tedeji-legelő* helynevek lexikális szerkezetére az jellemző, hogy előtagjuk a *Debrecen*, *Vid* (*Hajdúvid*), *Eszlár* (*Tiszaeszlár*), *Tedej* helynevek *-i* melléknévképzős származéka. A *Böszörményi országút*, *Debreceni országút*, *Szederkényi országút* és a *Tedeji-templom-domb* helynevek ugyancsak ezt a lexikális szerkezetet mutatják, azonban főtagjuk összetett földrajzi köznévi.

A kétrészes képzett helynév + földrajzi köznévi lexikális szerkezettel leírható helynevek meglehetősen nagy számban találhatók meg névanyagomban (*Elő-háti-dűlő*, *Magi-telki-dűlő*, *János-réti-dűlő*, *Domb-szegi-kút*, *Pallag-telki-kút*, *Bába-telki-kút*, *Göndör-rónai-kút*, *Fehér-határi-kút*, *Kotyesz-háti-kút*, *Pál Nagy-hidi-kút*, *Kutya-dombi-kút*, *Nagy-Rezesi-dűlő*, *Kis-Rezesi-dűlő*, *Kígyós-éri-dűlő*, *Kaján-sziki-dűlő*, *Hosszú-sziki-dűlő*). A kétrészes képzett helynévi lexémákhoz kivétel nélkül az *-i* melléknévképző kapcsolódik. A *Fürj-éri-nagykút* és a *Fürj-éri-kiskút* helynevek ugyancsak *-i* képzővel ellátott kétrészes helynévi előtagokkal rendelkeznek.

2. A kétrészes helynevek utótagjaként helynév is állhat, amely lehet egyrészes (*Kis-Dobó*, *Nagy-Dobó*) és kétrészes helynév (*Nagy-Szállás-halom*, *Nagy-Tilalmas-puszta*, *Kis-Új-osztás*, *Kis-Peres-dűlő*, *Nagy-Peres-dűlő*, *Alsó-Csürhe-kút*, *Felső-Csürhe-kút*, *Nagy-Gulya-kút*, *Kis-Mézesmáj-halom*, *Nagy-Mézesmáj-halom*, *Kis-Vidi-halom*, *Nagy-Vidi-halom*, *Kis-Lopó-halom*, *Nagy-Lopó-halom*, *Kis-Süldős-halom*, *Nagy-Süldős-halom*, *Kis-Büdös-halom*, *Nagy-Büdös-halom*). Ez utóbbi helynevek előtagja jelöletlen, tehát képzetlen melléknévi. Itt kell azonban

megjegyezmem, hogy a *Nagy-Gulya-kút*, *Alsó-Csürhe-kút* és a *Felső-Csürhe-kút* helynevek utótagjai nem csupán kétrészes helynévként, hanem összetett földrajzi köznévként is értelmezhetőek, s ez esetben írásmódjuk is más megoldást követel (*Nagy-gulyakút*, *Alsó-csürhekút*, *Felső-csürhekút*). A *Cillövöldei-csürhekút* helynév is ilyen utótaggal áll, azonban az előzőektől eltérően előtagja jelölt: *-i* melléknévképzőt tartalmaz. Ugyancsak jelölt a *Töviskesidombi-dűlő* helynév bővítményi része. Az *Első-Csorda-kút* és a *Második-Csorda-kút* helynevek lexikális szerkezetük alapján ugyancsak e csoportba tartoznak. Sorszámnevi előtaggal és kétrészes helynévi utótaggal rendelkeznek, amely utótag azonban — lásd előbb — összetett földrajzi köznévként is lehet: *Első-csordakút*, *Második-csordakút*.

Névanyagom csupán két olyan helynevet tartalmaz, amelyeknek utótagja egyrészes képzett helynév (*Nagy-Rezes*, *Kis-Rezes*). E helynevek előtagjai képzetlen melléknevek, *Rezes* utótagjuk pedig a *réz* főnév *-s* képzős származéka.

3. Hajdúnánás határneveinek keletkezéstörténeti elemzése

1. A történeti elemzés a helynevek analízisének meghatározó szintje, hiszen ennek segítségével az adott térség — jelen esetben Hajdúnánás — határneveinek kialakulását, és az ott jellemző névalkotási módokat tárhatjuk fel. Az elemzésem során olyan a szakirodalomban napjainkban is vitatott kérdések merültek fel, amelyek megválaszolására ugyan nem vállalkozhattam, ám a problémák megfogalmazására igyekszem kitérni. Feladatomban azonban e fejezetben kizárólag Hajdúnánás határneveinek a történeti elemzését tekintettem.

A helynevek létrehozásában az összetétellel való névalkotás az újabb korokban lényegesen jelentősebb szerepet játszik, mint a régi névadásban. Ez a dominancia — úgy tűnik — a kései ómagyar kortól kezdődően érvényesül, és válik egyre inkább a helynévképzés rovására hangsúlyossá (vö. TNyt. II/1: 314). Ilyen módon csöppet sem meglepő, hogy az általam feldolgozott névkorpuszban is az egyik fő névalkotási eljárásnak az összetétellel való névkeletkezés, a szintagmatikus szerkesztés bizonyult. A s z i n t a g m a t i k u s s z e r k e s z t é s s e l alakult nevek sorába azokat soroljuk, amelyek keletkezésükkor szintagmatikus szerkezetként jöttek létre. Ilyen módon mindig kétrészes helynév alakul, hiszen mindkét tagja valamilyen információt közöl a denotátumról, azaz valamilyen funkcionális jegyet fejez ki (HOFFMANN 1993: 70). Az általam feldolgozott névanyagban meglehetősen nagy számban fordulnak elő szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett helynevek, e névalakulatok ugyanakkor nem alkotnak egységes csoportot.

1.1. A szintagmatikus szerkesztéssel létrejött nevek egyik altípusát a *m i n ő s é g j e l z ő s s z e r k e z e t ű* nevek képviselik: *Debreceni-tó, Lopó-halom*. A TNyt.-nek a korai és a kései ómagyar korra vonatkozó kötetei azt mutatják, hogy az ilyen szerkezetű helynevek a régiségben — főként a kései ómagyar korban — lexikális és funkcionális szempontból meglehetősen gazdag rendszert alkottak. A TNyt. által megvalósított tipizálás az újkori helynevek esetében is jól alkalmazhatónak bizonyult. Eszerint a minőségjelzős szerkezetű helynevek utótagja lehet köznévi (földrajzi köznévi) vagy tulajdonnévi (azaz helynévi). Névanyagom *Kis-Dobó, Nagy-Dobó, Kis-Rezes, Nagy-Rezes* nevei helynévi, míg a *Lyukas-halom, Kutya-domb* típusú helynevek földrajzi köznévi utótaggal állnak. A helynévi előtagokat ugyancsak kategorizálhatjuk szófajuk alapján. A földrajzi köznévi alaptagúak bővítményi tagja lehet melléknév (*Pici-lapos, Hosszú-szik, Fekete-halom*), képzett melléknév (*Büdös-halom, Békás-part, Cserepes-hát*), folyamatos (*Akasztó-hát, Dübögő-part*) és befejezett melléknévi igenév (*Sillyedt-kút*), főnév vagy kettős szófajú: főnév-melléknév értékű lexéma is (*Cseh-domb, Bel-legelő, Elő-hát*). A földrajzi köznévi alaptag mellett állhat tulajdonnév: személynév (*Girus-dűlő, Jolán-part*) és helynév (*Kadarcs-ér*) is. Névanyagom helynévi alaptagú helyneveinek bővítményeként kizárólag a *kis*, illetve a *nagy* lexéma fordul elő. (A helynevek ezen, lényegében szerkezeti jellemzőire lásd a lexikális-morfológiai fejezetben írottakat.)

Névanyagom több lexémából álló határnevei között gyakori az a típus, amelynek helynevei egy alaptaggal és egy kételemű bővítményi taggal rendelkeznek: *Elő-hát-farok, Fűrj-halom-járás*. A bővítményi tag *-i* képzővel álló helynév is lehet: *Pallag-telki-kút, Kígyós-éri-dűlő, Fehér-határi-kút*. Ennek egyik sajátos típusát képviselik azok a nevek, amelyek összetett földrajzi köznévi utótaggal rendelkeznek (*Keszegesi-határdomb*). Az *Alsó-csürhekút, Felső-csürhekút, Nagy-gulyakút* helynevek esetében pedig az alaptag egy, míg a bővítményi rész kételemű. Meg kell azonban említeni, hogy ez utóbbi csoport alaptagja kétrészes helynévként és összetett földrajzi köznévként is értelmezhető (vö. ugyancsak a lexikális-morfológiai elemzéssel).

1.2. A szintagmatikus szerkesztéssel létrejött összetett helynevek nemcsak minőségjelzős, hanem *m e n n y i s é g j e l z ő s s z e r k e z e t ű e k* is lehetnek. Névanyagom egyetlen helyneve a *Hét-part*, melynek földrajzi köznévi alaptagjához bővítményként a *hét* tőszámnév járul.

1.3. A *b i r t o k o s j e l z ő s s z e r k e z e t b ől* alakult nevek — szemben a minőség- és a mennyiségjelzős szerkezetekkel — állhatnak jelölt, illetve jelöletlen formában egyaránt, azaz ezeknek a struktúráknak lehetnek alaki kitevőik is. ZELLIGER ERZSÉBET szerint az így létrejött nevek elsődlegesen a tulajdonlás, valamihez tartozás kifejezéseként funkcionáltak, és minden

névkegóriához hozzárendelhetők a jelölt/jelöletlen birtokviszonyt kifejező nevek (TNyt. I: 547). Ha a jelölt helynevek valós tulajdonviszonyt fejeznek ki, akkor bővítményi tagjuk mindig személynév vagy személyt jelentő szó. Névanyagom helynevei kizárólag személynévi előtaggal rendelkeznek (*Jóljárt Máró dűlője, Kis Istók szigete, Kovács telke, Oláh Sándor úr laposa, Oláh Sándor úr dűlője, Naccságosasszony dűlője, Nagy Kálmán laposa*), illetve ritkán akadnak közöttük olyanok is, amelyek bővítménye *-k* többesszámjellel áll (*Józsi Tóthok dűlője, Szűcsék laposa*). Abban az esetben, ha a helynév alaptagja földrajzi köznévi, bővítményi tagja pedig valamilyen közszó, akkor formális birtokos jelzős szerkezetű helynevekről beszélünk. „Ezekben az összetett nevekben az alap- és a bővítményi tag között nem valóságos birtokviszony fejeződik ki, hanem a két dolog szoros összetartozása, olykor metonimikus, metaforás kapcsolata” (TNyt. I: 548). A térbeli összetartozás viszonya fejeződik ki a *Gödrök közi* és a *Csiha vize* helynevekben. Rész-egész viszonyt a *Csíkos laposa* helynév jelenít meg. Az ide sorolható nevek is tartalmazhatnak alaki kitevőt, ám bennük az alaptaghoz kapcsolódó *-a/-e/-ja/-je* illetőleg a *Gödrök közi*-ben talán megőrzött régiségként *-i* birtokos személyjel formális használatú. Ezek megléte a több lexémából felépülő, azaz összetett előtagú formálisan birtokos jelzős szerkezetű helynevekben is kimutatható (*Dobos-róna dűlője, Farkasordító laposa, Raducza csárda partja, Zöld-halom-dűlő útja*). Ez utóbbi nevek lokális természetű viszonyra utalnak.

2. M o r f e m a t i k u s s z e r k e s z t é s n e k azt a névalkotási módot nevezzük, melynek során a „nyelvi elem egy kötött morféma (képző, jel, rag) vagy ahhoz hasonló funkciójú elem (névutó) hozzákapcsolásával helynévi szerep betöltésére válik alkalmassá” (HOFFMANN i. m. 73). E kapcsolódó morfémát névformánsnak tekintjük, amely közszoói és tulajdonnévi (személynévi és helynévi) szótóhoz egyaránt járulhat. A mai névadásban ennek a jelentősége lényegesen csekélyebb, mint a régiségben volt (lásd erről korábban is), s ezt a névanyagom is jól szemlélteti, ugyanis meglehetősen kis számú helynév alakult így, s az említett lehetőségek közül csupán a helynévképzővel való névalkotásra korlátozódik. Ezen képzők az *-s* (*Mályvás, Süldős, Keszeges, Csíkos, Csutkás, Csukás, Bojtorjángos*), az *-ó/-ő* (*Fürösztő, Nyalakodó, Horgoló, Farkasordító*) és a *-si* (*Szentimresi-dűlő*).

Az *-s* képző kapcsán SZEGFŰ MÁRIA utalt arra a problémára, hogy mivel a képző folyamatosan, többféle funkcióban bizonyult produktívna, szinte lehetetlen eldönteni, hogy az *-s* képzős földrajzi köznévi közszóból vált-e tulajdonnévvé vagy eredendően tulajdonnévként keletkezett-e (TNyt. 1991: 250). A TNyt. álláspontja szerint az *-s* helynévképző szerepe másodlagos, az ellátottság kifejezéséből, illetve a gyűjtőnévképző funkcióból fejlődhetett ki. A formáns a köznevek képzésében is aktív, így alakilag egybeeshettek a helynevekkel, csupán az eltérő használati szabályok által válhatott nyilvánvalóvá az aktuális funkció (TNyt. 1991: 255).

B. LŐRINCZY ÉVA — elsősorban szintén ómagyar kori nevek vizsgálata alapján — ugyancsak az említett elsődleges jelentéseket rendeli a formánshoz, emellett azonban egyéb jelentésárnyalatot is megad ('valamilyen eszközzel ezt csinálták' – *Horgas*). Szerinte az *-s* egyszerű képzőkkel kapcsolódva nagyszámú képzőbokrot hozott létre (*-sd/-st*), és ezek *-s* eleme a gyűjtőnévképző funkciót hordozza, míg a *-d/-t* elem a helynévvé válásban játszott szerepet. A képzők alakváltozatának, továbbá a képzőbokrok problematikájának a kérdése az újabb szakirodalomban is fölmerült. Legutóbb BÉNYEI ÁGNES foglalkozott e kérdéskörrel, aki az *-sd* képzővel bíró helynevek keletkezése kapcsán jegyzi meg, hogy azok több úton is létrejöhetnek (2004: 100).

Az *-ó/-ő* formánsok helynévképző szerepéről meglehetősen kevés tanulmány született. A napjaink helynévanyagában egyaránt fellelhető képzővel INCZEFI GÉZA foglalkozott, aki szerint korunkban csupán három képző produktív névalkotóként: az *-s*, az *-ás/-és*, illetve az *-ó/-ő* melléknévi igenévképző. Megállapítja, hogy a helynevekben e formánsnak az a funkciója, hogy az igei alapszó által kifejezett cselekvés, történés a táj valamely részét jellemzze (1970: 321).

A *-si* képző névanyagom egyetlen helynévében, a *Szentimresi-dűlő* helynévben fordul elő. ZOLNAI GYULA a *-si* képző eredetéről írott munkájában megállapítja, hogy e formáns csupán a 15. században jelenik meg (1920: 4) és a képzett alakok a 19. században terjedtek el (i. m. 10). A *-si* képző jelentésfejlődéséről elmondható, hogy elsődlegesen 'valahová tartozást, valahonnan valóságot' fejezett ki (i. h.), majd később 'az illető helyen való foglalkozás', illetve a 'valamivel foglalkozás' jelentés fejlődött ki belőle (i. m. 14). A képző keletkezéséről ZOLNAI megállapítja, hogy egyetlen alakból — a *váraszi* lexémából — alakult. A nyelvérzék ebből a formából elvonta a *-si* végződést, s ennek tulajdonította a fent említett (elsődleges) jelentést. A további formák létrejöttét az analógia hatásának tulajdonítja (i. m. 14, 24).

KÁZMÉR MIKLÓS a *-si* képző nyelvtörténeti vizsgálata kapcsán megjegyzi, hogy e formáns „a XIV. század második felétől a XVI. század végéig kizárólag tulajdonnevekhez, helynevekhez járulva jelenik meg” (1970: 69). KÁZMÉR történeti adatok (személy-, és helynevek) segítségével, térképen szemlélteti, hogy a *-si* képző a Szepes, Nógrád és Máramaros megyék által határolt területen lehetett produktív a 14-18. században. KÁZMÉR megjegyzi, hogy ő csupán a rendelkezésére álló forrásokat tekintette át, így a formáns akár nagyobb területen is lehetett eleven morféma (i. m. 66). A képző valóban nagyobb területi elterjedtséget mutat, hiszen É. KISS KATALIN „A *-si* képző a Hortobágyon” című tanulmányában említi, hogy „a *-si* képző elterjedt használata nem korlátozódik a Hortobágy területére”, kimutatható Hajdúhadházon, illetve Hajdúböszörmény határának egyik helynévében is: *Bodasi-árok* (1969: 383). A Hajdúnánás határában húzódó *Szentimresi-dűlő* *Szentimresi* előtagja valószínűleg egy tanyabokorra utal, amelynek lakói Tiszaszentimréről kerültek ide (DRAVICZKY 1990: 35). Mindezek alapján

elmondható, hogy a helynév bővítményi részéhez kapcsolódó formáns talán elsődleges jelentésében fordul elő, azaz a 'valahonnan valóságot' fejezi ki.

A helynévképzőt tartalmazó egyrészes helynevek mindamelllett több problémát is felvetnek. HOFFMANN ISTVÁN úgy tartja, hogy ezek nem alkotnak történetileg homogén csoportot, ugyanis ellipszissel, jelentéshasadással és bővüléssel egyaránt keletkezhetnek (i. h. 75.). A *Fürösztő* és a *Nyalakodó* helynevek esetében is föltehető, hogy ellipszissel alakultak, a jelölt helyeket ugyanis *Fürösztő-lapos* (DRAVICZKY 1990: 62) és *Nyalakodó-part* (MOLNÁR 1938: 8) néven is ismerték. Elképzelhető azonban, hogy az elsődlegesen

-ó/-ő képzővel alakult nevekhez a későbbiekben kiegészüléssel földrajzi köznévi kapcsolódott. E helynevek esetében azonban a párhuzamos alakulást sem zárhatjuk ki.

3. Névananyagom csak igen kis számú olyan helynevet tartalmaz, melyek j e l e n t é s b e l i n é v a l k o t á s s a l keletkeztek. Ennek egyik, kevésbé gyakori esetén, a jelentéshasadáson HOFFMANN ISTVÁN azt a névkeletkezési folyamatot érti, melynek során a pusztai földrajzi köznévből — bármilyen formáns (lexéma, képző) hozzákapcsolása nélkül — helynév keletkezik (1993: 93), azaz a köznévi jelentés mellé tulajdonnévi jelentés is kialakul. A nagy határrészek neveiként szereplő *Ugar* és *Rét* valószínűleg így jöttek létre. Az *Ugar* esetében tehát az 'időnként bevetett, olykor pihentetett földterület' jelentésű *ugar* közszóából alakult ki a helynévi jelentés: 'határrész, amely a böszörményi országúttól nyugatra a Kajánsziki legelő széléig húzódik'. HOFFMANN arra hívja fel a névtípus kapcsán a figyelmet, hogy általában a speciálisabb jelentésű nevek válnak a hasadás útján helynévvé.

A jelentésbeli névalkotás másik formája a metonimikus névadás, az érintkezésen alapuló névátvitel. A névadás, a metonímia alapjául szolgálhat építmény (*Cserépszín*), a területen honos növény (*Veresnád*), de akár elpusztult település is (*Varjas*). A *Tedej* helynév pusztai személynévből alakult (lásd még az „Elpusztult települések névbokrai” című fejezetet). HOFFMANN ISTVÁN utal rá, hogy e helynevek keletkezési idejére vonatkozóan eltérő vélemények fogalmazódtak meg. Szerinte a névadás alapja „bizonyos körülmények között a birtoklás tényének háttérbe szorulása vagy éppen megszűnése is lehet.” (i. h. 110.). Felveti továbbá azt a lehetőséget is, mely szerint „a ma pusztai személynévi alakú helynevek természetesen más úton, a névben egykor meglévő földrajzi köznévi tag eltűnésével, azaz szerkezeti változással is létrejöhetnek.” (i. h.).

Metaforikus névadással pusztán egyetlen helynév keletkezett Hajdúnánási határnevei között: a *Csingilingi* víznév. Közismert, hogy „a megnevezendő denotátum sokféle jellegzetességét, fogalmi jegyét ismeri ugyan a névadó ember (méretét, alakját, talajának minőségét, növényzetét stb.), mégis ezek közül legtöbbször csupán az egyiket, a számára valamilyen szempontból

leglényegesebbet választja ki a megnevezéshez (i. m. 111-2.). A *Csingilingi* helynév esetében ez a lényeges jegy nyilvánvalóan a víz jellegzetes hangja lehetett.

4. Névanyagom legkisebb hányadát a szerkezeti változással alakult nevek képezik. E helynevek talán ellipszissel (*Nagy-tilalmas-pusztá* > *Pusztá*, *Nagy-rét* > *Rét*), kiegészüléssel (*Város tanyája* > *Város tanyája helye*) és bővüléssel (*Hármas* > *Hármasi*) jöttek létre.

„Az ellipszis során a helynévből egy funcionális-szemantikai egység, azaz az egyik névrész eltűnik: a kétrészes helynév egyrészessé alakul.” – határozza meg a jelenséget HOFFMANN ISTVÁN (i. m. 123.). A *Pusztá* nagy határrésznevet egy, a 18. századból származó térkép — amely Nánás privilégiális földjeit ábrázolja — *Nagy-tilalmas-pusztá*-nak tünteti fel. Valószínűsíthető tehát, hogy a helynév *Nagy-tilalmas* névrésze elliptikus változás útján maradhatott el. A *Rét* helynév talán ugyancsak e változás irányába tart, hiszen a jelölt terület ugyan *Nagy-rét*-ként is ismerik, ez utóbbi név azonban a beszélők tudatában többnyire már nem él.

„Kiegészülésnek nevezzük azt a névalkotási eljárást, amelynek során egy meglévő helynevet osztályjelölő szerepű földrajzi köznévvvel toldanak meg.” (i. m. 131). A *Város tanyája helye* helynév esetében a névrésznyi változást a hely lexéma birtokos személyjeles származékának a *Város tanyája* névhez kapcsolódása okozza.

A névelemnyi mértékű növekedést bővülésnek nevezzük (i. m. 122.). A *Hármas* helynév talán utólagosan *-i* képzővel való terjedelmi növekedése, s így a *Hármasi* — valószínűleg másodlagos névforma — létrejötté tükrözi e szerkezeti változást. E helynév keletkezése meglehetősen problémás, hiszen a területet *Hármas-határ* néven is említik.

III. Hajdúnánás történeti határneveinek vizsgálata

1. A történeti névanyag gyűjtéséről

Az általam gyűjtött történeti névanyag helyneveinek többsége a 18-19. századból való. Ekkor jelennek meg ugyanis nagyobb számban azok a források (lásd alább), amelyek a vizsgált terület határneveit bőségesen szolgáltatják. A korábbi időszakból csupán egy névcsoporthoz rendelkezem adatokkal: a határrésszé vált elpusztult települések nevei kapcsán, melyek korai (középkori) adatait NÉMETH PÉTER „A középkori Szabolcs megye települései” (1997) és CSÁNKI DEZSŐ „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában” című művének I. kötete (1890) alapján állítottam össze.

Hajdúnánás 18-19. századi névanyagának rendszerezett, egységes alapelv szerinti összegyűjtése mindeztidáig még nem történt meg, s ezt a munkát egyéni gyűjtés formájában magam valósítottam meg. A névkorpusz egybeállítását levéltári kutatómunka keretében, a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Hajdúböszörményi Fióklevéltárában végeztem el. Áttekintettem a választott időszak összes térképét: ezek elsősorban Hajdúnánásról készített kataszteri és határfelmérési térképek. Mindezek mellett a város közgyűlésének iratait, Tedej és Vid pusztákra vonatkozó iratokat, telekkönyveket, jegyzőkönyveket, határbejáráshoz, határmegújításhoz kötődő kivonatokat, illetve a földekkel kapcsolatos peres iratokat vizsgáltam át (lásd Források). Az adatokat lehetőség szerint pontos lokalizációval ellátva cédulákra vittem, amelyeken feltüntettem az adatok keltét, azaz a felhasznált források keletkezésének időpontját, a helynevek betűhív alakját, illetve a helyfajta. RÉVÉSZ IMRE 1853. évi helynévgyűjteményének a nánási határra vonatkozó helyneveit ugyancsak beépítettem dolgozatomba. Az így egybegyűjtött közel 600 adatot szócikkekbe szedve rendszereztem. Ezt az adattárat — mint említettem — a dolgozatom mellékleteként közlöm, s ennek bevezetéseként ugyanitt szólok a szócikkek kialakításának alapelveiről is.

2. A levéltári források felhasználhatósága

1. Egy-egy település 18-19. századi helyneveit vizsgáló névtani tárgyú tanulmányok, szakmunkák igen sokféle forrásból meríthetik adatállományukat. Helynévgyűjtések, közgyűlési jegyzőkönyvek és peres iratok mellett a 18. században elszaporodó kéziratos és kataszteri térképek tekintélyes mennyiségben állnak rendelkezésre a levéltárakban. A települések

határainak folytonos változása, a puszták, birtokok felosztása, s az ezekhez köthető pereskedések nyomán a határjárás okiratok száma ugyancsak gyarapodott.

2. A különféle irattípusok nyelvtörténeti-névtani felhasználhatóságát illetően egyező álláspontokat találunk szakirodalomban, forrásként való alkalmazhatóságukat azonban eltérő módon ítélik meg a kutatók.

„A régi térképek névrajza, de még az újabb térképeké is, becses anyagot szolgáltat különböző tudományágak számára. Különösen a történészek, a geográfusok és a nyelvészek láthatják hasznát.” — állapítja meg KISS LAJOS (1982: 477). Ám a kutatók a kéziratos és kataszteri térképek hasznosíthatósága mellett a forráskritikai szemlélet érvényesítését hangsúlyozzák.

A névállomány összegyűjtésekor célszerű a térkép készítésének funkcióját, készítőjének személyét is rögzíteni, s ennek tükrében vizsgálni a forrás helyneveit.

A térképek funkciója és típusa mérvadó szempont lehet, hiszen a gyűjthető névanyag mennyiségét és minőségét determinálja. SEBESTYÉN ÁRPÁD úgy tartja, hogy a 19. század második felétől készült térképek elsődleges célja a művelési ágak szerinti pontos kimutatás, illetve a területek birtokosainak, tulajdonosainak megjelölése (1984-85: 89). A Hajdúnánásról a tagosítás időszakában (1885-886) készített térképeket szemlélve ugyancsak úgy találjuk, hogy a helyfajta ábrázolásának hátrányára sokkal inkább a birtokosok neveit tüntették föl. A térképkészítő mérnökök a helymegjelölés pontosságát, illetve az objektumok képi ábrázolását tartották szem előtt a katonai céllal készült, kataszteri térképek többségében, s emiatt forrásként való alkalmazhatóságuk kevésbé jöhet számításba.

A térképek névanyagának hasznosíthatóságát a térképkészítő személye ugyancsak meghatározza. Hajdúnánás határának felméréseit nem helyi, hanem hajdúkerületi mérnökök végezték. Már KISS LAJOS is felhívta a figyelmet arra, hogy a térképkészítési munkák jó részét hivatásos térképészek végezték, s ezért a források névállománya ebből a szempontból nem mindig megbízható (1982: 479). Ennek a vélekedésnek valószínűleg az a feltételezés lehet az oka, hogy a mérnökök által alkalmazott hivatalos helymegjelölés esetleg eltérhetett a helybeliek névhasználatától. REUTER CAMILLO úgy tartja, hogy a mesterséges beosztások és elnevezések következetes használatával a régiségben használatban lévő nevek elhalványodnak, s az eljáró mérnök önkényesen válogathatott a helynevekből (1983: 15). Bár KIRÁLY LAJOS a határneveket ugyancsak mesterként, mérnöki alkotásoknak tekinti, ám arányszámukat a névrendszer egészén belül viszonylag alacsonynak tartja, s úgy véli, hogy a kataszteri nevek zömét hivatalos rangra emelkedett népi nevek alkotják (1970: 70). Megjegyzi továbbá, hogy az írásban rögzített nevek, „a hivatalos névhasználat minden bizonnyal hatással volt az ott élők névhasználatára” (i. h.). A térképek névállományával kapcsolatban tehát fölmerül a kérdés: vajon mennyiben tükrözték a

helybeliek névhasználatát, illetve milyen mértékben tekinthetők konstruált, hivatalos elnevezéseknek. A határnevek tekintetében ráadásul számolnunk kell azzal is, hogy egy-egy kivételtől eltekintve —adatolhatóság hiányában— a régiségben használatos határnevek korábbi formái nem tárhatók fel, így ez sem segít a helyi névhasználat felderítésében.

A térképi helynevek közül viszonylag könnyen elkülöníthetők azok a névformák, amelyek szerkezeti felépítettségüknek fogva a hivatalos (térképi) névhasználatot tükrözik: *Hajdúdorog város határa*, *Evangélikus-református-egyházi-föld*. Ezeknek az alakulatoknak a megjelenését VÉGH JÓZSEF a régiségben meglévő nevek morfológiai, szerkezeti változatainak tartja, s úgy véli, hogy azok „egyik térképről a másikra kerülnek” (1970: 375). SEBESTYÉN ÁRPÁD szerint a térképeken gyakoriak a „rájegyzések, amelyek nem tulajdonnévi, hanem közszói objektummegjelölések voltak a térképezők szándéka szerint” (1984-85: 89). Ilyen névformáknak tekinthetők névanyagom többszörös bővítményi előtaggal rendelkező, kifejezetten „névszerűtlen” alakjai: *Cseh halma alatti lapos*, *Kocsmához-tartozó-kaszáló*. E nevek tulajdonnévi státusa olykor igen nehezen ítélni meg, hiszen alkotó névrészek elkülönítése meglehetősen problémás.

Van példa olyan helynevekre is, amelyek nem egy-egy denotátumot jelölő névként, sokkal inkább egy nagyobb terület összefoglaló elnevezéseként jelennek meg (*Tagos birtokok*, *Ugar földek*).

Igen gyakori, hogy a helynév morfológiai változatokban, különféle névszerkezeti változatokban bukkan föl: *Nagy-Horgoló-nyomás*, *Horgoló-nagy-nyomás*, *Horgoló-nagy-telek*, *Nagy-telek-Horgoló*. E nevekben a bővítményi névrészek, jelzők variálódása is minden bizonnyal a hivatalos névfelhasználást tükrözik, hiszen ilyesfajta cserélődés a természetes névhasználatban nem jellemző.

A térképek felhasználhatósága e problémák ellenére sem kérdőjelezhető meg, hiszen általuk a megjelölt területek térbeli elhelyezkedése viszonylag könnyen feltárható. A lokalizálását a különböző korú és típusú források összevetése, a telek- és jegyzőkönyvek adatainak újabb kori térképekkel való egyeztetése segíti. Az eltérő korú térképek a helyfajta tekintetében is megbízható adatokat szolgáltathatnak.

REUTER szerint a térképeken feltüntetett korabeli művelési módok egy-egy esetben akár az elnevezések eredetét is érthetővé teszik (1983: 14), s ilyen módon a térképi nevek akár a névadás motivációjának feltárásához is hozzájárulhatnak.

3. A történeti névkorpusz állományának összeállításában a levéltári iratok más típusait: telek- és jegyzőkönyveket, határjárás kiadványokat, közgyűlési és peres iratokat is felhasználtam. A határjárás és határfelmérés alkalmával összeírt, illetve a jegyzőkönyvekben elszórtan szereplő

helynevek bőséges mennyiségben állnak rendelkezésre, ám e nevek névtestének szövegbeli elhatárolása nehezen végezhető el. Egy 1846-47-ben keletkezett jegyzőkönyv felsorolásában ez áll: „*nagy itató gulya ménes és ökör csorda itató kútak*” (V.A. 304/a. 5. köt.). A jegyzőkönyv e részlete jól szemlélteti, hogy a szöveggörnyezetből nem állapítható meg egyértelműen a benne szereplő helynevek szerkezeti felépítése (sőt végeredményben a száma sem), ilyen módon a körülhatárolásukat lehetetlen elvégezni, s ezért az ilyen alakulatok további vizsgálatok alapjául nem is igen szolgálhatnak.

Végezetül célszerű a hasznosíthatóság szempontjából a határjárású jegyzőkönyveket feltérképezni, hiszen az iratok e típusa igen sajátos névregiszterrel rendelkezik. TAKÁCS LAJOS szerint a *Szeglet-határ*, *Szegelet-határ*, *Hármas-határ* típusú helynevek megléte e forrástípusokban a határ bejárásának és megjelölésének a gyakorlatához kötődnek, oly módon, hogy a mérnökök a fontosabb kezdőpontokat, kiszögeléseket alakjuk alapján nevezték meg (1984: 231). Ilyen módon a helymegjelölésnek ezen formái szinte valamennyi község névanyagában fellelhetők (SEBESTYÉN 1984-85: 93). E névtípus az általam áttekintett jegyzőkönyvek jó részében ugyancsak előfordul: „Az Első Határ Melly a Böszörményi-Nánási és a Polgári Szegelet Határnál esik és Hármas Határnak neveztetik” (Jkv. 1811), „a zajgató hegyi hármas határtól keletnek tartva” (Jkv. 1854).

A tagosítás, illetve egyéb gazdaságtörténeti folyamatok eredményeként a határjárású jegyzőkönyvek olyan helynevet is tartalmazhatnak, amelyeknek lexikális szerkezetében a határjárás során alkalmazott mérnöki beosztások elnevezései jelennek meg: „Az *Harmadik 2odik* és *Iső Düllöhöz* tartozo Ugar földek az also Csárda felé az Vidi telek utja felől” (V.A. 301/d. 3. köt. 1778).

A levéltári források névanyagának felhasználhatóságáról összességében azt mondhatjuk el, hogy a hivatalos, térképi és a jegyzőkönyvekben fellelhető névformák csak nagyobb óvatossággal (vagy egyáltalán nem) szolgálhatnak névtörténeti vizsgálatok alapjául.

IV. Elpusztult települések névbokrai

1. Hajdúnánás történeti és modern kori névanyagának analízise kapcsán igen tanulságos lehet a határrésszé vált elpusztult települések neveinek vizsgálata. E névtípusra már KISS LAJOS is felhívta a figyelmet: „S nem ritkán tapasztaljuk azt, hogy egy sok évszázados régiségű helynév még ma is él, legfeljebb más földrajzi objektumot jelöl, mint valamikor. Az idővel elpusztult település neve határrész neveként őrződhet meg.” (KISS L. 1982: 481-2). E névcsoport tagjai tehát igen hosszú időn, akár több évszázadon keresztül is változatlanok maradhatnak, megőrizhetik formájukat, vagy éppen az alakjukban bekövetkező módosulások nyomán a nyelvtörténeti kutatások jelentős forrásanyagát képezhetik. Vizsgálatuk rendszertani szempontú megközelítését HOFFMANN ISTVÁN érvényesítette egyik tanulmányában, amelyben egy határrésszé vált egykori település *Döbrés* nevének a bekebelező település névrendszerére gyakorolt hatását elemezte (1984-85).

Jómagam a rendszertani aspektust ugyancsak szem előtt tartva egyrészt a határnevekben megőrződött elpusztult települések neveit, másrészt a szerkezeti elmozdulások révén kialakult névbokrokat vettem sorra.

2. A kutatók (elsősorban régészek, történészek) jó néhány elpusztult települést próbáltak meg Hajdúnánás nagy kiterjedésű határához kötni: *Zöldhalom* (NÉMETH 1997: 208; ZOLTAI 1926: 108), *Nagynádfenek* (ZOLTAI 1926: 110) és *Süldő* (ZOLTAI 1905: 73, 1926: 110). E települések bizonytalan lokalizációja miatt azonban a további vizsgálatuktól eltekintek, s adataikat ugyanezen ok miatt névállományom sem tartalmazza.

A *Varjas* nevű falut a 18. századi adóösszeírások ugyan önálló prédiumpként említik (OROSZ 1973: 90), ennél korábbi okleveles említésére azonban a különböző forrásokban nem sikerült rábukkanom.

Ilyen módon vizsgálatom csupán két egykori településre (*Vid, Tedej*) korlátozódik, mivel térbeli elhelyezkedésük viszonylag pontosan rekonstruálható, illetve a korai időktől (13. századtól) kezdődően folyamatosan adatolhatóak, s így határrésszé válásuk, névbokraik kialakulása egyaránt jól nyomon követhető. Névváltozataik helynevekben való előfordulását térképeken is föltüntettem, amelyek dolgozatom mellékletében találhatóak meg.

3. **Vid határrésszé válása.** Vid egykori település nagyobb része valószínűleg Hajdúböszörmény mai *Vidi-telek* nevű határrészén feküdt, Árpád-kori templomának maradványait e területen tárták fel (H. FEKETE 1959: 118), s így területe nem esett egybe a mai Hajdúviddel (MÓDY 1973b: 60). Vid kisebb részét azonban vélhetően Hajdúnánás D-i határánál

belül kell keresnünk: e feltevést egyrészt a Hajdúnánás határnévanyagában meglévő névbokrok, másrészt a települések között húzódó határvonalak folytonos változásai igazolják, hiszen Hajdúnánás határa csupán 1642 körül nyerte el mai kiterjedését (OROSZ 1973: 91). Harmadrészt a régészeti leletek ugyancsak ezt az álláspontot támasztják alá: a Hajdúnánás határában fekvő Nagy-Vidi-halmon 11-12. századi leletek nagy számban kerültek elő, s a mai Vid-pusztán lévő Köves-halmon Árpád-kori templom maradványaira bukkantak (M. NEPPER–SŐREGI–ZOLTAI 1980: 106-9).

3.1. A Vid helynév pusztá személynévből keletkezett, magyar névadással (FNESz. II, 656). A települést először 1216-ban említik *Wid* formában. A 14. század első felében több esetben is feltűnik: 1312: villa *Wyd*, 1313: possessio *Wyd*, 1338: possessio *vyd* alakokban (az adatokat lásd NÉMETH 1997: 203), azonban a század közepétől különböző utótagokkal fordul elő: 1355/357: possessio *Vydmnostora*, 1375: possessio *Vidteleke*, 1393: possessio *Vydekhaza* (uo.). GYÖRFFY GYÖRGY álláspontja szerint az *-egyház/-egyháza* utótagú településneveket a tatárjárás alatt elpusztult, s újra be nem népesült egyházas falvak megnevezésére alkalmazták (1958: 34). Az 1961-ben megjelent írásában az utótag elterjedését már nem kizárólag a tatárjárással hozza összefüggésbe, úgy véli, hogy e névtípus a kun belharcokkal kapcsolatos elnéptelenedéssel is összefügghet (GYÖRFFY 1961: 35). Feltevése szerint az *-egyháza* utótag a templomos puszták megnevezésére szolgált, hiszen a települések földházai a tatárjárás során elpusztultak, s csupán a szilárd templomépület maradt fenn, s ilyen módon az *-egyháza* utótagnak a középkorban 'puszta' volt a jelentése (i. m. 36). Ez az álláspont egyrészt azt feltételezi, hogy *Vid* pusztulása idején már templomos hely volt: ez helytálló lehet, hiszen templomának építését a régészek a 12. század második felére teszik (MÓDY 1989: 52). Másrészt, mivel GYÖRFFY szerint elpusztult települések pusztá korukban kaptak *-egyháza* utótagot, így a helynevek nyomán Vidnek a 14. század végére pusztává, azaz lakatlan területté kellett válnia. Pusztásodását NÉMETH PÉTER ugyancsak a 14. századra datálja (1997: 203). *Vid* 14. századi elpusztulásának azonban némileg ellentmond, hogy a tatárjárást követően is csupán *Vid*-ként nevezték meg, s majd csupán a 14. század végén kapta az *-egyháza* utótagot, s ráadásul GYÖRFFY szerint a 14. és 15. század folyamán az *-egyháza* elnevezésű puszták közül számos benépesült, s ez esetben általában elmaradt az utótag (GYÖRFFY 1961: 36): *Vid* esete éppen e tendencia fordítottját példázza, hiszen a 15. század folyamán a településnév nemcsak hogy nem utótag nélküli, hanem utótagja a források szerint folyamatosan cserélődik: 1402: *Vydtteleke* (Cs. 1: 528), 1411: *Vidmonostara* (Cs. 1: 528), 1415: *Wydeghaza* (Cs. 1: 528), 1430: *Vydmnostora* (Cs. 1: 528), 1476: *Wydeghaza* (Cs. 1: 528, 633), 1484: *Wydmnostor* (Cs. 1: 528), 1492: *Vydtteleke* (Cs. 1: 528).

A 14. század első felének forrásaiban a latin helyfajtajelölő kifejezéseket tekintve úgy tapasztalhatjuk, hogy az 1312-ben *villa*-ként, azaz 'mezei lak, majorság, falusi jószág, nyaraló' jelentésben (GYÖRKÖSY 1963: 601) definiált település a további forrásokban már *possessio*, azaz 'birtok, földbirtok' (i. m. 432) jelentésben áll. Véleményem szerint e latin helyfajtajelölők jelentése meglehetősen közel áll egymáshoz, s mint azt láthattuk, a forrásokban való előfordulásuk a különféle névformák előtt azt igazolja, hogy *Vid* faluként a 14. századig bizonyosan fennállt. MÓDY GYÖRGY egyéb aspektust figyelembe véve, ugyancsak e megállapításra jutott. Úgy találja, hogy a falu és a templom 1549-ben pusztult el, hiszen a tatárjárást követő időkben még az ősi Gutkeled család alágaiból származó családok birtokolták (MÓDY 1989: 48).

KRISTÓ GYULA az *-egyháza* utótaggal rendelkező településekkel kapcsolatban úgy vélekedik, hogy e helynévtípus keletkezését, megjelenését nem lehet közvetlenül a tatárjárás pusztításának tulajdonítani, szerinte az utótag megjelenése a pusztásodáshoz, lakatlanná váláshoz kötődik, s e folyamat nem csupán a tatárjárás körüli időkben volt jellemző, hanem a 14-15. században is folytatódott (1981: 31). Szerinte e helynevek tömeges felbukkanása nem zárul le a 14. század közepével, hanem az ezt követő időszakra tehető (i. h.).

3.2. *Vid* a különböző forrásokban az *-egyháza* mellett *-monostor/-monostora* utótaggal ugyancsak előfordul. GYÖRFFY GYÖRGY szerint e névrész akkor jelenik meg a helynevekben, amikor a területen álló monostor már nem működik, bár ez nem jelenti azt, hogy megszűnt volna (1961: 37). Ez a megállapítás egyrészt azért sem helytálló, mert GYÖRFFY önmagát cáfolja meg, amikor azt mondja: „ténylegesen működő monostorok helye is viseli e nevet” (i. h.), s ráadásul ezen állításának igazolására 13. századi példákat vesz sorra. Másrészt — amint azt a korábbiakban már láttuk — a *possessio*-ként számon tartott *Vid* település még jó ideig lakottnak tekinthető. E kérdéssel kapcsolatosan a régészek sem tudnak egyértelmű választ adni: „A feltárt templom parókiális egyház, de magyarázatra vár az 1335. évi Vidmonostora adat. Feltehetően valamelyik Gutkeled nembeli család monostora állott itt.” (MÓDY 1989: 48). INCZEFI GÉZA ugyancsak úgy véli, hogy a *-monostor* utótaggal rendelkező nevek annak az emlékei, hogy a területen az egyház szerzetesek lakóhelyéül létesített épületet, illetve épületcsoportot. „A *-monostor* alapelemüket vesztett nevek mind már településnévként megrövidültek, egy pedig megrövidülése előtt még az *-egyház* alapelemüire váltott át.” Az általa említett kivétel éppen *Vid*, s állításának igazolására az alábbi példákat mutatja be: 1411: *Vidmonostara*, 1415: *Wydeghaza*, 1484: *Wydmonostor* (INCZEFI 1972: 86). Adatait CSÁNKI DEZSŐ „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában” című művének I. kötete (1890) alapján állította egybe, s ezért igen érthetetlen, hogy a további előfordulásokról nem tesz említést. Ezek a következők: 1402:

Vydtheleke (Cs. 1: 528), 1430: *Vydmonostra* (Cs. 1: 528), 1476: *Wydeghaza* (Cs. 1: 528, 633), 1492: *Vydtheleke* (Cs. 1: 528). A helynév utótagjának cseréje mögött ilyen módon úgy tűnik, az INCZEFI által felvetettnél sokkal bonyolultabb folyamatok rejlenek.

3.3. A *Vid* településnév — amint azt a korábbiakban láttuk — a 14. század második felétől kezdődően, s a 15. században is *-teleke* utótaggal is előfordul. KISS LAJOS úgy tartja, hogy a 13. században szaporodtak el a *-teleke* utótagú helynevek, a nemesség számszerű növekedésével, családi osztódásával párhuzamosan, s úgy véli, hogy általában nem igazi falut, hanem egy-két szolgacsaláddal dolgozó kis prédiomot, néhány házból, gazdasági épületekből álló „tanyaszerű települést” jelölt, ahol a birtokos rezidenciája, gazdasági üzeme, valamint háztartása együttesen volt található (1995: 453). S megjegyzi, hogy a birtokoson kívül a helynév személynévi előtagja kivételesen más, a település alapításában, életében fontos szerepet betöltő személyekre is vonatkozhatott (i. h.). FÖLDES LÁSZLÓ a *telek* szó jelentéstörténetének vizsgálata kapcsán úgy véli, hogy a 14. században az ezen utótaggal rendelkező helynevek új jelentésben fordulnak elő: ’(jobbágy)telek’ jelentésük olyan birtoktestet jelöl, amelyhez nem pusztán lakóhely, házas belsőség, hanem szántóterület is tartozik. Véleménye szerint e jelentés kialakulása szoros összefüggést mutat a jobbágyság 14. századi megjelenésével (1971: 428-9). GYÖRFFY GYÖRGY úgy tartja, hogy a tatárjárás pusztítását követően az egyháztalan mezőgazdasági termelést folytató falvak nevei *-teleke* utótaggal bővülnek (1961: 38). E feltevésének koncepcióját a TESz. *telek* címszava nyomán építi föl, azaz szerinte a *telek* eredetileg az állatokkal trágyázott földet jelentette (i. m. 37), s mivel „a tatárjárás alatt az alföldi falvak kétharmad-háromnegyed része elpusztult; a pusztai faluhelyek a határ „legtelkesebb”, legjobban trágyázott földjei voltak. Ilyen módon érthető meg, hogy a faluhelyeket teleknek nevezték, s a régi névhez a *-telek*, *-telke* szót fűzve jelölték a pusztát” (i. m. 38). KRISTÓ GYULA szerint e megállapítás nem lehet helytálló, hiszen a *-telek* utótag nem pusztán a tatárjárás pusztításával áll kapcsolatban: megléte s névalkotó szerepe már a korai (11-12. századi) források nyomán is bizonyítható (1981: 32).

3.4. *Vid* település a 16. században már prédiomként, utótag nélkül szerepel: 1518: *praedium Szent Vid* (NÉMETH 1997: 203). A *szent* névelemmel való kiegészülésének okát ezidáig nem sikerült feltárni: ilyen formában csupán egyszer fordul elő. A *prædium* ’birtok, jószág, ingatlan’ jelentése (GYÖRKÖSY 1963: 437) sem utal közvetlenül a település elhagyatottságára, s ilyen módon véleményem szerint talán folyamatosan lakott, vagy esetleg elpusztult, s újranepeült településnek kell tartanunk.

A helynevek utótagjának eltűnéseivel kapcsolatban INCZEFI GÉZA az elízió terminusát használja, s úgy tartja, hogy az a névrövidülés egyik formája: „a név hangtestéből valamely szóértékű elem kiesik fejlődése folytán” (1972: 77). E folyamat leírására vizsgálatomban

HOFFMANN ISTVÁN ellipszis elnevezését követem, értve ezalatt azt a jelenséget, melynek során „a helynévből egy funkcionális-szemantikai egység, azaz az egyik névrész eltűnik: a kétrészes helynév egyrészessé alakul” (1993: 123). A rövidült alakot ennek megfelelően az elliptikus név fogalmával illetem.

Az elliptikus név kialakulása INCZEFI GÉZA szerint egyrészt településtörténeti, másrészt nyelvi okokkal áll kapcsolatban. Az előbbi tényezők játszhatnak szerepet a névadás alapjának változásában, azaz a jelölt település határrésszé válását, pusztulását követően a helynév települést jelölő alapeleme (*-egyháza*, *-monostora*, *-telke*) kiesik (INCZEFI 1972: 79). Véleménye szerint a névadás indítékának megváltozása három esetben mehet végbe: egyrészt jelöléstágulás révén, azaz eredetileg a terület temploma szolgál a névadás motivációjául, s ennek neve a köré épült falu nevévé válik (ekkor kapja meg a település az *-egyháza* elemet), eredeti névadó szerep fölöslegessé válik bizonyos településtörténeti okok miatt, s a valóságvonatkozás hiányában az elem elmaradhat. Másrészt a település neve már „településnévi minőségében” rövidül meg, azaz a templom jelentősége háttérbe szorulhat, s az elliptikus alak határrész nevévé válik. Harmadrészt az *-egyház* alapelem a valóságvonatkozása miatt kieshet, hiszen az egykori település pusztulását követően, a puszta nevévé vált határnévben az utótag fölöslegessé vált (i. m. 83).

Vajon az 1492-ben adatolható *Vydtheleke* (Cs. 1: 528) forma — amely mint láttuk a 16. század elején *Vid* alakban bukkan föl — utótagjának eltűnése a pusztásodással állna kapcsolatban? A 16. század közepén a *Vid* névalak Szabolcs megye 1543. évi dikális összeírásában fordul elő újra, s e szerint Viden 30 adózó porta volt (MÓDY 1973b: 51). 1556. évi Szabolcs megyei gabona- és báránydézsmajegyzék ugyancsak adózó, tehát lakott településként tartja számon, s lakossága számítások szerint 230 fő körül lehetett (i. h.). A 17. század elején Vid részben Bocskai István tulajdonában volt, s adománylevelében szerepelt a hajdúknak átengedett földek között (vö. BARCSA 1900: 21-7). A hajdúk azonban Videt nem szállták meg, csak határait birtokolták (RÁCZ 1973: 258). Ez az állapot 1642-ben még biztosan fennállt, hiszen *Vid* ekkor még biztosan lakott település volt: a fennmaradt jegyzékekben 16 jobbágy nevét írták össze (BARCSA 1900: 82). Elnéptelenedése a 17-18. század fordulójára tehető, s ezt követően területét Böszörmény, Nánás és Hadház közösen használta (OROSZ: 1973: 90).

4. Vid névbokrai. Az elemzés előtt célszerű magát a *n é v b o k o r* terminust tisztázni. Jómagam e fogalom alatt azt a folyamatot értem, melynek során az elpusztult település nevét alkotó lexéma helynevek névalkotójává válik, s ez nem csupán az adott területet jelölő név szinonimáiban, hanem a vele határos területek neveiben is kimutatható. A névbokor már létező

fogalom a szakirodalomban, azonban a kutatók vagy más típusú jelenség leírására alkalmazták, vagy pedig magát a jelenséget nevezték másképp.

MEZŐ ANDRÁS például a belterületi, hivatalos nevek kapcsán vizsgálta a „homogén névbokrosítás” terminust, az általa jelölt folyamat során „az egymás mellett levő vagy az egymással kapcsolatban álló két (esetleg három) elnevezendő objektum azonos megkülönböztető elemet kap” (1969: 201). A „homogén” kifejezés ilyen módon a névalkotó elem azonosságára utal.

ZÁNTHÓ EDINA a *n é v c s a l á d* fogalmát alkalmazza az általam is vizsgálni kívánt folyamat leírására, s dolgozatában egy-egy név terjedését, névelemek és névrészek kapcsolódását mutatja be (1998: 116).

4.1. Vid elnéptelenedése, pusztásodása vélhetően hozzájárult ahhoz a névrendszert érintő változáshoz, amelyet HOFFMANN ISTVÁN az alábbiakban foglal össze: „a XVIII. században egy később igen jelentőssé váló névadási forma, névtípus jelenik meg: az önállóságát veszített település neve lesz névalkotó eszközzé” (HOFFMANN 1984-85: 109). E folyamat körülményéhez azonban szükségszerűen ismernünk kellene az elpusztult települések teljes határnévanyagát.

Mint ahogy Vid határnévanyaga a történeti források teljes hiánya miatt nem gyűjthető össze, a helynévből szerteágazó névbokrok vizsgálatát csupán a bekebelező település határnévanyagának szemszögéből végezhettem el.

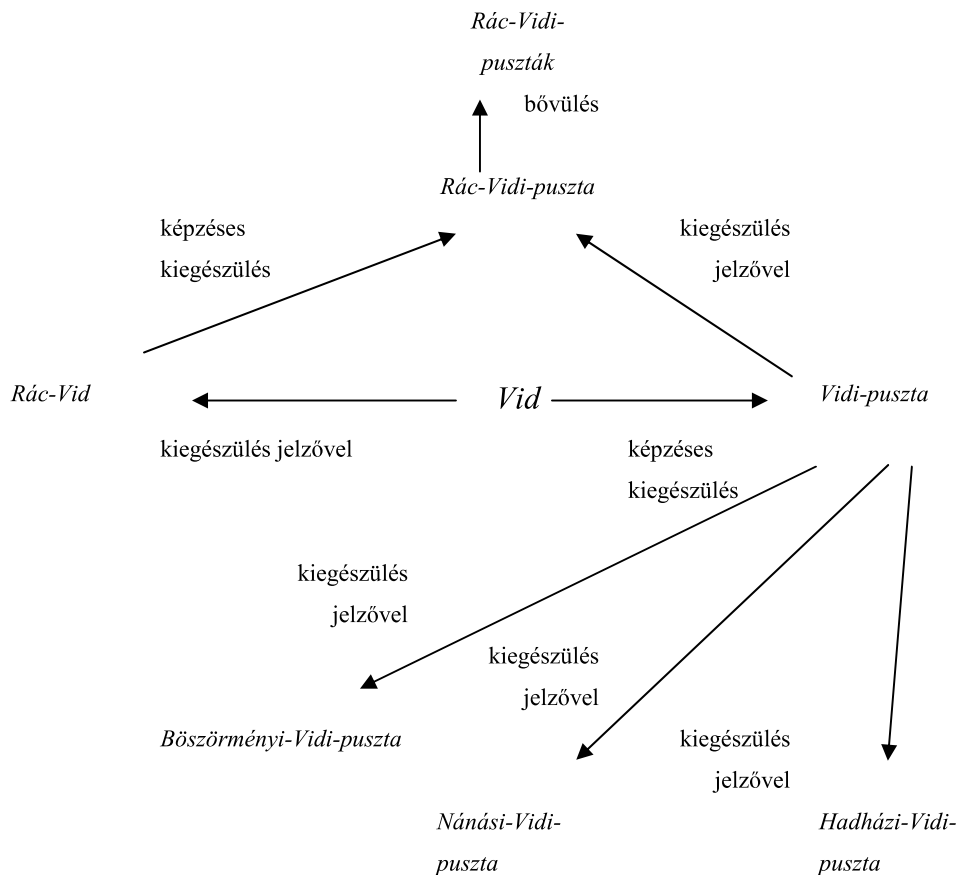
Elemzésemben a határrésszé vált *Vid* névbokrait a történeti és a modern névanyag neveinek szerkezeti változásain keresztül kíséreltem meg bemutatni. E szerkezeti elmozdulások azonban nem csupán a névrendszer lexikális-morfológiai, hanem funkcionális-szemantikai szintjével is kapcsolatban állnak. Mint látni fogjuk, a helynevek denotátumai, azaz „valóságvonatkozásuk” a helynevek alakját is merőben meghatározzák.

4.2. A bokrosodás során létrejött különféle névformák gyakorta időben egymás mellett létező alakulatok, s így a szerkezeti változások nem tekinthetők pusztán egymás után következő, egyirányú fejlődési tendenciáknak.

A névszerkezetekben bekövetkező folyamatokat ábrák segítségével mutatom be, melyek Hajdúnánás és Hajdúböszörmény névanyagának az elpusztult településhez kötődő névformáit tartalmazzák. Hajdúnánás határneveinek forrásaira nem hivatkozom, hiszen azok könnyedén visszakereshetők dolgozatom mellékletében. Hajdúböszörmény helyneveinek forrását azonban minden esetben feltüntettem.

4.3. *Vid* pusztásodását, elnéptelenedését követően az egykori településnév szinonimáiban bukkan föl. Az általam elkészített ábrán (lásd 1. ábra) a föltüntetett nevek közül a *Rác-Vid*, *Vidi-*

puszta, *Rác-Vidi-puszták*, *Rác-Vidi-puszta* helynevek ugyanarra a denotátumra vonatkoznak: azaz az elpusztult *Vid* kisebb, nánási határhoz tartozó részét nevezik meg.

1. ábra

Az elpusztult *Vid* település nevének szinonimái a történeti forrásokban

A *Vid* névforma egyrészt megkülönböztető előtagot kapott: *Rác-Vid* (1853, 1858), amely előtag vélhetően a Hajdúvidtől való elkülönítést szolgálta, vagy talán korábbi etnikai viszonyok emlékét őrzi (vö. BARCSA 1900: 85). Másrészt fajtajelölő utótaggal egészült ki: 1846-47: *Vidi-puszta* — e folyamatot *k é p z é s e s k i e g é s z ü l é s n e k* nevezzük, hiszen az eredeti név képzőt is kapott előtaggá alakulva. A *Rác-Vidi-puszta* (1788, 1790, 1851, 1858) helynév a *-puszta* fajtajelölő utótaggal és a megkülönböztető szerepű előtaggal (*Rác*) egyaránt kiegészült. A *Rác-Vidi-puszták* (1789) alakjánál fogva szoros kapcsolatban áll a fentebb már elemzett *Rác-Vidi-puszta* helynévvel: e névformából a *-k* többes szám jelével való bővüléssel keletkezhetett.

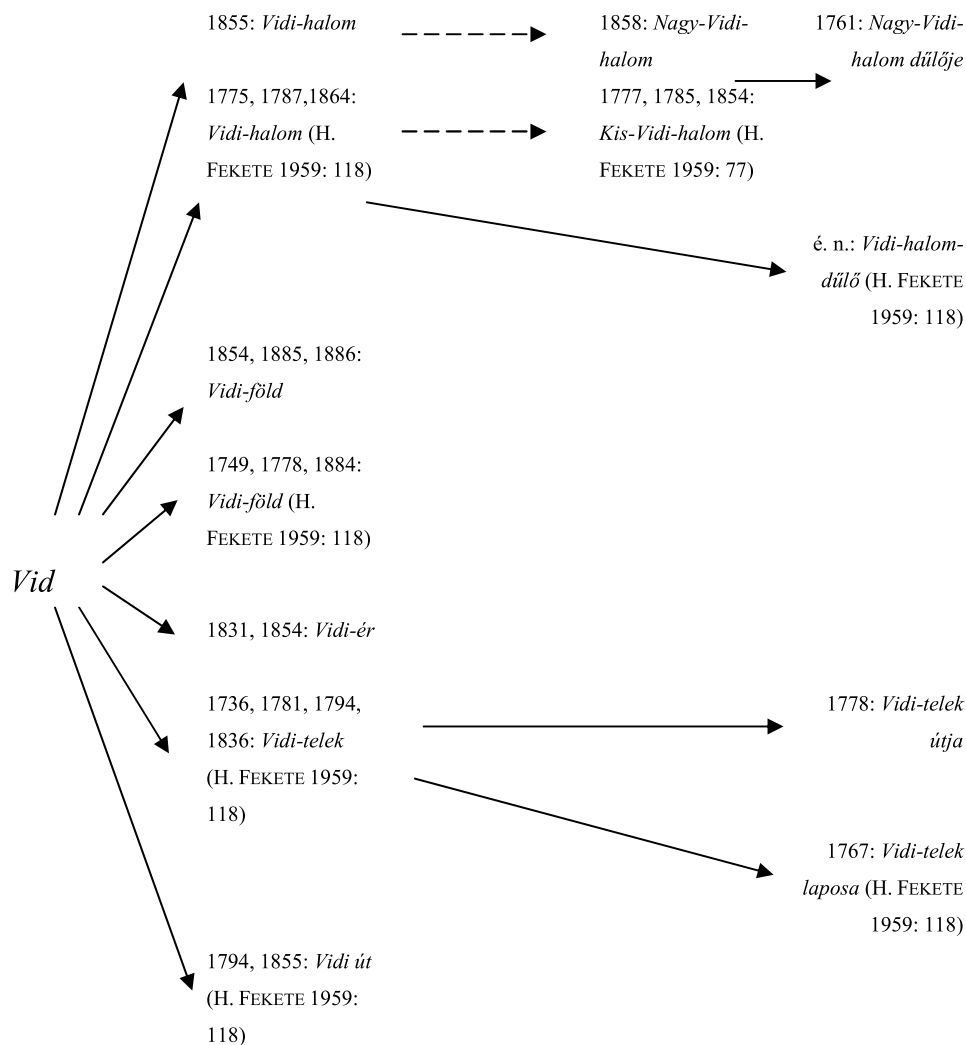
Vid pusztulását követően területe Nánás, Böszörmény és Hadház között oszlott meg. A források *Vidi-puszta* különböző részeit *Böszörményi-Vidi-puszta* (1857), *Hadházi-Vidi-puszta* (1857) és *Nánási-Vidi-puszta* (1857) néven említik. E helynevek ilyen módon a *Vidi-puszta* alakból, *-i* képzős jelzővel való kiegészüléssel jöhettek létre.

4.4. A *Vid* névforma nemcsak a szinonimákban, hanem az egykori település területén belül fekvő objektumok neveiben is megtalálható. INCZEFI GÉZA szerint „a régi (egykori) települések nevéből keletkezett és határrész neveivé vált névcsaládok az elpusztult falvak birtokhatárán belül található, vagyis az egykori falu körüli terület ma is névadási egységet alkot” (1965: 78-9). A kisebb egységek megnevezésével a helynevek szemantikai tartalma részletesebb helymegjelölést fejez ki, azaz a pusztásodó település határrésszé válása során a különböző gazdasági funkcióban használt területek eltérő megnevezéseket kívánnak meg.

E folyamatot, azaz amikor „egy nagyobb tájegység eddig külön megnevezetlen részterületét az egészhez való tartozás igényével megjelöljük” INCZEFI GÉZA *belső differenciálódásnak* nevezi (1965: 75). Úgy véli, hogy a részterületek nevei a régi név bővülésével valósulnak meg: az első bővülést — azaz a régi név egy taggal való bővülését — *elsőleges*, míg a differenciált névvel jelölt terület újabb részletének elnevezését *másodlagos differenciálódásnak* nevezi (i. m. 76). Dolgozatomban e terminusok helyett a HOFFMANN ISTVÁN által kialakított fogalomrendszert alkalmazom (1993), s így a névbokrok elemeit nem bővüléssel alakult formáknak tartom. A bővülésben résztvevő nevek szemantikai tartalma ugyanis a HOFFMANN-féle tipológiában megegyezik, azaz minden esetben ugyanarra a denotátumra vonatkozik. Ilyen módon bővüléssel, illetve az egyéb szerkezeti változással alakult nevek egymásnak értelemszerűen szinonim formái lehetnek csupán.

A névbokrosítás nyomán létrejött nevek azonban szemantikai struktúrájukat tekintve különböző jelöltekre vonatkoznak, s keletkezésükkor már eleve szintagmatikus szerkezetként értelmezhetők: a névbokrok elemei morfológiai felépítettségüket tekintve helynév vagy képzett helynév előtaggal és földrajzi köznévi utótaggal rendelkeznek.

A *Vid* helynév bizonyos esetekben fajtajelölő földrajzi utótagokkal alkotott szintagmatikus szerkesztésű helynevet: ezek az utótagok pedig a *halom, föld, ér, út, telek* (lásd 2. ábra). A *Vidi-halom* névforma a nánási és a böszörményi névállományban egyaránt előfordul: szinonimája a nánásiban *Nagy-Vidi-halom*, míg a böszörményi anyagban *Kis-Vidi-halom* (az összefüggést a szaggatott vonal jelzi). E névkorrelációk tagjainak elnevezései vélhetően addig voltak használatban, amíg a települések végleges határai ki nem alakultak: ettől fogva ugyanis megkülönböztetésük a hivatalos okiratokban nem vált szükségessé. A névhasználók azonban valószínűleg ettől függetlenül a kezdetektől *Vidi-halom*-ként nevezték meg a területet.

2. ábra

A *Vid* helynév előfordulása a történeti helynevekben, a névbokrosodás jelensége

Vid pusztásodását megelőzően, településként olykor *Vidteleke* formában bukkant föl (lásd erről korábban is), melynek *-teleke* eleme valószínűleg '(jobbágy)telek' jelentésben áll, s birtoktestet jelöl. A határnévként előforduló *Vidi-telek* utótagja azonban vélhetően már módosult jelentésében fordul elő: azaz valamilyen művelt vagy műveletlen földterületet jelenthet. Ezt igazolhatja, hogy a *-telek* földrajzi köznévi utótag a történeti névanyag jó néhány helynévének morfológiai struktúrájában fölbukkan: *Bába-telek*, *Kis-telek*, *Bene-telek* stb. E helynevek által megjelölt helyek pedig minden esetben valamilyen művelés alá bevont vagy legelőként hasznosított területek. Kialakulásuk pedig nem is kiegészüléssel történt (mint a *Vid* szinonimájaként szereplő *Vidteleké-é*), hanem jelzős szerkezetből jöttek létre szintagmatikus szerkesztéssel.

A névbokor további határneveinek közös lexikális sajátossága az, hogy előtagjuk kétrészes helynév, utótagjuk pedig birtokos személyjeles földrajzi köznév: *Nagy-Vidi-halom dűlője*, *Vidi-telek útja*, *Vidi-telek laposa*. E birtokos jelzős szerkezetek névrészei között formális birtokos jelzős rész-egész viszony áll fenn, azaz például a *Vidi-telek laposa* helynév 'lapos, amely a Vidi-telek nevű helyen van' jelentéssel bír. E névalakulatok kisebb területek megnevezéseként szolgálnak, s ez mind szemantikai, mind morfológiai felépítettségükben egyaránt tükröződik. A *Vidi-halom-dűlő* név esetében az utótag azonban pusztán földrajzi köznév, s ilyen módon az elő- és utótag közötti viszony jelöletlen.

4.5. A névbokor kapcsán igen tanulságos lehet a történeti nevek mellett a modern névanyagbeli névelőfordulásokat is sorra venni. HOFFMANN ISTVÁN szerint „a helynévből alakult földrajzi nevek felszaporodása az utóbbi századokban valószínűleg általános jelenség a magyar helynevek körében” (1984-85: 113).

Az *Vid* osztódásának eredményeként a *Vid* névforma jó néhány történeti határnév esetében vált névalkotóvá. A modern névanyagban azonban csupán a *Vidi-föld* (DRAVICZKY 1990: 13), *Vidi-halom* (DRAVICZKY 1990: 43) és a *Vidi-ér* (DRAVICZKY 1990: 65) alakok tűnnek föl. Azaz míg a 18-19. században a *Vid* forma aktív névalkotó szereppel rendelkezik a történeti névanyag tanulsága szerint, addig a modern korban szerepe háttérbe szorul. Úgy vélem azonban, hogy e folyamat vélhetően nem csupán egyirányú „fejlődési” tendencia, hiszen számos tényező szerepet játszhatott alakulásában: egyrészt talán eltűnhettek a nevek, minthogy a vizsgálatom alapjául szolgáló történeti és modern kori névállomány különböző forrástípusokból állt egybe: a történeti névanyagot jórészt jegyzőkönyvi és térképi nevek alkotják, míg a 20. századi névkorpusz élőnyelvi anyagot tartalmazó helynévgyűjtemények nyomán készült. Másrészt a névalkotó szerep aktivitását gazdaságtörténeti tényezők, illetve a határhasználat változásai ugyancsak érinthették. A tagosítás (1886) nyomán ugyanis a kisebb földterületeket összevonták, s a névrendszerben egy újabb névtípus: a *-dűlő* utótaggal rendelkező nevek jelennek meg tekintélyes mennyiségben (e típus elemzését lásd később).

5. Tedej határrésszé válása. Tedej falu egykori területe viszonylag pontosan lokalizálható, hiszen Árpád-kori temploma a mai Tedeji-Templom-halmon állott. A település a halomtól kissé ÉNy-ra feküdt, de az elpusztult templom környékén is sok 13-16. századi leletet találtak a régészek (MÓDY 1973a: 29). E település nem azonos a mai Tedej nevű faluval, attól DNy-ra található.

A források 1219/550-ben említik először villa *Tegyegd* formában. A 14. század elején már *possessio*-ként szerepel, s birtokmegosztással kapcsolatban tűnik föl: 1310/313: *possessio Tegey* ~ *Thegey*; 1347: *Tegey* (az adatokat lásd NÉMETH 1997: 189). A források latin helyfajtajelölő

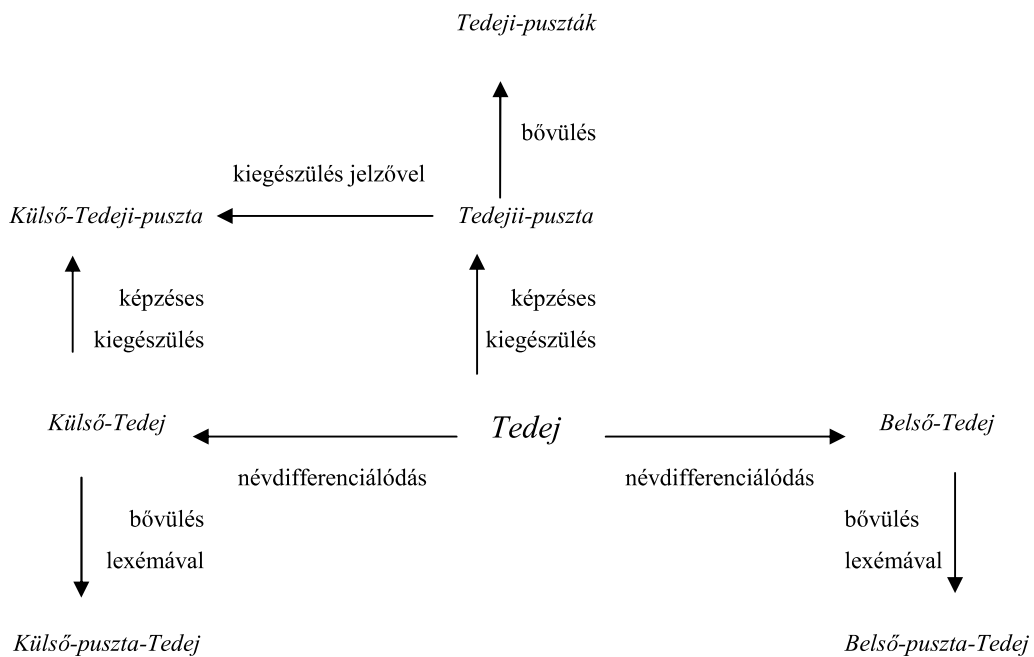
kifejezéseit tekintve — *Vid* település nyelvi adataihoz hasonlóan — úgy tapasztalhatjuk, hogy a 13. század elején *villa*-ként, azaz 'mezei lak, majorság, falusi jószág, nyaraló' (GYÖRKÖSY 1963: 601) jelentésben álló település a további forrásokban már *possessio*, azaz 'birtok, földbirtok' (i. m. 432) jelentéssel fordul elő: a 14. században ugyanis a Báthoriak birtokaként szerepel (ZOLTAI 1905: 70). Véleményem szerint e latin helyfajtajelölők különféle névformák előtti előfordulása azt igazolja, hogy *Tedej* faluként sokáig fennállt. A 15. században fajtajelölők (és képző) nélkül tűnik föl: 1413: *Thegee* (Cs. 1: 527), 1476, 1478: *Theghe* (Cs. 1: 527). Az adatsor újabb kérdéseket vethet föl az *-egyháza*, *-teleke*, illetve a *-monosora* utótagok megítélését illetően, hiszen bár a *Tedej* településnévhez története során nem járultak effajta utótagok, mégis a korai időktől kezdődően templomos helyként tartották számon. A 16. században *Tedej* nagyobb település, ahol Szabolcs megye dikális összeírásai szerint 44 jobbágytelek, 3 bíró, 16 zsellér, 2 pásztor és 9 új ház van, 1572-ben 46, 1598-ban 21 házában laktak, ezek alapján lakosságát közel 600 főre becsülik (ZOLTAI 1908: 112). 1606-ban ugyancsak lakott településként szerepel: az általam gyűjtött egyik jegyzőkönyvi bejegyzés egy *Tedej* nevű faluról tudósít (lásd *Tedej* címszó alatt). Az 1631-ben készült úrasztali ezüstpoharát — amely a Tedeji Református egyház tulajdona volt — a debreceni kollégium könyvtára őrzi (ZOLTAI 1926: 110; DRAVICZKY 1990: 23).

Tedej nem egyszerre került Nánás birtokába: egyik része, *Belső-Tedej*, 1629-1751 között lett a városé, a tényleges birtokbavétel azonban csak az 1780-as években történt meg, s ekkor e területet *prédium*-ként említik (BARCSA 1900: 196). *Tedej* másik része: *Külső-Tedej*, amely 1642-ben került Nánás birtokába, azonban 1711-től az 1750-es évekig kincstári birtokként szerepelt, s a birtokpereket követően lett csupán ismét Nánásé (i. m. 199). *Külső-Tedej* foglalta magába az egykori falu belterületét, s a források szerint a 17. század első felében még lakott volt (ZOLTAI 1926: 110). A 18. századtól kezdve *Külső-Tedej* is *prédium*-ként szerepel (lásd *Tedej* címszó alatt), azonban a *prédium* 'birtok, jószág, ingatlan' jelentése (GYÖRKÖSY 1963: 437) — amint azt *Vid* esetében is láthattuk — nem utal közvetlenül a település elhagyatottságára. Pusztásodása vélhetően ezt követően indult meg.

6. Tedej névbokrai. A névbokrok elemzése előtt célszerű megvizsgálni azt, hogy a *Tedej* névfoma hogyan vált a terület szinonim megnevezéseinek névalkotójává (a folyamatot lásd a 3. ábrán). A pusztásodás nyomán a *Tedej* alakból képzéses kiegészítéssel *Tedeji-pusztá* (1788, 1853, 1858) név alakult: azaz a *-pusztá* fajtajelölő utótag és *-i* képző járult hozzá. E névalak mellett ennek a *-k* többes szám jelével való bővüléssel alakult név: a *Tedeji-puszták* (1789, 1853) ugyancsak fellelhető.

Tedej a különféle birtokperек folytán osztódással *Belső-Tedej* (é. n.) és *Külső-Tedej* (1725, 1794, 1851) részekre oszlott. A névdifferenciálódás által létrehozott alakok a területek térbeli elhelyezkedésére, illetve az egykori település területének a megosztottságára egyaránt utalnak.

A *Külső-Tedeji-puszta* (1851, 1858) név keletkezése kétféle módon is végbemehetett: egyrészt talán a *Külső-Tedej* névformából keletkezett képzéses kiegészüléssel, másrészt a *Tedeji-puszta* névből szintagmatikus szerkesztés útján is létrejöhetett. A *Külső-Tedeji-puszta* név azonban — ugyan csupán egy forrásban — *Külső-puszta-Tedej* (1857) alakban is fölbukkan: úgy vélem, hogy e név szerkezeti felépíttességénél fogva felvetheti annak a lehetőségét, hogy talán térképi, ún. hivatalos névformáról van szó (lásd erről korábban is). A névrészek cserélődése a „névszerűtlenség” irányába mutat, a térképi névhasználatot tükrözi, s e név más forrásban nemigen fordul elő. A *Belső-puszta-Tedej* (1857) név — amely éppenséggel a *Belső-Tedej* helynévből is alakulhatott bővüléssel — ugyancsak e térképen szerepel, megerősítheti vélekedésemet: azaz e két helynév valószínűleg konstruált, térképi név, élő nyelvhasználatot nemigen mutat.

3. ábra

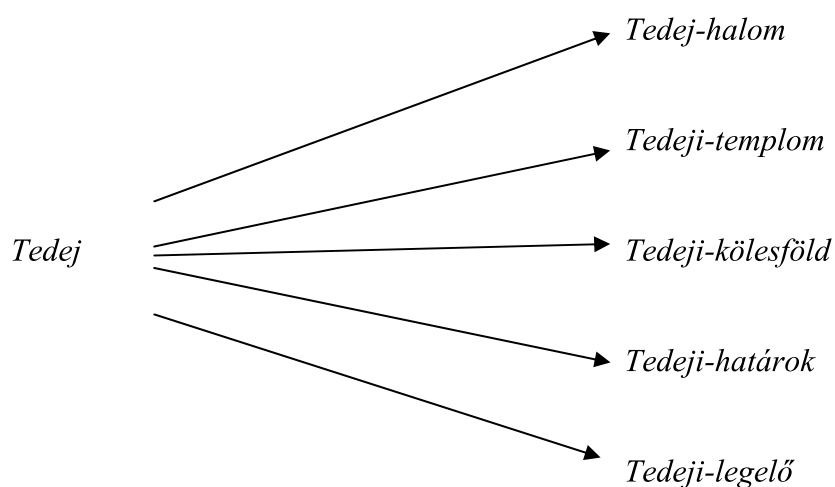
Az elpusztult *Tedej* település nevének szinonimái a történeti forrásokban

Igen tanulságos lehet a *Vidi-puszta* névből kialakult alakok (*Böszörményi-Vidi-puszta*, *Hadházi-Vidi-puszta* és a *Nánási-Vidi-puszta*) összevetése a *Külső-Tedej*, *Külső-puszta-Tedej*, *Külső-Tedeji-puszta*, *Belső-Tedej*, *Belső-puszta-Tedej* helynevekkel, hiszen mindkét névbokor esetében a területek viszonyított, térbeli helyére jelzők utalnak: azonban míg *Tedej* esetében a

külső-, illetve *belső*- viszonyjelölő előtagok, addig *Vid* névbokrának elemeihez településnevek *-i* képzős alakjai járulnak.

6.1. A határnevek létrehozásában a *Tedej* településnév ugyancsak aktív névalkotóként vett részt (lásd 4. ábra). A *Tedeji-legelő* (1886), *Tedeji-határok* (1853), *Tedeji-kölesföld* (1784), *Tedeji-templom* (1855, 1856) helynevekben a szintagmatikus szerkezetek *-i* képzős előtagjaként fordul elő, s csupán egyetlen esetben áll pusztán helynévi előtagként: *Tedej-halom* (1855).

A *Tedeji-kölesföld* (1784) név által jelölt hely *Belső-Tedej* területén feküdt. Úgy tűnik, hogy e területegységet művelési célból osztották fel a lakosok között: a *kölesföld* fajtajelölő utótag legalábbis erre enged következtetni.

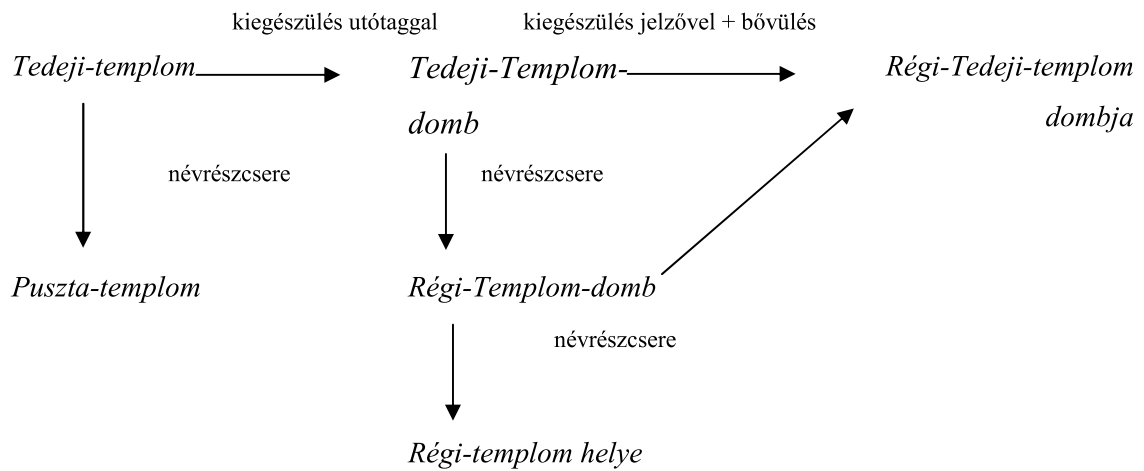
4. ábra

A *Tedej* helynév előfordulása a történeti helynevekben, a névbokrosodás jelensége

6.2. A modern névanyagban a történeti névkorpuszhoz viszonyítva többnyire eltérő lexikális felépítettségű helyneveket találunk. A *Templom-dűlő* (DRAVICZKY 1990: 36) és a *Templom-zug* (DRAVICZKY 1990: 86) helynevek csupán a modern, míg a *Tedeji-legelő* (1886, DRAVICZKY 1990: 20) és a *Tedeji-Templom-domb* helynevek (1856, DRAVICZKY 1990: 57) mindkét névanyagban megtalálhatók. A történeti névanyagban a *Tedeji-Templom-domb* jó néhány szinonimával rendelkezik, s ezek különféle szerkezeti változatokban bukkanak föl (lásd 5. ábra): egyrészt a már említett *Tedej-halom* és *Tedeji-templom* alakokban, másrészt a *Templom-halom* (1854) formában is.

A templom romjai a 18. században még láthatók voltak (NÉMETH 1997: 190), azaz a *Pusztatemplom* (1780) helynév szemantikai tartalmából arra következtethetnénk, hogy a templom 1780 körül vagy az azt követő időszakban pusztult el. Ellenben a *Régi-templom helye* (1835) helynév

azt igazolná, hogy a templom 1835 körül már biztosan nem állt, hiszen a *helye* utótag az elpusztult objektumra vonatkozhat. Ám a *Régi-Templom-domb* (1855) és a *Régi-Tedeji-templom dombja* (1853) helynevek utótagjai azt mutatják, hogy az objektum pusztulását követően időben nem azonnali érvénnyel következik be a névrészcsere, s az alakok valószínűleg hosszú ideig egymás mellett élnek.

5. ábra

Az elpusztult *Tedeji-templom* helynév szinonimái

V. A névrendszer változásai

1. Egy település névrendszerében bekövetkező változások a különböző idősíkokhoz tartozó névállományok névtípusai körében vizsgálhatók. Minthogy a névtípusok, illetve az egyes helynevek módosulása jó néhány aspektusból megközelíthető (névszerkezeti, jelentésbeli stb.), elemzésemben csupán a típusok terén történő főbb elmozdulások eseteit veszem sorra.

2. **Az utótagok.** A történeti névanyagban szép számmal találhatunk olyan egyszerű földrajzi köznévi utótagokat, amelyek a modern névanyagban már nincsenek jelen vagy használatuk visszaszorult, esetleg módosult jelentésben fordulnak elő.

2.1. A *fenék* egyszerű földrajzi köznévi utótag a történeti névanyagban gyakorta tűnik föl névrészként: *Csíkos-fenek*, *Sásas-fenek*, *Nyomás-sziget feneké*, *Jakab-fenek*, *Jakab feneke*. Az utótag helynévi előfordulásának változásait a két utóbb említett helynév nyomán kísérelem meg bemutatni. E két helynév egyazon területet jelöl, s a történeti adatok szerint szinonimaként (pontosabban alakváltozatokként) használták őket. Utótagjuk az ÚMTsz. alapján 'mélyebben fekvő, vízállásos terület' jelentésben áll. Úgy vélem, e helyfajtajelölő utótag a folyóvizek szabályozása előtti állapotokat tükrözi, hiszen az említett történeti nevek fele: a *Jakab-fenek*, *Nyomás-sziget feneké* és a *Sásas-fenek* a tiszai ártér térképéről való (1854). Az ÚMTsz. által felvett jelentés valóban helytálló lehet, kiegészítve csupán azzal szükséges, hogy a vízállásos területek gazdasági szempontból hasznosíthatatlan helyek is voltak egyúttal: a Tedeji prédiom határkönyvében szereplő bejegyzés szerint a *Harmadik-nyomás*-nak vagy *Túlsó-nyomás*-nak nevezett terület nem hasznosítható, hiszen „abban fenekes hely, azaz rossz minőségű, vizes földterület van” (1835, V.A. 304/d. 1.d. TPH).

A modern névanyagban csupán a *Jakabfeneke* helynév (DRAVICZKY 1990: 74) adatolható. A személynévi előtag előhívhatta a *fenék* másik jelentését, e lexéma ugyanis napjainkban már vélhetően nem a fentebb bemutatott jelentésében fordul elő. Ezt igazolja a gyűjtések alapján tapasztalható népetimológias magyarázat is, miszerint „e terület neve egyszerre utal a gazda keresztnevére és az említett testrészére” (i. h.).

Tanulságos ezzel kapcsolatosan megjegyezni, hogy igen nagy számú azon földrajzi közzavak elterjedése, amelyek amellet, hogy megjelölik a helyfajtat, poliszémiájuk folytán az alkotó lexémáik egyben testrésznevezések is: a történeti névanyagban nagy mennyiségben előfordulnak elő névrészként a *-farok/-farka* (Baromállás *farka*, Vörösnád *farka*, Forrás *farka*), a *-torok* (Útas-ér-*torok*), illetve a *-hát* (Cserepes-*hát*, Zagolya-*hát*, Hegyes-*hát*, Reszegi-*hát*, Süldős-*hát*, Töviskes-*hát*, Szamár-*hát*, Csíkos-*hát*, Hosszú-*hát*, Elő-*hát*, Mályvás-*hát*, Disznós-

hát, *Denő-hát*) egyszerű földrajzi köznevek, s van példa arra is, amikor kettő együtt is állhat (*Disznós-hát farka*). E szerkezettel a modern névanyag csupán egyetlen helyneve rendelkezik: *Elő-hát-farok*, amely szemantikai tartalmában hordozza azt, hogy része egy nagyobb határrésznek (*Elő-hát*), s ilyen módon az 'Elő-hát nyúlványa' jelentéssel írható le.

2.2 A *máj* ~ *mál* utótag az ÚMTsz. szerint Kalotaszegen és környékén használatos, s *mál* ~ *máj* ~ *már* változatokban él, és önmagában 'rossz minőségű, agyagos föld'-et jelent. A történeti névanyagban az alábbi alakokban bukkan föl: *Mézesmáji-Dorogi-határra dűlő*, *Mézesmál-Dorogi-határra dűlők*, *Mézes-mál dűlője*, *Mézesmál-Dorogi-határra dűlők*, *Mézes-máj*. A modern kori névanyagban csupán a *Mézes-máj* és a *Mézes-mál* helynevekben fordul elő, ami a kalotaszegi *Mézmár* helynév hangalakjához (és szemantikai, lexikális struktúrájához) meglehetősen közel áll. A *mál* lexémát a népetimológia egy újabb szóval azonosította (*máj*), vélhetően eredeti jelentésének elhomályosulása miatt is.

2.3. A *hely/helye* utótag általános jelentéssel rendelkezik. A történeti névanyagban meglévő *Nánás város tanyája és udvara* helynév, s szinonimái: *Város tanyája*, *Város-réti tanyája* helynevek által megjelölt területet a modern névanyagban csupán egy név nevezi meg: *Város tanyája helye* (DRAVICZKY 1990: 54). Ez utóbbi névforma lexikális szerkezete azért különleges, mert a kétrészes helynév bővítményi tagja is (*Város tanyája*) és egyszerű földrajzi köznévi utótagja is (*helye*) tartalmaz birtokos személyjelet. A *helye* utótag kapcsolódása az elpusztult tanya egykori területét jelöli meg ilyen módon. Azaz szemantikai struktúrájában magában hordozza az elpusztult objektum emlékét. Ugyancsak ez jelenik meg a korábban már elemzett *Régi-templom helye* történeti helynév esetében is. Az egykori templom pusztulása után a terület nevében a pusztulás mozzanatát követően rögzülhetett e tényállás.

2.4. A történeti névanyagban igen gyakori névalkotó lexéma a *sziget* földrajzi köznév: *Bacskai-sziget*, *Bacsó-sziget*, *Denő-sziget*, *Eklézsia-sziget*, *Forgács-sziget*, *Fürdős-sziget*, *Görög-szállás-sziget*, *Hármas-sziget*, *Kis-Mályvás-sziget*, *Kutyesz-hát-sziget*, *Nyomás-sziget*, *Pongor-sziget*. E helynevek helyfajtáját tekintve megállapíthatjuk, hogy a *sziget* utótaggal rendelkező helynevek kizárólag kiemelkedések megnevezései. A modern névanyagban a *sziget* utótag a *Gólya-sziget*, *Máthé-sziget*, *Varga-sziget* helynevekben fordul csupán elő, azaz használata visszaszorul. Véleményem szerint ennek a határhasználat változása az oka, s ezzel összefüggésben a vizes, ártéri területekből kiemelkedő objektumok bevonása a művelésbe, ezen utótaggal rendelkező nevek visszaszorulását eredményezte.

2.5. A *dűlő* egyszerű földrajzi köznévvvel rendelkező helynevek jelentésszerkezetéről a szakirodalomban eltérő vélekedéseket találunk. HOFFMANN ISTVÁN a *dűlőnév* terminusról azt vallja, hogy az „inkább a szántóföldek egy névcsoportjának megjelölésére alkalmas” (1993: 39).

A 'dülőút' (ÚMTsz I: 1048), illetve 'a szántó föld végén keresztben szántott vagy parlagon hagyott csík' (ÚMTsz I: 1048-9) jelentésekkel felruházott lexéma a térségben mindkét értelemben használatos. A modern névanyagban meglévő *Temető-dülő* helynév jelentése: 'dülőút, amely a temetőbe vezet'; míg a *Zsuga-dülő* 'szántott vagy parlagon hagyott csík, amely egy Zsuga nevezetű ember szántó földjének végén van' szemantikai tartalommal rendelkezik.

A *dülő* utótaggal rendelkező helynevek a modern korban igen elterjedtek voltak. Célszerű azonban megvizsgálni, hogy a történeti és a modern névanyagban ezen utótag milyen névszerkezetekben fordul elő. A *dülő* alaprésszel rendelkező névtípus a történeti névanyagban jórészt helynév + *dülő* szerkezettel bír, s a *dülő* földrajzi köznévként, birtokos személyjeles formában áll: *Kávás-kút dülője*, *Kenderes-kút-dülő*, *Kenderek kútja dülője*, *Köves-halom dülője*, *Hármas-határ dülője*, *Nagy-Vidi-halom dülője*. E névtípus mellett a határozós szó szerkezettel és a *dülő* utótaggal rendelkező nevek ugyancsak fölbukkannak: *Simai útra dülő*, *Tokaji útra dülő*, *Újvárosi útra dülő*, *Város földjére dülő*. E helynevek határozós szó szerkezetekből szintagmatikus szerkesztéssel keletkeztek, s utótagjuk nem földrajzi köznévként, hanem folyamatos melléknévi igenévként áll: azaz a *dülő* esetében szóhasadás történt.

A személynév + *dülő* szerkezettel rendelkező nevek a 18-19. század történeti névanyagában még nem képviseltetik magukat, azonban a modern névanyagban igen tekintélyes mennyiségben fordulnak elő. E névtípus helynevei sajátos szerkezettel: az egy- vagy többtagú személynévi előtaggal és a *dülő* földrajzi köznévi utótaggal rendelkeznek. E nagy elemszámú névcsoport elterjedését vélhetően az 1886-ban végrehajtott tagosítás eredményezte. A tagosítás során a nagy kiterjedésű határban, a szétszórtan heverő, művelés alatt álló parcellákat összevonták, s egy-egy birtokos földjei nem a határ különböző részein feküdtek, hanem egy nagyobb területté álltak össze. E folyamat együttjárt a kétbeltelkes településforma felbomlásával, s kedvezett a tanyarendszer kibontakozásának is (OROSZ 1973: 143).

A típus elszaporodása az arányszámok számbavételekor érzékelhető: a modern névkorpusz 176 kétrészes helyneve közül közel 100 (56,8 %) az ilyen szerkezetű. A nagy elemszámú csoport tagjai azonban valószínűleg igen könnyen cserélődhetnek: ennek elsősorban az lehet az oka, hogy az adott terület birtoklójának a cseréje is maga után vonzotta a névváltoztatás lehetőségét.

A *dülő* utótaggal rendelkező helynevek további altípusokra bonthatók: utótagként ugyanis nem csupán a *dülő* állhat, hanem összetett földrajzi köznévként a *keresztdő* is: *Móricz-keresztdő*, *Katona-keresztdő*. A *keresztdő* vagy *vakdő* keskeny és rövid földcsíkot, illetve utat jelöl (DRAVICZKY 1990: 27), amelynek jellemzője, hogy a nyugat-kelet irányú és az észak-dél irányú dülőket keresztezi. Ezen utótaggal bíró helynevek előtagját olykor több birtokos

családneve alkotja: *Vágó-Kállai-Csuka-Oláh-keresztűlő*, *Néma-Jámbor-keresztűlő*, ahol az összetett előtag végeredményben a lokalizálást pontosító funkcióval is bír.

3. Névkorrelációk. A névkorrelációk típusaival BÖLCSKEI ANDREA több munkájában is foglalkozott (BÖLCSKEI 1997, 1999, 2005). A korreláló elemeket igen tekintélyes mennyiségű — főként településnévi — adatállomány segítségével, s részint szerkezeti aspektusból mutatta be. Ezzel párhuzamosan a mikrotoponimák körében ugyancsak vizsgálta a „jelzővel történő egyénítés” jelenségét.

Hajdúnánás névanyagának vizsgálatakor jó néhány olyan változástípusra figyelhetünk fel, amelyek az egymáshoz területileg közel fekvő helyek neveit érintik. E helynevek szerkezeti struktúrájukat tekintve egy- vagy kétrészes helynévi utótaggal, illetve képzett vagy képzetlen melléknévi előtaggal rendelkeznek. Az előtagok — névpárokra lévén szó — megkülönböztető funkció betöltésére válnak alkalmassá. E névtípus tagjai a történeti és a modern névanyagban is megtalálhatók, diakrón aspektusból közelítve azonban olykor azt tapasztalhatjuk, hogy valamilyen szerkezeti elmozduláson estek át. E szerkezeti változásokat típusonként mutatom be.

A korábbiakban *Vid* névbokrainak elemzése kapcsán már utaltam arra, hogy a nánási és a bősörményi határban — egymáshoz közel fekvő halmok megnevezéseként — a *Vidi-halom* névforma ugyancsak előfordul. A *Nagy-Vidi-halom*, illetve a *Kis-Vidi-halom* a forrásokban még a megkülönböztető előtagokkal különült el egymástól, a modern névanyagban azonban e névpárok már nem találhatók meg, csupán a *Vidi-halom* alak. A probléma körüljárásához célszerű megvizsgálni, hogy vajon milyen tendenciák érvényesülhetnek a névpárok eltűnésében, esetleg állandósulásukban. A kérdés megválaszolása előtt célszerű a további névpárok számbavételét is megtenni.

A névkorrelációk egyik típusát azok a helynevek képviselik, amelyek a történeti névanyagban előfordulnak, ám a modern kori névállományban eltérő lexikális struktúrával rendelkeznek: *Kis-Mályvás*, *Nagy-Mályvás* > *Mályvás* (DRAVICZKY 1990: 19), *Kis-Fekete-halom*, *Nagy-Fekete-halom* > *Fekete-halom* (DRAVICZKY 1990: 51), *Kis-Domb-szeg*, *Nagy-Domb-szeg* > *Domb-szeg* (DRAVICZKY 1990: 46). A névpárok szerkezetéből ellipszis útján egyrészes helynév alakult, amely vélhetően azzal állhat kapcsolatban, hogy a korábban még megkülönböztetett területeket egyetlen összefoglaló névvel látták el.

A másik csoportot a történeti névkorpuszban még meglévő, de a jelenkorra teljesen eltűnő névformák alkotják: *Kis-Balázs*, *Nagy-Balázs* > ?, *Kis-Nyerges*, *Nagy-Nyerges* > ?. E csoporthoz tartoznak az elpusztult települések neveiből alakult nevek: az egykori falu területe osztódással több részre bomlott, s így az egyes részek megnevezéséhez — egymáshoz lexikálisan közel álló — előtagok járultak: *Belső-pusztá-Tedej*, *Belső-Tedej*, *Külső-pusztá-Tedej*, *Külső-Tedej*, *Külső-*

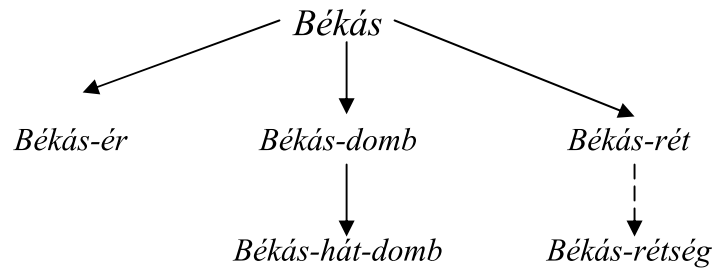
Tedeji-pusztá, Rác-Vidi-pusztá, Rác-Vidi-puszták, Böszörményi-Vidi-pusztá, Hadházi-Vidi-pusztá, Nánási-Vidi-pusztá.

A *Kis-Büdös* > *Kis-Büdös-halom* (DRAVICZKY 1990: 46), *Nagy-Büdös* > *Nagy-Büdös-halom* (DRAVICZKY 1990: 46) helynevek képezik azt a típust, amelyben a történeti névanyag elemei képzetlen melléknév + egyrészes helynév struktúrát alkotnak, ami a modern anyagban egyszerű földrajzi köznévvvel egészül ki, s így lexikálisan képzetlen melléknév + kétrészes helynév alakúvá válnak.

A mai névanyag tartalmaz olyan névpárokat, amelyek a történeti anyagban nem fordulnak elő: *Kis-Dobó* (DRAVICZKY 1990: 61), *Nagy-Dobó* (DRAVICZKY 1990: 61), *Nagy-Rezes* (DRAVICZKY 1990: 61), *Kis-Rezes* (DRAVICZKY 1990: 62), *Nagy-Süldős-halom* (DRAVICZKY 1990: 45), *Kis-Süldős-halom* (DRAVICZKY 1990: 45). E nevek a történeti névanyagban talán előfordulhattak, azonban jómagam a felhasznált térképi és jegyzőkönyvi forrásokban nem találtam nyomukat.

4. A határnevek névbokrai. A névanyag helyneveinek arányait összevetve azt tapasztalhatjuk, hogy a történeti névkorpusz 372 nevéből az egyrészes helynevek aránya 9,1 %, míg a kétrészeseké 90,9 %. Ezzel szemben a modern kori névállomány 208 határneve közül egyrészes nevek 15,3 %-ot, a kétrészes nevek pedig 84,7 %-ot képviselnek. Az arányokat tekintve megállapítható, hogy a kétrészes helynevek a modern korban nagyobb számban fordulnak elő. Számolva az eltűnt helynevekkel, a névállományt áttekintve úgy tűnik, hogy az újabb korban az egyik fő névalkotási eljárásnak az összetétellel való névkeletkezés, szintagmatikus szerkesztés bizonyult. A szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek között azonban jó néhány esetben szorosabb kapcsolat feltételezhető: a névbokrosítás jelensége ugyanis nem csupán az elpusztult települések körében vizsgálható, hanem a határneveknél is meglévő folyamat.

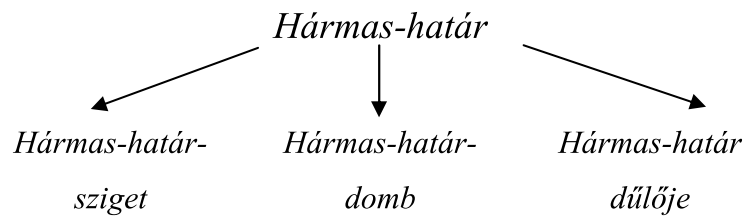
A bokrosodásra hajlamos nevek többségét az egyrészes helynevek csoportja alkotja: *Békás, Csikos, Disznós, Fürdős, Horgoló, Hugyozó* stb. Közös lexikális sajátosságuk az, hogy alkotó lexémáikhoz valamilyen helynévképző — leggyakrabban az *-s* és az *-ő/-ó* — járul. E helynevek a bokrosodás során több név névalkotójává váltak, amelyek így az adott területtel határos helyek megnevezéseiként olykor 4-5 elemű csoportot is létrehozhattak:

6. ábra

A *Békás* helynév névbokra

Az egyrészes nevekhez hasonlóan a bokrosodás a kétrészes helynevek körében is megfigyelhető, igaz, ez a típusú jelenség az előzőeknél jóval kisebb mértékű.

7. ábra

A *Hármas-határ* helynév névbokra

VI. Összegzés

Hajdúnánás modern kori és történeti határneveinek egybeállítása nyomán lehetőség nyílt az egyes névtípusokban bekövetkező szerkezeti elmozdulások analízisére. E vizsgálatot összegezve az alábbi megállapításokat tehetjük:

1. A határrésszé vált települések nevei aktív névalkotó szerepet töltenek be, amely az egykori területeket jelölő nevek szinonimáiban, illetve a kisebb, környező helyek megnevezéseiben mutatkozik meg. A szinonim alakok megjelenésével a névállományban megnő a szerkezeti változással alakult nevek aránya, a szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek száma pedig a kisebb területi egységek megnevezése folytán gyarapszik.

Az egykori települések névalkotó szerepének kiteljesedése a történeti (18-19. századi) névanyagban figyelhető meg, s a települések pusztásodásával van szoros összefüggésben. A pusztásodás folyamata ilyen módon a névrendszer változásaiban: a névtípusok szerkezeti sokféleségében mutatkozik meg.

A modern kori névanyagban az elpusztult települések neveinek aktív névalkotó szerepe visszaszorult, s a kisebb területek megnevezésére egy, a 20. században megjelenő névtípus válik alkalmassá: szerkezeti felépítettségét tekintve a személynév + *dűlő* földrajzi köznévi szerkezettel rendelkező nevek szaporodnak el. E névrendszerbeli elmozdulás mögött vélhetően a 20. században bekövetkező határhasználati módok állnak.

Az egykori településnevek mellett a határnevek ugyancsak részt vesznek a névbokrosítás folyamatában. Míg az elpusztult településnevek névalkotó szerepe azonban az újabb korban visszaszorul, addig a határnevek bokrosodása a modern korban is folytatódik, ezzel tovább növelve a szintagmatikus szerkesztéssel alkotott határnevek névállományon belüli arányait.

2. A névrendszer főbb változási típusai közül a helynévi utótagok körében végzett elemzés megmutatta, hogy bizonyos utótagok a történeti (*fenék, helye, mál ~ máj, sziget*), míg mások a modern kori névanyagban képviseltetik magukat nagyobb számban (*dűlő*), s különféle névszerkezetekben, illetve jelentésben fordulnak elő.

A *dűlő* utótag a történeti és a modern névanyagban eltérő szerkezetű helynevekben bukkan föl: a 18-19. században a *dűlő* folyamatos melléknévi igenévként határozós szószerkezetben jelenik meg (*Tokaji útra dűlő, Újvárosi útra dűlő*), illetve helynévi előtaggal, földrajzi köznévként ugyancsak előfordul (*Kávás-kút dűlője, Kenderes-kút-dűlő*). A modern névanyagban pedig a már említett személynév + *dűlő* szerkezetű határnevek alkotója.

A névkorrelációkkal kapcsolatosan megállapíthatjuk, hogy bizonyos névpárok eltűntek, a folyamatosan adatolható helynevek szerkezetében pedig elmozdulások következtek be. E változások azonban olykor esetlegesek lehetnek: a történeti és a modern névállomány egybeállításakor használt források típusainak a különbözőségéből is eredhetnek.

Irodalom

- B. LŐRICZY ÉVA (1962), Képző- és névrendszertani vizsgálódások. Az *-s ~ -cs* képzővel alakult névanyag az ómagyarban. NytudÉrt. 33. sz. Budapest.
- BARCSA JÁNOS (1900), Hajdu-Nánás város és a hajdúk történelme. Hajdúnánás.
- BÉNYEI ÁGNES (2004), Az ómagyar kori helynévképzők és változataik. In: Helynévtörténeti tanulmányok 1. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 91-104.
- BÍRÓ FERENC (2003), Családnevek Köröstarcsa helyneveiben. NÉ. 25: 74-8.
- BÍRÓ FERENC (2003), Köröstarcsa történeti helynevei XIX. századi gyűjteményekben: MNyj. XLI: 51-6.
- BÖLCSKEI ANDREA (1997), A spontán névkorrelációs rendszer alakulása a XVIII-XIX. századi helységneveink körében. NÉ. 19: 16-26.
- BÖLCSKEI ANDREA (1999), Névkorrelációk az ómagyar kori helynevek körében. NÉ. 21: 75-81.
- BÖLCSKEI ANDREA (2005), A szentnévi alaptagú helységnevek korrelációs rendszerének alakulása. NÉ. 27: 152-162.
- BUCZKÓ JÓZSEF (1992), A hajdúnánási szőlőskertek népi építkezése. Hajdúnánás.
- CS. NAGY LAJOS (2003), Tordatúr morfematikai szerkesztésű helyneveinek vizsgálata. NÉ. 25: 70-4.
- CSÁNKI DEZSŐ (1890), Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I.
- DANKÓ IMRE (1956), A hajdúnánási Testhalom mondája és a hajdúk eredete: Ethn. 76: 519-34.
- DRAVICZKY IMRE (1990), Hajdúnánás földrajzi nevei. Hajdúnánás.
- DRAVICZKY IMRE (1991), Hajdúnánás tanyavilága I-II. Hajdúnánás. Kézirat.
- É. KISS KATALIN (1969), A *-si* képző a Hortobágyon. Nyr. 93: 382-83.
- FNESZ. = Földrajzi nevek etimológiai szótára. I-II. Budapest. 1997.
- FÖLDES LÁSZLÓ (1971), A *telek* 'földterület' jelentéstörténete. MNy. 67: 418-31.
- GYÖRFFY ERZSÉBET (2004), Az Árpád-kori folyóvíznevek lexikális szerkezetének jellemzői a Sajó vízgyűjtő területén: Helynévtörténeti tanulmányok 1. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 129-44.
- GYÖRFFY GYÖRGY (1958), A magyar törzsi helynevek. In: Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája. Szerk. MIKESY SÁNDOR. Budapest. 27-34.

- GYÖRFFY GYÖRGY (1961), A tatárjárás pusztításának nyomai helyneveinkben. In: Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának 10. évfordulójára. Szerk. GYÖRFFY LAJOS. Túrkeve. 35-8.
- GYÖRKÖSY ALAJOS (1963), Latin-magyar szótár. Harmadik kiadás. Budapest.
- H. FEKETE PÉTER (1959), Hajdúböszörmény helyneveinek adattára. MNyTK. 102.
- HOFFMANN ISTVÁN (1984-85), A helynévrendszer változásai egy határrésszé vált településen. MNyj. 26-27: 103-14.
- HOFFMANN ISTVÁN (1993), Helynevek nyelvi elemzése. DEMNyIK. 61. Szerk. JAKAB LÁSZLÓ. Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN (2003), Magyar helynévkutatás 1958-2002. A Magyar Névarchívum Kiadványai 7. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. Debrecen.
- INCZEFI GÉZA (1965), A földrajzi nevek differenciálódásáról. MNy. 61: 75-80.
- INCZEFI GÉZA (1970), A leggyakrabban használt képzők szerepe a földrajzi nevekben. MNy. 66: 312-23.
- INCZEFI GÉZA (1971), A metaforikus alakmeghatározás módjai határnevekben. Nyr. 95: 188-93.
- INCZEFI GÉZA (1972), A földrajzi nevek elíziójáról. SzTFTK. 1. 77-91.
- KÁLMÁN BÉLA (1973), A nevek világa. Budapest. II. kiadás.
- KÁZMÉR MIKLÓS (1970), XIV-XVIII. századi tulajdonnevek nyelvtörténeti értékesítése (A *-si* képző kialakulása). NytudÉrt. 70: 60-70.
- KIRÁLY LAJOS (1970), A hivatalos névadó tevékenység hatása földrajzi neveink életére. NytudÉrt. 70: 70-3.
- KIRÁLY LAJOS (2003), Miről vallanak a porogszentkirályi földrajzi nevek?. NÉ. 25: 81-5.
- KISS LAJOS (1982), Régi földrajzi nevek, régi térképek. Nyr. 106: 477-83.
- KISS LAJOS (1995), *Bátorteleké-től és Szentmihály-tól Bárszentmihályfá-ig.* (Helységnevek életútja). MNy. 91: 453-55.
- KRISTÓ GYULA (1981), Nyíregyháza kialakulástörténetének problémái. NÉ. 6: 27-39.
- M. NEPPER IBOLYA – SÓREGI JÁNOS – ZOLTAI LAJOS (1980), Hajdú-Bihar megye halomkatasztere II. Hajdúság. In: Hajdúsági Múzeum Évkönyve IV. Szerk. BENCSIK JÁNOS. Hajdúböszörmény. 91-120.
- MEZŐ ANDRÁS (1969), A belterületi hivatalos névadás néhány sajátossága. MNy. 65: 198-204.
- MIZSER LAJOS – RÉVAY VALÉRIA (2004), Tanulmányok Bereg, Máramaros, Szatmár és Ugocsa XVII-XIX. századi nyelvállapotáról. Nyíregyháza.
- MÓDY GYÖRGY (1973a), A falutelepülés külső kerete a honfoglalás utáni első századokig. In: Hajdúnánás története. Szerk. RÁCZ ISTVÁN. Hajdúnánás. 21-32.

- MÓDY GYÖRGY (1973b), Hajdúböszörmény és földjének története a XIII. századtól a hajdúk letelepítéséig. In: Hajdúböszörmény története. Szerk. SZENDREY ISTVÁN. Hajdúböszörmény. 29-62.
- MÓDY GYÖRGY (1989), Árpád-kori falusi templomépítészet Hajdú-Biharban. In: Építészet az Alföldön I. Az Arany János Múzeum Közleményei VI. Szerk. NOVÁK LÁSZLÓ – SELMECZI LÁSZLÓ. Nagykőrös. 41-56.
- MOLNÁR JÓZSEF (1938), Hajdúnánási határnevek és azok hagyományai. In: Hajdúnánási Református Gimnázium Értesítője. Hajdúnánás. 7-18.
- N. FODOR JÁNOS (2003), Tiszamogyorós külterületi helynevei: NÉ. 25: 63-70.
- NÉMETH PÉTER (1997), A középkori Szabolcs megye települései. Nyíregyháza.
- OROSZ ISTVÁN (1973), Mezőgazdasági termelés és agrártársadalom. In: Hajdúnánás története. Szerk. RÁCZ ISTVÁN. Hajdúnánás. 89-208.
- RÁCZ ISTVÁN (1973), Jobbágyi alávetttség-hajdúvárosi szabadság. In: Hajdúnánás története. Szerk. RÁCZ ISTVÁN. Hajdúnánás. 249-90.
- REUTER CAMILLO (1983), Kéziratos térképeink helynévanyagának felhasználása. NÉ. 8: 7-18.
- RÉVÉSZ IMRE (1853), Helynévgyűjtemény. Közzéteszi: É. KISS SÁNDOR. Magyar Névtani Dolgozatok 21. 1981.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD (1984-85), A kéziratos térképek névtudományi hasznosítása. MNyj. 26-27: 83-95.
- SEBESTYÉN ZSOLT (2002), Hetyen földrajzi nevei. NÉ. 24: 5-11.
- SZABÓ JÓZSEF (2003), Hagyományörzés Veszprém földrajzi neveiben. NÉ. 25: 78-81.
- SZEGFŰ MÁRIA (1991), A helynévképzés: TNyt. I, 253-8.
- SZEGFŰ MÁRIA (1992), Helynévképzés: TNyt. II/1, 317-20.
- TAKÁCS LAJOS (1984), „Szeghatár” és társai. Nyr. 108: 230-2.
- TESz. = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Főszerk. BENKŐ LORÁND. I-III. Budapest. 1967-76. IV. Mutató 1984.
- TNyt. = A magyar nyelv történeti nyelvtana. I-II/1. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Budapest, 1991-1992.
- TÖRÖK TAMÁS (2002), Zboralja földrajzi nevei a történeti térképek tükrében. Budapest.
- ÚMTsz. = Új magyar tájszótár. I-III. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Budapest. 1979-1992.
- VÉGH JÓZSEF (1970), A földrajzi nevek gyűjtésének időszerű kérdései. NytudÉrt. 70: 373-80.
- ZÁNTHÓ EDINA (1998), Két fejezet a növénynévi helynevek vizsgálatából. NÉ. 20: 104-21.
- ZELLIGER ERZSÉBET (1991), A szóösszetétel. TNyt. I, 523-52.
- ZOLNAI GYULA (1920), A *-si* képző eredete. AkNyelvÉrt. XXIII: 3-35.

- ZOLTAI LAJOS (1905), Debrecen és vidékének urai az Árpád-kor végén és az Anjou-korban 1200-1400 közt. In: Debreceni Képes Kalendárium. Debrecen. 50-90.
- ZOLTAI LAJOS (1908), Birtokos nemes urak és jobbágy népesség Debrecen város és Hajdú vármegye területén a XVI. század második felében. In: Debreceni Képes Kalendárium. Debrecen. 101-15.
- ZOLTAI LAJOS (1926), Eltűnt falvak és elfelejtett régi helynevek Hajdú vármegye mai területén. In: Debreceni Képes Kalendárium. Debrecen. 104-13.

Melléklet

Tájékoztató a szótár használatához

A szótár felépítése részint azokat az alapelveket követi, amelyeket a „Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból” kötetei tartalmaznak (HA. 1, 2). Az alábbiakban ezeket az alapelveket foglalom össze, azokkal a módosításokkal, amelyeket névanyagom alapján szükségszerű volt elvégezniem.

1. A szótár tartalma

A szótár Hajdúnánás határának 18-19. századi történeti határneveit betűrendbe szedve tartalmazza. Határnévnek tekintem a település külterületén lévő helyek, objektumok neveit: azaz a vízneveket, a vízparti helyek neveit, a domborzati neveket, a tanyák, az országutak, az utak, a kutak, a csárda- és kocsmaneveket, amelyeket az általam felhasznált források említenek (lásd Források) és RÉVÉSZ IMRE 1853. évi helynévgyűjteményében megtalálhatók.

Mivel a határrésszé vált elpusztult települések a korai időktől kezdődően adatolhatóak, ezért e szócikkek adatait NÉMETH PÉTER „A középkori Szabolcs megye települései” és CSÁNKI DEZSŐ „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában” című művének I. kötete (1890) alapján állítottam össze.

A történeti névanyag adatai összesen 371 címszóhoz vannak hozzárendelve és közel 600 féle írásváltozatban jelennek meg.

2. A szótár elrendezése

2.1. A szócikkek kialakításának elvei

A szócikkeket jelentéstani és névszerkezeti szempontok alapján alakítom ki (vö. HA. 1: 10). Azonos szócikkekbe az azonos jelentésű (azaz ugyanarra a jelöltre vonatkozó) adatok kerülnek. Amennyiben az azonos szerkezetű nevek eltérő helyeket jelölnek, úgy besorolásuk a szócikkben külön jelentés alá történik.

Az azonos jelentéssel és szerkezettel rendelkező nevek morfológiai változatait (az egymástól legalább egy morfémanyi különbséget mutató alakokat) külön szócikkben veszem sorra. A szinonim névalakokat ugyancsak külön szócikkbe helyezem, s ezek összetartozására mindig utalok (2.6. Utalások).

2.2. A szócikkek felépítése

A címszót a névfajta, illetve a lokalizáció meghatározása, azaz a név denotátumának a leírása követi. Ez után áll az adatközlő rész: a forrás pontos keltezését az adat betűhív alakja, majd a forrásra való hivatkozás követi. A szócikken belül az adatok időrendben követik egymást.

Ha az adott névalaknak több jelentése van, akkor a jelentések szerint alcímszóba csoportosítva állnak a névadatok.

2.3. A címszók

A címszó kiválasztásakor a helynevek közszói elemei esetében a köznyelvi alakokhoz ragaszkodtam, s így a források nyelvjárási alakjait nem vettem figyelembe (**Székes**-legelő > **Szikes**-legelő). Ennek elsősorban a modern kori névanyaggal való összevetésben, illetve az adott névalak könnyebb visszakereshetőségében van szerepe.

A helynév hangtani változatait azonos szócikken belül vettem fel, hiszen az adat és a címszó között ilyen esetben mindig hangtani összefüggés mutatkozik (**Szegelet-határ** formák a **Szeglet-határ** címszón belül).

A hangtani variánsok külön szócikkbe kerülnek abban az esetben, ha a helynév valamely névrészt a népetimológia újabb szóval azonosította (**Mézesmál**-Dorog-határra dülő > **Mézesmáji**-Dorog-határra dülő). E címszavak közötti szoros kapcsolatot utalással jelzem.

A címszót az érvényben levő helyesírási szabályok szerint írom.

2.4. A jelentés

A jelentés leírása csupán a megjelölt hely fajtáját és a település határában való térbeli elhelyezkedését tartalmazza. Ilyen módon a történeti adatok a 20. századi, modern névalakkal és az általa jelölt területtel könnyedén összevethetők lesznek.

2.5. Az adatközlő rész

A szócikkek adatközlő része az alábbi információkat tartalmazza: az adat keletkezési éve, betűhív formája, előfordulási helye a különböző forrásokban.

2.5.1. Az évszám

Az adatot tartalmazó források minden esetben pontosan meghatározhatók. Ez elsősorban a források természetének köszönhető: a térképek, illetve a jegyzőkönyvek keltezettek. Az év nélküli térképek keltezésének megállapítható ideje szögletes zárójelben [ ] áll. A másolatban fennmaradt, átírt térképeket /-lal jelzem. Másolatoknál a másodlagosságra utaló jel után az évszámból elhagyom az ezrest.

2.5.2. A nyelvi adatok

A nyelvi adatok betűhív formában állnak. A jegyzőkönyvekből származó adatok esetén azok szöveggörnyezetét is tartalmazza. Minden eltérő írásváltozatot felvettem a szócikkbe, azaz az előfordulási évhez rendelem hozzá az adatot és a forráshelyet, mégha az alak meg is egyezik. Ha az írásváltozatok egy forráson belül eltérnek, akkor az adatok egymás után ~ jellel elválasztva állnak. Az egyes adatok az első előfordulástól kezdve megfelelő időrendben követik egymást.

A romlott alakokra [ɔ:] jelzéssel utalok.

2.5.3. Forrásadatok

A szótár alapja a vizsgált település határneveinek valamennyi forrásból nyert adata. A nyelvi adatokra az adatközlő részt követően zárójelben, a források megfelelő rövidítéseivel utalok (a forrásjegyzéket és rövidítések feloldását lásd Források). A RÉVÉSZ IMRE helynévgyűjteményéből származó helynevekre és a korai adatokra a felhasznált művek megfelelő rövidítéseivel, a kötetszám, illetve a lapszám feltüntetésével utalok.

2.6. Utalások

A különböző szócikkekben lévő szinonimákra szövegesen utalok.

Nyiczky-föld 'szántóföld Hajdúnánás É-i határában' 1886: *Nyiczki föld* (HmT 10.). **Nyiczky-földek** formában is említik.

Nyiczky-földek 'szántóföld Hajdúnánás É-i
határában' 1885: *Nyiczki földek* (HmT 6.). L.
Nyiczky-föld.

Utalásra a *Vesd össze!* (Vö.) formát is használom, az adatok nyelvi összetartozásának jelzésére: ha az összetett név névrésze vagy néveleme egy másik, az adott név denotátumával is kapcsolatban álló névben megjelenik (**Simai út** Vö. **Simai útra dűlő**; **Simai útra dűlő** Vö. **Simai út**).

Rövidítések

Cs.	Csánki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában
Németh	Németh Péter, A középkori Szabolcs megye települései
Révész	Révész Imre, Helynévgyűjtemény
É-i	északi
D-i	déli
K-i	keleti
Ny-i	nyugati
ÉK-i	északkeleti
ÉNy-i	északnyugati
DK-i	délkeleti
DNy-i	délnyugati

~ *szócikkben* alakváltozatok jelölése

é. n. *szócikkben* évszám nélküli adat

o: *szócikkben* romlott alak javítása

/ *évszámok között* a jel után közölt évből való másolatban fennmaradt térkép

[ ] *évszámmal* év nélküli térkép / jegyzőkönyv keletkezésének megállapítható ideje

Latin nyelvű rövidítések:

v.	villa	mezei lak, majorság, falusi jószág, nyaraló
p.	possessio	birtok, földbirtok
pr.	praedium	birtok, jószág, ingatlan

Szótár

Alsó-csárda 'csárda Hajdúnánás D-i határában' 1778: Az Harmadik 2odik és 1ső Düllöhöz tartozo Ugar földek az *also Csárda* felé az Vidi Telek utja felől (V.A. 301/d. 3. köt.).

Alsó-gulyakút 'kút Hajdúnánás Ny-i határában' 1846-47: *alsó gulya kút* a réten (V.A. 304/a. 5. köt.), 1846-47: *alsó gulyakút* (V.A. 304/a. 5. köt.).

Bába-ér 'ér Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1783: *Bába ér* (HvT 5/b.), 1854: *Bába ér* (HvT 39.), 1856: *Bába ér* (HvT 49.). Vö. **Bába-ér-halom**.

Bába-ér-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1854: *Bába ér halom* (HvT 39.). Vö. **Bába-ér**.

Bába-telek 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *Bába telek* (HvT 48/2.), 1856: *Bába telek* (HvT 49.).

Bacskai tanya 'tanya Hajdúnánás ÉNy-i határában' é. n.: *Bacskai Tanya* (HvT 2.).

Bacskai-sziget 'szántóföld Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Bacskai szigeten* (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1851: *Bacskai sziget* (TK 35.). Vö. **Bacskai-sziget legelője**.

Bacskai-sziget legelője 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *Batskay Sziget Legelője* (HvT 48/3.). Vö. **Bacskai-sziget**.

Bacskai-telek 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851: a Horgolónál a *Bacskai Telekbe* (TK 35.), 1855: *Batskay Telek* (HvT 48/3.).

Bacsó tanya 'tanya Hajdúnánás ÉNy-i határában' é. n.: *Bacsó Tanya* (HvT 2.), 1855: *Batsó Tanya* (HvT 48/3.).

Bacsó-sziget 'kisebb kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851: *Bacsó Sziget* (TK 35.).

Bagazia 'kert Hajdúnánás ÉK-i határában' 1853: *Bagazia* (Révész 17). Vö. **Bagazia-kút**.

Bagazia-kút 'kút Hajdúnánás ÉK-i határában' 1846-47: *Bagazia kút* (V.A. 304/a. 5. köt.). Vö. **Bagazia**.

Baromállás 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Baromállás* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). Vö. **Baromállás farka**.

Baromállás farka 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' é. n.: *Baromállásfarka* (HvT 2.), 1851: *Barom állás farka* (TK 35.), 1855: *Barom állás farka* (HvT 48/3.). Vö. **Baromállás**.

Békás 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Békás* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). Vö. **Békás-domb**, **Békás-ér**, **Békás-hát-domb**, **Békás-rét**, **Békás-rétság**.

Békás-domb 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Békás dombnál* (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1855: *Békás domb* (HvT 48/3.). Vö. **Békás**, **Békás-hát-domb**.

Békás-ér 'ér Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1800: *Békás Ér* (HvT 40.). Vö. **Békás**.

Békás-hát-domb 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851:

Békás hát domb (TK 35.). Vö. **Békás, Békás-domb.**

Békás-rét 'szántóföld Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851: *Békás rét* (TK 35.), 1853: *Békás rét* (HjJkv.), 1855: *Békás rét* (HvT 48/3.). **Békás-rétség** formában is említik. Vö. **Békás.**

Békás-rétség 'szántóföld Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Békás rétség* szélén (V.A. 304/d. 1.d. TPH). L. **Békás-rét.** Vö. **Békás.**

Bekecs-kút 'kút Hajdúnánás ÉK-i határában' 1846-47: *Bekecs kút* (V.A. 304/a. 5. köt.).

Belső-legelő 'legelőterület Hajdúnánás Ny-i határában' 1871: *Belső legelő* (HmK 2/61-62.), 1885: *Belső legelő* (HmT 9.), 1886: *Belső legelő* (HmK 11.), 1886: *Belső legelő* (HmK 12.).

Belső-pusztá-Tedej 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás É-i határában' 1857: *Belső Pusztá Tedej* (HvT 50.). Vö. **Belső-Tedej, Tedej.**

Belső-Tedej 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás város É-i határában' é. n.: *Belső Tedej* (HvT 2.). Vö. **Belső-pusztá-Tedej, Tedej.**

Bene-telek 'földterület Hajdúnánás Ny-i határában' 1858: *Bene telek* (HvT 56.).

Borzik 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1815-16: *Az Borzik, Remete, és Előhát réti földeken* (V.A. 304/a. 3. köt.), 1858: *Borzik* (HvT 56.). Vö. **Borzik alja, Borzik-hát, Borzik-zug.**

Borzik alja 'lejtős terület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1824/854: *Borzik allja* (HvT 46.), 1854: *Borzik alja* (HvT 39.), 1858: *Borzik alja* (HvT 56.). Vö. **Borzik.**

Borzik-hát 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1824/854: *Borzik hát*

(HvT 46.), 1854: *Borzik hát* (HvT 39.). Vö. **Borzik.**

Borzik-zug 'kisebb földterület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1854: *Borzik zug* (HvT 39.). Vö. **Borzik.**

Böszörményi országút 'Hajdúböszörmény felé vezető út Hajdúnánás DNy-i határában' 1858: *Böszörményi ország út* (HvT 55.), 1886: *Böszörményi ország út* (HmT 13.).

Böszörményi-határ 'határsáv Hajdúnánás DNy-i határában' 1885: *Böszörményi határ* (HmT 9.). L. **Hajdúböszörményi-határ.**

Böszörményi-Vidi-pusztá 'nagyobb határrész Hajdúnánás D-i határában' 1857: *Böszörményi Vidi Pusztá* (HvT 52.). Vö. **Vidi-pusztá.**

Büdi-ér 'ér Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1831: *Büdi Ér* (Jkv.).

Büdös-ér 'ér Hajdúnánás DNy-i határában' 1824/854: *Büdös ér* (HvT 46.), 1854: *Büdös ér* (HvT 39.), 1858: *Büdös ér* (HvT 56.).

Búdszentmihályi-határ 'határsáv Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1885: *Büd Szent Mihályi határ* (HmT 8.), 1886: *Büd Szent Mihályi határ* (HmT 10.). **Szentmihályi-határ** formában is említik.

Cigány-rét 'rét Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1783: *Czigány rét* (HvT 5/b.), 1783/867: *Czigány rét* (HvT 2/a.), 1886: *Czigány rét* (HmK 11.).

Cseh halma 'kiemelkedés Hajdúnánás É-i határában' 1855: *Cseh halma* (HvT 48/1.). Vö. **Cseh halma alatti lapos.**

Cseh halma alatti lapos 'vizenyős terület Hajdúnánás É-i határában' 1853: *Cseh halma alatti lapos* (HjJkv.). Vö. **Cseh halma.**

Cseke-kút 'kút Hajdúnánás ÉK-i határában' 1846-47: *Cseke kút* (V.A. 304/a. 5. köt.).

Csepűs 'szőlőskert Hajdúnánás K-i határában' 1853: *Csepűs* (Révész 22).
Vö. **Csepűs-kert**, **Csepűs-szőlő**, **Csepűs-szőlők**.

Csepűs-kert 'kertség Hajdúnánás K-i határában' 1871: *csepűs kert* (HmK 2/61-62). Vö. **Csepűs**.

Csepűs-szőlő 'szőlőskert Hajdúnánás K-i határában' 1886: *Csepűs szőlő* (HmT 13.). **Csepűs-szőlők** formában is említik. Vö. **Csepűs**.

Csepűs-szőlők 'szőlőskert Hajdúnánás K-i határában' 1783/867: Jelenleg ugynevezett *Csepűs szőlők* (HvT 2/a.). L. **Csepűs-szőlő**. Vö. **Csepűs**.

Cserepes 'csárda Hajdúnánás Ny-i határában' 1854: *Cserepes* nevű csárda (Jkv.), 1855: *Cserepes* (HvT 47.), 1858: *Cserepes* (HvT 55.). Vö. **Cserepes-hát**.

Cserepes-hát 'kisebb kiemelkedés Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Cserepes hát* (HvT 46.), 1854: *Cserepes hát* (HvT 39.), 1858: *Cserepes hát* (HvT 54.). Vö. **Cserepes**.

Csíkos 'határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1811: *Csíkos* (Jkv.), 1858: *Csíkos* (HvT 54.). Vö. **Csíkos-ér**, **Csíkos-fenek**, **Csíkos-hát**.

Csíkos-ér 'ér Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1800: *Csíkos Ér* (HvT 40.). Vö. **Csíkos**.

Csíkos-fenek 'vizenyős terület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1811: *Csíkos fenekenn* (Jkv.). Vö. **Csíkos**.

Csíkos-hát 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1800: *Csíkos Hát* (HvT 40.). Vö. **Csíkos**.

Csontíz 'ér Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Csontész* (HvT 46.), 1854: *Csontéz* (HvT 39.), 1858: *Csontiz* (HvT 56.).

Csordajáró út 'út Hajdúnánás D-i határában' 1885: *Csordajáró út* (HmT 9.).

Csukás 'kertség Hajdúnánás K-i határában' 1783: *Csukás* (HvT 5/b.), 1783/867: *Csukás* (HvT 2/a.).

Darutánc 'vizenyős terület Hajdúnánás D-i határában' 1858: *Daru Táncz* (HvT 55.).

Dávidka 'nádvgó rét és legelő Hajdúnánás D-i határában' 1851: *Dávidka* környék (TK 35.), 1858: *Dávidka* (HvT 55.).

Deák-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás K-i határában' 1783: *Deák halom* (HvT 5/b.), 1800: *Deák Halom* (HvT 40.).

Debreceni országút 'Debrecen felé vezető út Hajdúnánás DK-i oldalán' 1854: *Debreceni országút* (Jkv.).

Debreceni-tó 'kaszáló és legelő Hajdúnánás É-i határában' 1783: *Debreceni tó* (HvT 5/b.), 1783/867: *Debrecenyi tó* (HvT 2/a.).

Denő-hát 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1854: *Déno hát* (HvT 39.).

Denő-sziget 'kisebb kiemelkedés, kaszáló Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Denő sziget* (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1851: *Denó Sziget ~ Dénő Sziget* (TK 35.), 1853: *Denő Sziget* (HjJkv.).

Disznós 'magaslat Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1811: *Disznós* (Jkv.).

Disznó-telek formában is említik. Vö. **Disznós-hát**.

Disznós-hát 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1783: *Disznos hát* (HvT 5/b.), 1783/867: *Disznós hát*

(HvT 2/a.), 1824/854: *Disznós hát* (HvT 46.), 1854: *Disznóshát* (HvT 39.), 1858: *Disznos hát* (HvT 54.). Vö. **Disznós, Disznós-hát alja, Disznós-hát farka.**

Disznós-hát alja 'lejtős terület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1854: *Disznós hát alja* (HvT 39.). Vö. **Disznós-hát.**

Disznós-hát farka 'kiemelkedés nyúlványa Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1811: *Disznós Hát farkon* erről (Jkv.). Vö. **Disznós-hát.**

Disznó-telek 'magaslat Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1854: *Disznó telek* (HvT 39.). L. **Disznós.**

Dobos-róna 'földterület Hajdúnánás DNy-i határában' 1858: *Dobos rona* (HvT 54.), 1858: *Dobos rona* (HvT 56.).

Dorogi-határ 'határsáv Hajdúnánás K-i oldalán' 1885: *Doroghi határ* (HmT 6.), 1885: *Doroghi határ* (HmT 8.). L. **Hajdúdorogi-határ.** Vö. **Mézesmáji-Dorogi-határra dülő.**

Eklézsia 'kisebb kiemelkedés Hajdúnánás DNy-i határában' 1820: *Eklésia* (HvT 41.). L. **Eklézsia-sziget.**

Eklézsia-sziget 'kisebb kiemelkedés Hajdúnánás DNy-i határában' 1854: *Eklezsia Sziget* (HvT 39.), 1858: *Eklezsia Sziget* (HvT 54.). **Eklézsia** formában is említik.

Elő-hát 'nagyobb határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1853: *Előhát* (Révész 25), 1854: *Elő hát* (HvT 39.). Vö. **Elő-hát-rét.**

Elő-hát-rét 'nagyobb határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1815-16: Az Borzik, Remete, és *Előhát réti* földeken (V.A. 304/a. 3. köt.). Vö. **Elő-hát.**

Első-nyomás 'szántóföld Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Első* vagy innetső *Nyomás* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). **Innenső-nyomás** formában is említik.

Első-rét 'rét Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1854: *Első rét* (HvT 39.).

ÉR 'ér Hajdúnánás D-i határában' 1858: *ÉR* (HvT 55.). L. **Vidi-ér.**

Eszlári út '(Tisza)eszlár felé vezető út Hajdúnánás É-i határában' 1846-47: *eszlári útfélen* (V.A. 304/a. 5. köt.), 1885: *Eszlári út* (HmT 8.).

Evangélikus-református-egyházi-föld 'szántóföld Hajdúnánás K-i határában' 1886: *Ev. Ref. Egyházi föld* (HmT 13.).

Felső-gulyakút 'kút Hajdúnánás Ny-i határában' 1846-47: *felső gulya* és méneskút (V.A. 304/a. 5. köt.).

Forgács-sziget 'kisebb kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1853: *forgács Sziget* (HjJkv.).

Forrás 'ér Hajdúnánás D-i határában' 1858: *Forrás* (HvT 55.). L. **Vidi-ér.** Vö. **Forrás farka.**

Forrás farka 'ér Hajdúnánás D-i határában' 1851: *Forrás farka* (TK 35.). Vö. **Forrás.**

Forrás-ér 'ér Hajdúnánás D-i határában' 1851: *Forrás ér* (TK 35.), 1855: *Forrás ér* (HvT 47.). L. **Vidi-ér.**

Fő-alj-földek 'határrész Hajdúnánás határában, helye közelebről ismeretlen' 1761: *Feő aly földek* (V.A. 301/d. 2. köt.).

Füredő 'szántóföld Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851: *Füredő* (Oszt. Kiv. 35.).

Füredős 'kaszáló Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Füredős* mellett (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1835: *Füredős* (V.A. 301/d. 1.d. TPH),

1835: *Fürödös* (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1855: *Fürödös* (HvT 48/3.). Vö. **Fürdős-rét, Fürdős-sziget, Kis-Fürdős.**

Fürdős-rét 'kaszáló Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1853: *fürdős rét* (HjJkv.). Vö. **Fürdős.**

Fürdős-sziget 'kisebb kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' é. n.: *Fürödös Sziget* (HvT 2), 1851: *Fürdős sziget* (TK 35.). Vö. **Fürdős.**

Fürj-ér 'ér Hajdúnánás Ny-i határában' 1854: *Fürj ér* (HvT 39.).

Fürj-halom 'halom Hajdúnánás Ny-i határában' 1783/867: *Fürj halom* (HvT 2/a.). Vö. **Fürj-halom-járás, Fürj-halom járása.**

Fürj-halom járása 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás Ny-i határában' 1783: *Fürj halom járása* (HvT 5/b.). L. **Fürj-halom-járás. Vö. Fürj-halom.**

Fürj-halom-járás 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás Ny-i határában' 1886: *Fürjhalom járás* (HmT 10.), 1886: *Fürjhalom járás* (HmK 10.). **Fürj-halom járása** formában is említik. Vö. **Fürj-halom.**

Füzes 'vizenyős terület Hajdúnánás Ny-i határában' 1851: *füzes* (TK 35.).

Füz-gát 'vizenyős terület Hajdúnánás DNy-i határában' 1824/854: *Füz Gát* (HvT 46.), 1854: *Füz Gát* (HvT 39.), 1858: *Füz gát* (HvT 54.).

Gáti-folyás ere 'vízfolyás Hajdúnánás határában, helye közelebbről ismeretlen' 1831: *Gáti folyás ere* (Jkv.). L. **Gáti-folyás-ér.**

Gáti-folyás-ér 'vízfolyás Hajdúnánás határában, helye közelebbről ismeretlen' 1854: *Gáti folyás ér* (Jkv.).

Gáti-folyás ere formában is említik.

Göndör-róna 'földterület Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Göndör*

Róna (HvT 46.), 1854: *Göndör róna* (HvT 39.), 1858: *Göndör róna* (HvT 56.).

Görbe-dűlő 'dűlő Hajdúnánás Ny-i határában' 1820: *Görbe Dűlő* (HvT 41.), 1838: *Görbe dűlő* (HvT 9/b.).

Görbe-ér 'ér Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Görbe ér* (HvT 46.), 1854: *Görbe ér* (HvT 39.), 1858: *Görbe ér* (HvT 56.).

Görög-szállás ere 'ér Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Görög szállás ere* alatt (V.A. 301/d. 1.d. TPH), 1855: *Görög Szállás ére* Kasszálló (HvT 48/3.).

Görög-szállás-halom 'lejtős terület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Görög Szállás halom* alatt (V.A. 304/d. 1.d. TPH).

Görög-szállás-sziget 'kaszáló Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Görög Szállás sziget* (V.A. 301/d. 1.d. TPH).

Hadházi-Vidi-pusztá 'nagyobb határrész Hajdúnánás D-i határában' 1857: *Hadházi Vidi Pusztá* (HvT 52.). Vö. **Vidi-pusztá.**

Hajdúböszörményi-határ 'határsáv Hajdúnánás DNy-i határában' 1885: *H. Böszörményi határ* (HmT 12.), 1886: *H. Böszörményi határ* (HmT 11.). **Böszörményi-határ** formában is említik.

Hajdúdorog város határa 'határsáv Hajdúnánás K-i oldalán' 1838: *Hajdu Dorogh Város határa* (HvT 9/b.). L. **Hajdúdorogi-határ.**

Hajdúdorogi országút 'Hajdúdorog felé vezető út Hajdúnánás K-i határában' 1886: *H. Dorogi ország út* (HmT 13.).

Hajdúdorogi-határ 'határsáv Hajdúnánás K-i oldalán' 1886: *H. Dorogi határ* (HmT 11.), 1886: *H.*

Dorogi határ (HmT 13.). **Dorogi-határ, Hajdúdorog város határa** formában is említik.

Hajdúhadházi-határ 'határsáv Hajdúnánás K-i oldalán' 1886: *H. Hadházi határ* (HmT 11.).

Harmadik-nyomás 'szántófield Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Harmadik* vagy *túlsó Nyomás* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). **Túlsó-nyomás** formában is említik.

Harmadik-rét 'rét Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1854: *Harmadik rét* (HvT 39.).

Hármas-határ 'határpont Hajdúnánás DNY-i határában' 1783: *Hármas határ* (HvT 5/b.), 1811: Az Első Határ Melly a Böszörményi-Nánási és a Polgári Szegelet Határnál esik és *Hármas Határnak* neveztetik (Jkv.), 1854: a zajgató hegyi *hármas határtól* keletnek tartva (Jkv.). Vö. **Hármas-határ dűlője, Hármas-határ-domb.**

Hármas-határ dűlője 'dűlő Hajdúnánás DNY-i határában' 1761: *Hármas Határ Dülleje* (V.A. 301/d. 2. köt.). Vö. **Hármas-határ.**

Hármas-határ-domb 'kiemelkedés Hajdúnánás DNY-i határában' 1853: *hármas határ dombnál* (HjJkv.), 1853: azon ponthoz hol a polgári thedeji és a Nánási thedeji puszták egybe ütköznek, és a mely *hármas határ domb* az úgy nevezett kis mályvás szigeten vagyon (HjJkv.), 1854: *hármas határ domb* (Jkv.). Vö. **Hármas-határ.**

Hármas-sziget 'kisebb kiemelkedés Hajdúnánás DNY-i határában' 1858: *Hármas Sziget* (HvT 54.).

Határ dűlője 'dűlő Hajdúnánás DK-i határában' 1761: *Határ Dülleje* (V.A. 301/d. 2. köt.). L. **Határ-dűlő.**

Határ-domb 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1853: *határ domb* (HjJkv.). **Régi-határ-dombok** formában is említik.

Határ-dűlő 'dűlő Hajdúnánás DK-i határában' 1762: Ket út közti az *Határ Düllőbe* (V.A. 301/d. 3. köt.). **Határ dűlője** formában is említik.

Határ-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1853: *határ halom* (HjJkv.).

Hátas-kaszáló 'kaszáló Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *Hátas Kasszálló* (HvT 48/3.).

Hátas-legelő 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' é. n.: *Hátas Legelő* (HvT 2.), 1835: *Hátas legelő* (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1855: *Hátas Legelő* (HvT 48/3.), 1855: *Hatas Legelő* (HvT 48/4.).

Hegyes-hát 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1846-47: *Hegyes hát* (V.A. 304/a. 5. köt.).

Hegyes-határ 'szántófield Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Hegyes határnál* (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1835: *Hegyes határ* mellett (V.A. 304/d. 1.d. TPH). Vö. **Hegyes-határ melletti rét.**

Hegyes-határ melletti rét 'rét Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851: *hegyes határ melletti rét* (TK 35.). Vö. **Hegyes-határ.**

Horgó csapszék 'kocsma Hajdúnánás határában, helye közelebről ismeretlen' 1846-47: *Horgó csapszék* (V.A. 304./a. 5. köt.).

Horgoló 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1800: *Horgoló* (HvT 40.), 1851: a *Horgolónál* a Bacskai Telekbe (TK 35.), 1886: *Horgoló* (HmT 10.), 1886: *Horgoló* (HmK 10.). **Horgoló-nádas, Horgoló-nádvágó** és **Nádvágó-**

Horgoló formában is említik. Vö. **Horgoló-legelő**, **Horgoló-nagy-nyomás**, **Horgoló-nagy-telek**, **Horgoló-nyomás**, **Nagy-Horgoló-nyomás**, **Nagy-telek-Horgoló**.

Horgoló-legelő 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Horgoló Legelő* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). Vö. **Horgoló**.

Horgoló-nádas 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1853: *Horgoló nádas* (HjJkv.). L. **Horgoló**.

Horgoló-nádvágó 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851: *Horgoló nádvágó* (TK 35.). L. **Horgoló**.

Horgoló-nagy-nyomás 'szántófield Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851: *Horgoló nagy nyomás* (TK 35.). L. **Horgoló-nyomás**. Vö. **Horgoló**.

Horgoló-nagy-telek 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' é. n.: *Horgoló Nagy Telek* (HvT 2.), 1851: *Horgoló nagy Telek* (TK 35.), 1855: *Horgoló nagy Telek* (HvT 48/3.). **Nagy-telek-Horgoló** formában is említik. Vö. **Horgoló**.

Horgoló-nyomás 'szántófield Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *Horgoló nyomás* (HvT 48/3.). **Nagy-Horgoló-nyomás** és **Horgoló-nagy-nyomás** formában is említik. Vö. **Horgoló**.

Hosszú-hát 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1761: *Hosszú Hátnál* kezdődven Nap le mentre (V.A. 301/d. 2. köt.), 1800: *Hosszú Hát* (HvT 40.).

Hosszú-szik 'kaszáló és legelő Hajdúnánás DNY-i határában' 1783: *Hosszú szék* (HvT 5/b.), 1783/867: *Hosszu szik* (HvT 2/a.).

Hugyozó 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Hugyozó* és pungor

Sziget (V.A. 304/d. 1.d. TPH). Vö. **Hugyozó-ér**, **Hugyozó-hát-domb**.

Hugyozó-ér 'ér Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Hugyozó ér* mellett (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1855: *Hugyozó ér* (HvT 48/3.). Vö. **Hugyozó**, **Hugyozó-éri-darab**.

Hugyozó-éri-darab 'kisebb földterület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851: *hugyozó éri darab* (TK 35.). Vö. **Hugyozó-ér**.

Hugyozó-hát-domb 'szántófield Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Hugyozóhát dombnál* (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1855: *Hugyozó hát domb* (HvT 48/3.). Vö. **Hugyozó**.

Innenső-nyomás 'szántófield Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Első* vagy innetső *Nyomás* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). L. **Első-nyomás**.

Jakab feneke 'szántófield Hajdúnánás DNY-i határában' 1824/854: *Jakab feneke* (HvT 46.), 1858: *Jakab Feneke* (HvT 56.). L. **Jakab-fenek**.

Jakab-fenek 'szántófield Hajdúnánás DNY-i határában' 1854: *Jakab fenek* (HvT 39.). **Jakab feneke** formában is említik.

Jankó-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1783: *Jankó halom* (HvT 5/b.), 1783/867: *Jankó halom* (HvT 2/a.).

János-rét 'kaszáló Hajdúnánás DNY-i határában' 1824/854: *János Rét* (HvT 46.), 1854: *János rét* (HvT 39.), 1858: *János Rét* (HvT 54.).

Kadarcs 'ér Hajdúnánás Ny-i határában' 1811: *Kadarcs* (Jkv.), 1811: *Kadarson* (Jkv.), 1824/854: *Kadarcs* (HvT 46.), 1854: *Kadarcs* (HvT 39.), 1858: *Kadáracs* (HvT 54.).

Kaján-szik 'mocsaras terület Hajdúnánás D-i határában' 1885: *Kajánszik* (HmT 9.). **Nagy-Kaján-**

szik formában is említik. Vö. **Kaján-szik járása.**

Kaján-szik járása 'mocsaras terület Hajdúnánás D-i határában' 1783: *Kaján Szék járása* (HvT 5/b.). Vö. **Kaján-szik.**

Kakas-halom 'magaslat Hajdúnánás K-i határában' 1783: *Kakas halom* (HvT 5/b.), 1783/867: *Kakas halom* (HvT 2/a.).

Kaszás-legelő 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851: *Kaszás legelő* (TK 35.).

Kasziba 'nádvgó rét és kaszáló Hajdúnánás Ny-i határában' 1780: *Kasziba* (HvT 5/a.). Vö. **Kasziba ere, Kasziba-oldal, Kasziba-zug, Kis-kasziba.**

Kasziba ere 'ér Hajdúnánás Ny-i határában' 1800: *Kasziba Ere* (HvT 40.). Vö. **Kasziba.**

Kasziba-oldal 'rét Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Kasziba Oldal* (HvT 46.), 1854: *Kasziba oldal* (HvT 39.). Vö. **Kasziba.**

Kasziba-zug 'rét Hajdúnánás Ny-i határában' 1854: *Kasziba zug* (HvT 39.). Vö. **Kasziba.**

Kávás-kút dűlője 'dűlő Hajdúnánás D-i határában' 1761: *A Kávás kút Düllejéig a Debr. út mellett* (V.A. 301/d 2. köt.).

Kazal dűlője 'dűlő Hajdúnánás határában, helye közelebbről ismeretlen' 1761: *Kazal Dülleje* (V.A. 301/d. 2. köt.).

Kenderek kútja dűlője 'dűlő Hajdúnánás É-i határában' 1761: *Kenderek Kutya Düleje* (A Dorogi utnál kezdődik) (V.A. 301/d. 2.köt.). L. **Kenderes-kút-dűlő.**

Kenderes-kert 'határrész Hajdúnánás Ny-i határában' 1783: *Kenderes Kert* (HvT 5/b.), 1783/867: *Kenderes kert*

(HvT 2/a.), [1796]: *Kenderes kertbe* (V.A. 304/a. 1. köt.). **Kender-földek** formában is említik. Vö. **Kenderes-kertbeli-föld, Kenderes-kertbeli-földek, Kenderes-kertbeli-krumpliföldek.**

Kenderes-kertbeli-föld 'határrész Hajdúnánás Ny-i határában' 1846-47: *kendereskertbeli föld* (V.A. 304/a. 5. köt.). **Kenderes-kertbeli-földek** formában is említik. Vö. **Kenderes-kert.**

Kenderes-kertbeli-földek 'határrész Hajdúnánás Ny-i határában' 1846-47: *Kenderes kertbeli földek* (V.A. 304/a. 5. köt.). L. **Kenderes-kertbeli-föld.**

Kenderes-kertbeli-krumpliföldek 'határrész Hajdúnánás Ny-i határában' 1815-16: *Kenderes Kertbeli Klumpír földek* (V.A. 304/a. 3. köt.). Vö. **Kenderes-kert.**

Kenderes-kút 'kút Hajdúnánás É-i határában' 1846-47: *Kenderes kút* (V.A. 304/a. 5. köt.). Vö. **Kenderes-kút-dűlő.**

Kenderes-kút-dűlő 'dűlő Hajdúnánás É-i határában' 1775: *Kenderes Kut dűllő* (V.A. 301/d. 3. köt.). **Kenderek kútja dűlője** formában is említik. Vö. **Kenderes-kút.**

Kender-földek 'határrész Hajdúnánás Ny-i határában' 1854: *Kender földek* (HvT 39.). L. **Kenderes-kert.**

Kerek-szik 'legelő és kaszáló Hajdúnánás DNy-i határában' 1783: *Kerek-szék* (HvT 5/b.), 1783/867: *Kerek szék* (HvT 2/a.).

Két borjúcsorda-gödörkút 'kút Hajdúnánás Ny-i határában' 1846-47: *két borjú csorda gödörkút* (V.A. 304/a. 5. köt.).

Két tehéncsorda-kút 'kút Hajdúnánás Ny-i határában' 1846-47: *két tehén csordakút* (V.A. 304/a. 5. köt.).

Két út köze 'földterület Hajdúnánás D-i határában' 1762: *Ket út közi* az Határ Düllöbe (V.A. 301/d. 3. köt.), 1762: *Ket út közi* (V.A. 301/d. 3. köt.).

Kígyós-ér 'kisebb vízfolyás Hajdúnánás É-i határában' 1853: *Kígyós ér* (Révész 33).

Király-domb 'kiemelkedés Hajdúnánás Ny-i határában' 1783: *Király domb* (HvT 5/b.), 1858: *Király domb* (HvT 56.).

Kis-Balázs 'határrész Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Kis Balázs* (HvT 46.), 1854: *Kis Balázs* (HvT 39.), 1858: *Kis Balázs* (HvT 56.).

Kis-Büdös 'kiemelkedés Hajdúnánás DNY-i határában' 1824/854: *Kis Büdös* (HvT 46.), 1854: *Kis Büdös* (HvT 39.), 1858: *Kis Büdös* (HvT 56.).

Kis-Domb-szeg 'vizenyős terület Hajdúnánás DNY-i határában' 1783: *Kis Domb szeg* (HvT 5/b.), 1854: *Kis domb szeg* (HvT 39.), 1855: *Kisdomb szeg* (HvT 48/2.).

Kis-Fekete-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1783: *Kis F. halom* (HvT 5/b.), 1783/867: *Kis Fekete halom* (HvT 2/a.).

Kis-Fürdős 'nádvagó rét Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1800: *Kis Fördös* (HvT 40.), 1851: *Kis fürdős* (TK 35.). Vö. **Fürdős**.

Kis-Kasziba 'rét Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Kis Kasziba* (HvT 46.), 1854: *Kis Kasziba* (HvT 39.), 1858: *Kis Kasziba* (HvT 56.). Vö. **Kasziba**.

Kis-kerek-tó 'vizenyős terület Hajdúnánás DNY-i határában' 1783: *Kis Kerek tó* (HvT 5/b.), 1783/867: *Kis kerek tó* (HvT 2/a.).

Kis-Lopó-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás DNY-i határában' 1783: *Kis lopó halom* (HvT 5/b.), 1783/867:

Kis lopóhalom (HvT 2/a.). Vö. **Lopó-halom**.

Kis-Mályvás 'határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1780: *K. Mályvás* (HvT 5/a.), 1800: *Kis Mályvás* (HvT 40.). Vö. **Mályvás**, **Kis-Mályvás-sziget**.

Kis-Mályvás-sziget 'kisebb kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1853: azon ponthoz hol a polgári thedeji és a Nánási thedeji puszták egybe ütköznek, és a mely hármas határ domb az úgy nevezett *kis mályvás szigeten* vagyon (HjJkv.). Vö. **Kis-Mályvás**.

Kis-Nyerges 'Hajdúnánás határában említett hely, helye közelebről ismeretlen' 1854: *Kis nyerges* (Jkv.).

Kis-Rothan 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1783: *Kis rothan* (HvT 5/b.). **Kis-Rothand** formában is említik.

Kis-Rothand 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' *Kis rothand* (HvT 5/b.). L. **Kis-Rothan**.

Kis-Szállás-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *Kis Szállás halom* (HvT 48/3.).

Kis-telek 'kiemelkedés Hajdúnánás D-i határában' 1783: *Kis telek* (HvT 5/b.), 1783/867: *Kis telek* (HvT 2/a.).

Kocsmához-tartozó-kaszáló 'kaszáló Hajdúnánás É-i határában' 1855: *Korcsmához tartozó Kasszálló* merő Szék (HvT 48/1.). L. **Kocsmakaszáló**.

Kocsmakaszáló 'kaszáló Hajdúnánás É-i határában' é. n.: *Korcsma Kaszáló* (HvT 1.). **Kocsmához-tartozó-kaszáló** formában is említik.

Kocsmalegelő 'legelő Hajdúnánás É-i határában' é. n.: *Korcsma Legelő* (HvT 1.), 1855: *Kortsma legelő* (HvT 48/1.).

Komjádi tanyája ’tanya Hajdúnánás Ny-i határában’ 1824/854: *Komjádi Tanyája* (HvT 46.), 1858: *Komjádi tanyája* (HvT 54.).

Kosár-halom ’magaslat Hajdúnánás Ny-i határában’ 1783: *Kosár halom* ~ *Kasár halom* (HvT 5/b.), 1783/867: *Kosár halom* (HvT 2/a.).

Kutyész-hát ’legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában’ 1851: *Konyesz hát* [□: *Kutyesz*] (TK 35.). **Kutyész-hátak** formában is említik. Vö. **Kutyész-hát-dombok, Kutyész-hát-sziget**.

Kutyész-hátak ’legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában’ 1800: *Kutyesz Hátak* (HvT 40.). L. **Kutyész-hát**.

Köleses-tó ’vizenyős terület Hajdúnánás DNy-i határában’ 1783: *Köleses tó* (HvT 5/b.), 1783/867: *Köleses tó* (HvT 2/a.).

Köves-halom ’kiemelkedés Hajdúnánás D-i határában’ 1811: *Köves Halom* (Jkv.), 1855: *Köves halom* (HvT 47.). Vö. **Köves-halom dülője**.

Köves-halom dülője ’dülő Hajdúnánás D-i határában’ 1761: *Köves halom Dülleje* ~ *Köves halom Dülleje* napnyugatról (V.A. 301/d. 2. köt.). Vö. **Köves-halom**.

Középső-nyomás ’szántófield Hajdúnánás ÉNy-i határában’ 1835: *Második* vagy *középső Nyomás* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). L. **Második-nyomás**.

Kutas-ér ’ér Hajdúnánás ÉNy-i határában’ 1835: *Kutas ér* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). Vö. **Kutas-ér laposa**.

Kutas-ér laposa ’vizenyős terület Hajdúnánás ÉNy-i határában’ 1835: *Kutas ér lapossa* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). Vö. **Kutas-ér**.

Kutyész-hát szigete ’szántófield Hajdúnánás ÉNy-i határában’ 1855: *Kutyesz hát szigetje* (HvT 48/3.). L. **Kutyész-hát-sziget**.

Kutyész-hát-dombok ’legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában’ 1855: *Kutyesz hát dombok* (HvT 48/3.). Vö. **Kutyész-hát**.

Kutyész-hát-sziget ’szántófield Hajdúnánás ÉNy-i határában’ é. n.: *Kutyeshát Sziget* (HvT 2), 1835: *Kutyeshát szigeten* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). **Kutyész-hát szigete** formában is említik. Vö. **Kutyész-hát**.

Külső-nagy-legelő ’nagy kiterjedésű legelőterület Hajdúnánás Ny-i határában’ 1885: *külső Nagy Legelőjének* rendezés utáni Térképe (HmT 12.), 1885: *Külső nagy legelő* (HmT 9.), 1886: *Külső nagy legelő* (HmK 12.).

Külső-puszta-Tedej ’nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában’ 1857: *Külső Puszta Tedej* (HvT 50.). Vö. **Külső-Tedej, Tedej**.

Külső-Tedej ’nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában’ 1725: De Praedüs Vid et *Külső Tedelly* (V.A. 301/d. 1.d. elenchus), 1794: De Praed’s Vid et *Külső Tedei* (V.A. 301/d. 1.d. elenchus), 1851: *Külső Tedej* (Oszt. Kiv. 35.). és formában is említik. Vö. **Külső-puszta-Tedej, Külső-Tedeji-puszta, Tedej**.

Külső-Tedeji-puszta ’nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában’ 1851: *Külső Tedeji pusztát* (Oszt. Kiv. 35.), 1858: *külső Tedeji puszta* (Jkv.). Vö. **Külső-Tedej, Tedej**.

Lapos-szik ’legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában’ 1835: *Lapos szék* (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1851: *Lapos szék*

(TK 35.), 1855: *Lapos Szék* (HvT 48/3.).

Legelő 'legelőterület Hajdúnánás É-i határában' 1885: *Legelő* (HmT 8.), 1886: *Legelő* (HmK 11.).

Lenténé laposa 'szántófield Hajdúnánás D-i határában' 1858: *Lenténé Laposa* (HvT 55.).

Lopó-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás DNy-i határában' 1783: *Lopó halom* (HvT 5/b.), 1783/867: *Lopó halom* (HvT 2/a.). Vö. **Kis-Lopó-halom, Lopó-halom-járásbeli-földek.**

Lopó-halom-járásbeli-földek 'nagyobb határrész Hajdúnánás DNy-i határában' 1846-47: *Lopóhalom járásbeli földek ~ Lopóhalomjárásbeli földek* (V.A. 304/a. 5. köt.). Vö. **Lopó-halom.**

Lyukas-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: Penzes halom vagy *Lyukas halom* (HvT 48/1.). **Pénzes-halom** formában is említik.

Madarász 'kaszáló Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1854: *Madarász* (HvT 39.). Vö. **Madarász-zug.**

Madarász-zug 'kisebb földterület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1854: *Madarász zug* (HvT 39.). Vö. **Madarász.**

Magi-telek 'földterület Hajdúnánás DNy-i határában' 1824/854: *Magi Telek* (HvT 46.), 1854: *Magi telek* (HvT 39.), 1858: *Magi Telek* (HvT 54.), 1858: *Magi Telek* (HvT 56.).

Malom-ér 'ér Hajdúnánás DNy-i határában' 1783: *Malom ér* (HvT 5/b.), 1783/867: *Malom ér* (HvT 2/a.).

Mályvás 'határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1858: *Majvos* (HvT 56.). Osztódásával alakult **Nagy-Mályvás** és **Kis-Mályvás.** Vö. **Mályvás-hát.**

Mályvás-hát 'kisebb kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1800: *Mályvás Hát* (HvT 40.). Vö. **Mályvás.**

Második-nyomás 'szántófield Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Második* vagy középső *Nyomás* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). **Középső-nyomás** formában is említik.

Második-rét 'rét Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1854: *Második rét* (HvT 39.).

Mély-ér 'ér Hajdúnánás DNy-i határában' 1824/854: *Mély Ér* (HvT 46.), 1854: *Mély ér* (HvT 39.), 1858: *Mely ér* (HvT 54.).

Ménes-kút 'kút Hajdúnánás Ny-i határában' 1846-47: felső gulya és *méneskút* (V.A. 304/a. 5. köt.),

Mézes-máj 'szántófield Hajdúnánás K-i határában' 1820: *Mézes-Máj* (HvT 41.), 1838: *Mézes-máj* (HvT 9/b.). Vö. **Mézesmáji-Dorogi-határra dűlő, Mézes-mál dűlője.**

Mézesmáji-Dorogi-határra dűlő 'dűlő Hajdúnánás K-i oldalán' 1761: *Mezes Maji Dorogi határra Dűlő* (V.A. 301/d. 2. köt.). **Mézesmál-Dorogi-határra dűlők** formában is említik. Vö. **Dorogi-határ, Mézes-máj.**

Mézes-mál dűlője 'dűlő Hajdúnánás K-i határában' 1771: *Mézes Mál Dűlleje* (V.A. 301/d. 2. köt.). Vö. **Mézes-máj.**

Mézesmál-Dorogi-határra dűlők 'dűlő Hajdúnánás K-i oldalán' 1761: *Mézes Mál Dorogi Határra Dűlők* (V.A. 301/d. 2. köt.). L. **Mézesmáji-Dorogi-határra dűlő.** Vö. **Dorogi-határ.**

Mirkó-lapos 'földterület Hajdúnánás Ny-i határában' 1858: *Mirkó lapos* (HvT 54.).

Nád-tó-fok 'vizenyős terület Hajdúnánás Ny-i határában' 1858: *Nádtő fok* (HvT 56.).

Nádvágó-Horgoló 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Nádvágó Horgoló* (V.A. 304/d. 1.d. TPH.), 1855: *Nádvágó horgoló* (HvT 48/3.). L. **Horgoló**.

Nagy-Balázs 'határrész Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Nagy Balázs* (HvT 46.), 1854: *Nagy Balázs* (HvT 39.), 1858: *Nagy Balázs* (HvT 56.).

Nagy-Büdös 'kiemelkedés Hajdúnánás DNy-i határában' 1824/854: *Nagy Büdös* (HvT 46.), 1854: *Nagy Büdös* (HvT 39.), 1858: *Nagy Büdös* (HvT 56.).

Nagy-Domb-szeg 'vizenyős terület Hajdúnánás DNy-i határában' 1783: *Nagy Domb szeg* (HvT 5/b.), 1783/867: *Nagy Domb szeg* (HvT 2/a.).

Nagy-Fekete-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1783: *Nagy Fekete halom* (HvT 5/b.), 1783/867: *Nagy Fekete halom* (HvT 2/a.).

Nagy-Horgoló-nyomás 'szántóföld Hajdúnánás ÉNy-i határában' é. n.: *Nagy Horgoló nyomás* (HvT 2.), 1855: *Nagy Horgoló nyomás* (HvT 48/3.). L. **Horgoló-nyomás**. Vö. **Horgoló**.

Nagy-Kaján-szik 'mocsaras terület Hajdúnánás D-i határában' 1783: *Nagy Kaján szék* (HvT 5/b.), 1783/867: *Nagy Kaján szik* (HvT 2/a.). L. **Kaján-szik**.

Nagy-kapitány-kút 'kút Hajdúnánás É-i határában' 1846-47: *nagy Kapitány kút* (V.A. 304/a. 5. köt.).

Nagy-Mályvás 'határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1780: *Nagy Mályvás* (HvT 5/a.). Vö. **Mályvás**.

Nagy-Nemes laposa 'vizenyős terület Hajdúnánás ÉNy-i határában' é. n.: *Nagy Nemes Laposa* (HvT 1.), 1835: *Nagy Nemes Lapossa* (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1855: *Nagy Nemes lapossa* (HvT 48/1.). Vö. **Nemes laposa**.

Nagy-Nyerges 'Hajdúnánás határában említett hely, helye közelebről ismeretlen' 1854: *Nagy nyerges* (Jkv.).

Nagy-Órfa 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' é. n.: *Nagyórfa* (HvT 2), 1851: *Nagy Órfa* (TK 35.), 1855: *Nagy Órfa* (HvT 48/4.). Vö. **Órfa**.

Nagy-rét 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás Ny-i határában' 1783: *Nagy Rét* (HvT 5/b.), 1885: *Nagy Rét* (HmT 12.). **Rét** formában is említik.

Nagy-róna eleje 'határrész Hajdúnánás DNy-i határában' 1783: *Nagy róna eleje* (HvT 5/b.), 1783/867: *Nagy róna eleje* (HvT 2/a.).

Nagy-róna hátja 'határrész Hajdúnánás DNy-i határában' 1811: *Nagy Róna Háttya* (Jkv.).

Nagy-Szállás-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *Nagy Szállás halom* (HvT 48/3.).

Nagy-telek-Horgoló 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Nagy telek horgoló* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). L. **Horgoló-nagy-telek**. Vö. **Horgoló**.

Nagy-tilalmas 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás É-i határában' 1783: Terrae Tuguriales *Nagy Tilalmas* (HvT 5/b.). L. **Nagy-tilalmas-pusztá**.

Nagy-tilalmasi-föld 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás É-i határában' 1759: Alföldi Péter *N. Tilalmosi föld*

eránt való inquisitioja (V.A. 301/a. 17. köt.). L. **Nagy-tilalmas-puszta**.

Nagy-tilalmas-puszta 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás É-i határában' 1846-47: *nagy tilalmas pusztán* (V.A. 304/a. 5. köt.). **Nagy-tilalmas** és **Nagy-tilalmasi-föld** formában is említik.

Nagy-Vidi-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás D-i határában' 1858: *Nagy Vidi halom* (HvT 55.). Vö. **Nagy-Vidi-halom dűlője**, **Vidi-halom**.

Nagy-Vidi-halom dűlője 'dűlő Hajdúnánás D-i határában' 1761: *Nagy vidi Halom Dűllee* (V.A. 301/d 2.köt.). Vö. **Nagy-Vidi-halom**, **Vidi-halom**.

Nánás város tanyája és udvara 'szántóföld Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851: *Nánás Város Tanyája és Udvara* (TK 35.). L. **Város tanyája**.

Nánási-Vidi-puszta 'nagyobb határrész Hajdúnánás D-i határában' 1857: *Nánási Vidi Pusztá* (HvT 52.). Vö. **Vidi-puszta**.

Nemes laposa 'vizenyős terület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: a *nemes laposa* mellett (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1851: *Nemes laposa* (TK 35.). Vö. **Nagy-Nemes laposa**.

Nyalakodó-kút 'kút Hajdúnánás É-i határában' 1846-47: *Nyalakodó kút* (V.A. 304/a. 5. köt.).

Nyiczky-föld 'szántóföld Hajdúnánás É-i határában' 1886: *Nyiczki föld* (HmT 10.). **Nyiczky-földek** formában is említik.

Nyiczky-földek 'szántóföld Hajdúnánás É-i határában' 1885: *Nyiczki földek* (HmT 6.). L. **Nyiczky-föld**.

Nyiczky-rét 'nagy kiterjedésű rét Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1893: *Nyiczki rét* (HmT 18.).

Nyíregyházi országút 'Nyíregyháza felé vezető út Hajdúnánás K-i oldalán' 1885: *Nyíregyházi ország út* (HmT 8.).

Nyomás-sziget 'kisebb kiemelkedés Hajdúnánás DNY-i határában' 1858: *Nyomás Sziget* (HvT 56.). Vö. **Nyomás-sziget feneke**.

Nyomás-sziget feneke 'kisebb földterület Hajdúnánás DNY-i határában' 1824/854: *Nyomás Sziget feneke* (HvT 46.), 1854: *Nyomás sziget feneke* (HvT 39.). Vö. **Nyomás-sziget**.

Ó-kert 'szőlőskert Hajdúnánás K-i határában' 1785: *O kert* (IV.A. 301/b.). L. **Régi-Szőlős-kert**.

Öreg-kert 'szőlőskert Hajdúnánás K-i határában' 1775: *Oreg kert* (IV.A. 301/a. 5. köt.). L. **Régi-Szőlős-kert**.

Öreg-szőlő 'szőlőskert Hajdúnánás K-i határában' 1783/867: *Öreg szőlő* (HvT 2/a.).

Órfa 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Órfa* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). Vö. **Nagy-Órfa**, **Órfa rétje**.

Órfa rétje 'nádvgó rét Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1800: *Órfa Rétye* (HvT 40.). Vö. **Órfa**.

Pallag-kistelki-domb 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *Pallag Kis Teleki domb* (HvT 48/3.).

Pap gátja 'vizenyős terület Hajdúnánás D-i határában' 1783: *Pap báltya* [□: *gáltya*] (HvT 5/b.), 1783/867: *Pap gátja* (HvT 2/a.).

Pap János szigete 'kisebb kiemelkedés Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Pap János Szigetje* (HvT 46.), 1854: *Pap János szigetje* (HvT 39.), 1858: *Papp janos szigetje* (HvT 54.).

Pap-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás DNY-i határában' 1783: *Pap halom*

(HvT 5/b.), 1783/867: *Pap halom* (HvT 2/a.).

Pénzes-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *Pénzes halom* vagy *Lyukas halom* (HvT 48/1.). L. **Lyukas-halom**.

Peres-föld 'szántóföld Hajdúnánás D-i határában' 1858: *Peres föld* (HvT 55.).

Polgári-oldal 'határrész Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Polgári Oldal* (HvT 46.), 1854: *Polgári oldal* (HvT 39.).

Polyvás-határ 'határrész Hajdúnánás határában, helye közelebből ismeretlen' 1811: *Polyvás Határ* (Jkv.).

Pongor-sziget 'kisebb kiemelkedés, legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Hugyozó és pongor Sziget* (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1853: *Pongor Sziget* (HjJkv.), 1854: *Pongor sziget* (HvT 39.), 1855: *Pungor Sziget* (HvT 48/3.), 1855: *Pungor Sziget* (HvT 48/4.).

Porosállás 'sík terület Hajdúnánás D-i határában' 1783: *Poros állás* (HvT 5/b.), 1783/867: *Poros állás* (HvT 2/a.).

Pusztá-templom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1780: *Pusztá templom* (HvT 5/a.). L. **Tedej-halom**.

Rác-Vid 'nagyobb határrész Hajdúnánás D-i határában' 1853: *rác Vid* (HjJkv.), 1858: *Rác Vid* (Jkv.). L. **Vid**.

Rác-Vidi-pusztá 'nagyobb határrész Hajdúnánás D-i határában' 1788: *Raczvidi* és *Thedi pusztabeli* (V.A. 301/d. 1.d. levél), 1790: *Thedei és Raczvidi pusztabeli* (V.A. 301/d. 1.d. levél), 1851: *Oszt. Kiv. Nánás levő=Közseghez Csatolt 721 számú Cs. Kir. Kincstári Rác Vid pusztát* illetőleg (Oszt. Kiv. 35.), 1851: *Vallomány-v.*

telekkönyve Nánás adóközséghez csatolt 721. sz. Cs. Kir. Kincstári Rác Vid pusztának (Oszt. Kiv. 35.), 1858: *Rác vidi pusztá* (Jkv.), 1858: *Thedeji és rászvidi pusztá* (Jkv.). L. **Vid**.

Rác-Vidi-puszták 'nagyobb határrész Hajdúnánás D-i határában' 1789: *Rászvidi* és *Tedeji Puszták* (V.A. 301/d. 1.d. levél). L. **Vid**.

Raduca 'nagyobb határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1886: *Raducza* (HmK 11.). Vö. **Raduca-tó**.

Raduca-tó 'vizenyős terület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1783: *Raducza tó ~ Ráducza tó* (HvT 5/b.), 1783/867: *Raducza tó* (HvT 2/a.). Vö.

Raduca.

Régi-határ-dombok 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1853: azon *régi határ dombok* mely a régi tedeji templom dombjának keleti oldalán esik ettől (HjJkv.). L. **Határ-domb**.

Régi-Szőlős-kert 'szőlőskert Hajdúnánás K-i határában' 1775: *A Régi Szőlős Kert* hata megett a Dorogi út felől az Első Düllő következik (V.A. 301/d. 3. köt.). **Ó-kert, Öreg-kert** és **Vén-kert** formában is említik. Vö. **Új-Szőlős-kert**.

Régi-Tedeji-templom dombja 'kiemelkedés Hajdúnánás város ÉNy-i határában' 1853: azon régi határ dombok mely a *régi tedeji templom dombjának* keleti oldalán esik ettől (HjJkv.). L. **Tedej-halom**.

Régi-templom helye 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Régi templom helye* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). L. **Tedej-halom**.

Régi-templom-domb 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *Régi templom domb* (HvT 48/3.). L. **Tedej-halom**.

Remete 'határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1815-16: Az Borzík, *Remete*, és Előhát réti földeken (V.A. 304/a. 3. köt.).

Reszegi-hát 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851: *Reszegi hát* (TK 35.).

Rét 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás Ny-i határában' 1824-25: A *Rétre* vittek egy köből zabot (V.A. 304/a. 4. köt.), 1846-47: rétaljon és *rétén* (V.A. 304/a. 5. köt.), 1851: *Rét* (Oszt. Kiv. 35.). L. **Nagy-rét**. Vö. **Rét-alj**.

Rét-alj 'vizenyős terület Hajdúnánás Ny-i határában' 1846-47: *rétaljon* és *rétén* (V.A. 304/a. 5. köt.). Vö. **Rét**.

Rétség-legelő 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' é. n.: *Rétség Legelő* (HvT 2.), 1835: *Rétség legelő* (V.A. 304/d. 1.d. TPH).

Samu-kút 'kút Hajdúnánás É-i határában' 1846-47: *Samu kút* (V.A. 304/a. 5. köt.).

Sári-telek 'földterület Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Sári Telek* (HvT 46.), 1854: *Sári telek* (HvT 39.), 1858: *Sári telek* (HvT 56.).

Sásas-fenek 'vizenyős terület Hajdúnánás DNY-i határában' 1824/854: *Sásas fenék* (HvT 46.), 1854: *Sásas fenék* (HvT 39.), 1858: *Sásas Fenek* (HvT 54.).

Simai út 'Sima felé vezető út Hajdúnánás É-i határában' 1769: Első Dülő kezdődik a *Simai út* felől a Tokaji út felé (V.A. 301/d. 3. köt.). Vö. **Simai útra dülő**.

Simai útra dülő 'dülő Hajdúnánás É-i határában' 1761: *Simai utra Dülő* (V.A. 301/d. 2.köt.). Vö. **Simai út**.

Sípos laposa 'vizenyős terület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Sipos lapossa* (V.A. 304/d. 1.d. TPH).

Sugár-nyilas 'szántóföld Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1820: *Sugár Nyilas* (HvT 41.), 1838: *Sugár Nyilas* (HvT 9/b.). Vö. **Sugár-nyilasbeli-föld**.

Sugár-nyilasbeli-föld 'szántóföld Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1760: Alföldi Péter *Sugár Nyilasbeli föld* eránt való inquiral. (V.A. 301/a. 17. köt.). Vö. **Sugár-nyilas**.

Süldős-ér 'ér Hajdúnánás D-i határában' 1783: *Süldős ér* (HvT 5/b.), 1783/867: *Süldős ér* (HvT 2/a.), 1854: *Süldős ér* (HvT 39.).

Süldős-hát 'kiemelkedés Hajdúnánás D-i határában' 1854: *Süldős-hát* (HvT 39.).

Süldős-laponyag 'vizenyős terület Hajdúnánás D-i határában' 1783: *Süldős laponyag* (HvT 5/b.).

Süldős-lapos 'vizenyős terület Hajdúnánás D-i határában' 1783/867: *Süldős lapos* (HvT 2/a.).

Szamár-hát 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851: *Szamár hát* (TK 35.).

Szeglet-határ 'határmezsgye Hajdúnánás D-i határában' 1811: Az Első Határ Melly a Böszörményi-Nánási és a Polgári *Szegelet Határnál* esik és Hármás Határnak neveztetik (Jkv.), 1858: *Szeglet határ* (HvT 55.).

Szentmihályi országút 'Büdszentmihály felé vezető út Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1885: *Szentmihályi ország út* (HmT 8.), 1886: *Szentmihályi országút* (HmK 11.).

Szentmihályi-határ 'határsáv Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1885: *Szentmihályi határ* (HmT 6.). L. **Büdszentmihályi-határ**.

Szérüs-kert-hely 'határrész Hajdúnánás határában, helye

közelebbről ismeretlen' 1815-16: *Szérús Kerthely* (V.A. 304/a. 3. köt.).

Szikes-legelő 'legelőterület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *Székes-legelő* (HvT 48/1.).

Szőlős-kert 'szőlőskert Hajdúnánás Ny-i határában' 1761: Első Düllő a *Szóllós Kert* felől kezdődve (V. A. 301/d. 2. köt.). **Új-Szőlős-kert** formában is említik.

Tagos birtokok 'legelő Hajdúnánás Ny-i határában' 1886: *tagos birtokok* (HmK 10.).

Tajta 'nádvdűlő, vízenyős terület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *Tajta* (HvT 48/2.). Vö. **Tajta-telek**.

Tajta-telek 'földterület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1856: *Tajta telek* (HvT 49.). Vö. **Tajta**.

Tedej 'elpusztult település Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1219/550: v. *Tegegd* (Németh 189), 1310/313: p. *Tegey* ~ *Thegey* (Németh 189), 1347: *Tegey* (Németh 189), 1413: *Thegee* (Cs. 1: 527), 1476: *Theghe* (Cs. 1: 527), 1478: *Theghe* (Cs. 1: 527), 1606: *Tedej* nemű falunak felett (V.A. 301/d. 1.d. levél), 1725: *Tedelly* (V.A. 301/d. 1.d. elenchus), 1754: Hajdonicalis oppidi Nánás ratione medietati Praedy *Thedei* (V.A. 301/d. 1.d. cartes), 1775: Intuitu Cameralium medietatum Praediorum Vid et *Thedey* (V.A. 301/d. 1.d. contractus), 1779: Nánási *Thedei* praedium (V.A. 301/d. 1.d. levél), 1779: intuitu medietatis Praedü *Tedej* (V.A. 301/d. 1.d. levél), 1780: Pars Nánásiensis praedii *Dedej* [□: *Tedej*] (HvT 5/a), 1783: pars pradii Nanasiensis *Tedey* (HvT 5/b), 1790: Vid et *Tedej* (V.A. 301/d. 1.d. Jkv.), 1790: *Thedei* (V.A. 301/d. 1.d. levél), 1794: praedior Vid et *Thedej* (V.A. 301/d. 1.d. elenchus), 1853: *Tedej*

(Révész 48), 1885: *Tedej* (HmT 6.), 1886: *Tedej* (HmT 10.). **Tedeji-puszták** és **Tedeji-puszták** formában is említik. Osztódásával alakult **Külső- és Belső-Tedej**. Vö. **Belső-pusztá-Tedej**, **Külső-pusztá-Tedej**, **Külső-Tedeji-puszták**, **Tedej csárda**, **Tedej-halom**, **Tedeji-határok**, **Tedeji-kölesföld**, **Tedeji-legelő**.

Tedej csárda 'csárda Hajdúnánás É-i határában' 1855: *Tedej Csárda* (HvT 48/1.). Vö. **Tedej**.

Tedej-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *Tedej-halom* (HvT 48/1.). **Pusztá-templom**, **Régi-templom-domb**, **Régi-templom helye**, **Régi-Tedeji-templom dombja**, **Tedeji-templom**, **Tedeji-templom-domb** és **Templom-halom** formában is említik. Vö. **Tedej**.

Tedeji-határok 'határsáv Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1853: *thedeji határok* (HjJkv.). Vö. **Tedej**.

Tedeji-kölesföld 'szántóföld Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1784: Radó János számadása a *Tedeji köles Föld* áráról (V.A. 301/a. 17. köt.). Vö. **Tedej**.

Tedeji-legelő 'legelőterület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1886: *Tedeji legelő* (HmK 10.). Vö. **Tedej**.

Tedeji-puszták 'puszták Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1788: Ráczyvidi és *Thedi* [□: *Tedeji*] *pusztabeli* (V.A. 301/d. 1.d. levél), 1853: *Tedeji puszták* (HjJkv.), 1858: *Thedeji* és *ráczyvidi puszták* (Jkv.), 1858: *Tedeji puszták* (Jkv.). L. **Tedej**.

Tedeji-puszták 'puszták Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1789: Ráczyvidi és *Tedeji Puszták* (V.A. 301/d. 1.d. levél), 1853: azon ponthoz hol a polgári *thedeji* és a Nánási *thedeji puszták* egybe ütköznek, és a mely hármassal határ domb az úgy nevezett kis

mályvás szigeten vagyon (HjJkv.). L. **Tedej**.

Tedeji-templom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *Tedeji templom* (HvT 48/2.), 1856: *Tedei templom* (HvT 49.). L. **Tedej-halom**.

Tedeji-templom-domb 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1856: *Tedeji templom domb* (HvT 49.). L. **Tedej-halom**.

Téglás-szőlő 'szőlőskert Hajdúnánás K-i határában' 1783/867: *Téglás szőlő* (HvT 2/a.), 1886: *Téglás szőlő* (HmT 13.).

Templom-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1854: *Templom halom* (HvT 39.). L. **Tedej-halom**.

Test-halmocska 'kiemelkedés Hajdúnánás D-i határában' 1831: *Test halmocska* (Jkv.). L. **Test-halom**.

Test-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás D-i határában' 1831: *Test halom* (Jkv.). **Test-halmocska** formában is említik.

Tokaji út 'Tokaj felé vezető út Hajdúnánás É-i határában' 1769: Első Dülő kezdődik a Simai út felől a *Tokaji út* felé (V.A. 301/d. 3. köt.). Vö. **Tokaji útra dülő**.

Tokaji útra dülő 'dülő Hajdúnánás É-i határában' 1775: *Tokai Utra Düllő* két út közti következik (V.A. 301/d. 3. köt.). Vö. **Tokaji út**.

Töviskes-hát 'kisebb kiemelkedés Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Töviskes hát* (HvT 46.), 1854: *Töviskes hát* (HvT 39.), 1858: *Töviskes hát* (HvT 56.). Vö. **Töviskes-hát alja**.

Töviskes-hát alja 'vizenyős, lejtős terület Hajdúnánás Ny-i határában' 1854: *Töviskes hát alja* avagy:

Veresnád farka (HvT 39.). L. **Vörösnád farka**. Vö. **Töviskes-hát**.

Túlsó-nyomás 'szántóföld Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Harmadik vagy túlsó Nyomás* (V.A. 304/d. 1.d. TPH). L. **Harmadik-nyomás**.

Ugar 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás D-i határában' 1769: Az 1ső 2dik es 3dik Dülöbéli földeknek *Ugar* alá való osztások (V.A. 301/d. 3. köt.). **Ugar földek** formában is említik.

Ugar-földek 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás D-i határában' 1778: Az Harmadik 2odik és 1ső Düllöhöz tartozó *Ugar földek* az also Csárda felé az Vidi Telek utja felől (V.A. 301/d. 3. köt.). L. **Ugar**.

Új-osztás 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1885: *Új osztás* (HmT 12.).

Új-Szőlős-kert 'szőlőskert Hajdúnánás Ny-i határában' 1769: *Új Szőlős Kert* (V.A. 301/d. 3. köt.). L. **Szőlős-kert**. Vö. **Régi-Szőlős-kert**.

Újvárosi útra dülő 'dülő Hajdúnánás D-i határában' 1775: *Újvárosi utra Düllő* (V.A. 301/d. 3. köt.).

Úsztató 'vizenyős terület Hajdúnánás DNy-i határában' 1783: *Úsztató* (HvT 5/b.), 1783/867: *Úsztató* (HvT 2/a.), 1854: *Úsztató* (HvT 39.). **Úsztató-ér** formában is említik.

Úsztató-ér 'vizenyős terület Hajdúnánás DNy-i határában' 1783: *Úsztató ér* (HvT 5/b.), 1854: *Úsztató ér* (HvT 39.). L. **Úsztató**.

Utas-ér 'ér Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1800: *Utas Ér* (HvT 40.). Vö. **Utas-ér halma**, **Utas-ér-legelő**, **Utas-ér-torok**.

Utas-ér halma 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1800:

Utas Ér Halma (HvT 40.). Vö. **Utas-ér.**

Utas-ér-legelő 'legelőterület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1855: *utas ér legelő* (HvT 48/3.). Vö. **Utas-ér.**

Utas-ér-torok 'földterület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1800: *Utas Ér Torok* (HvT 40.). Vö. **Utas-ér.**

Vágott-laponyag 'határrész Hajdúnánás DNy-i határában' 1783: *Vágott laponyag* (HvT 5/b.), 1783/867: *Vágott laponyag* (HvT 2/a.). L. **Varjas-telek.**

Varjas-ér 'ér Hajdúnánás DNy-i határában' 1783: *Varjas ér* (HvT 5/b.), 1783/867: *Varjas ér* (HvT 2/a.), 1854: *Varjas ér* (HvT 39.).

Varjas-telek 'határrész Hajdúnánás DNy-i határában' 1783: *Varjas telek* (HvT 5/b.). **Vágott-laponyag** formában is említik.

Város földjére dülő 'dülő Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1761: *A Váras földjére Düllő* (V.A. 301/d. 2. köt.).

Város tanyája 'szántóföld Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1835: *Város tanyája* mellett ~ *Város tanyája* (V.A. 304/d. 1.d. TPH), 1855: *Város tanyája* (HvT 48/3.). **Nánás város tanyája és udvara és Város-réti tanyája** formában is említik.

Város-réti tanyája 'szántóföld Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1846-47: *Város réti tanyája* (V.A. 304/a. 5. köt.). L. **Város tanyája.**

Vén-kert 'szőlőkert Hajdúnánás K-i határában' 1744: *Vén Kert* (IV.A. 301/a. 1. köt.). L. **Régi-Szőlős-kert.**

Vid 'elpusztult település Hajdúnánás D-i határában' 1216: *Dilectis filiusis sac-bus et clericis S. Crucis de Wid...venerabilis frater noster Comitatus Agriensis epp., diocesianus*

*vester Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia...ab Agustino Theiner (Németh 203), 1312: v. Wyd (Németh 203), 1313: p. Wyd (Németh 203), 1338: p. vyd (Németh 203), 1518: pr. Szent Vid (Németh 203), 1752: quam in Praedio Vid (V.A. 301/d. 1.d. copia), 1755: Oppida in attaeto Praedio Vid (V.A. 301/d. 1.d. levél), 1775: Intuitu Cameralium medietatum Praediorum Vid et Thedej (V.A. 301/d. 1.d. contractus), 1783: Pars praedii Vid (HvT 5/b.), 1790: Vid et Tedej (V.A. 301/d. 1.d. Jkv.), 1794: De Praed's Vid et Külső Tedei (V.A. 301/d. 1.d. elenchus), 1794: in Praedio Vid (V.A. 301/d. 1.d. elenchus), 1850: Pr. Vid (HvT 45.). **Rác-Vid, Rác-Vidi-pusztá, Rác-Vidi-puszták, Videgyháza, Vidi-pusztá, Vidmonostora és Vidteleke** formában is említik. Vö. **Vidi-ér, Vidi-föld, Vidi-halom.***

Videgyháza 'elpusztult település Hajdúnánás D-i határában' 1393: p. *Vydekhaza* (Németh 203), 1415: *Wydeghaza* (Cs. 1: 528), 1476: *Wydeghaza* (Cs. 1: 528, 633). L. **Vid.**

Vidmonostora 'elpusztult település Hajdúnánás D-i határában' 1355/357: p. *Vydmonostora* (Németh 203), 1411: *Vidmonostara* (Cs. 1: 528), 1430: *Vydmonostora* (Cs. 1: 528), 1484: *Wydmonostor* (Cs. 1: 528). L. **Vid.**

Vidteleke 'elpusztult település Hajdúnánás D-i határában' 1375: p. *Vidteleke* (Németh 203), 1402: *Vydtheleke* (Cs. 1: 528), 1492: *Vydtheleke* (Cs. 1: 528). L. **Vid.**

Vidi-ér 'ér Hajdúnánás D-i határában' 1831: *Vidi Ér* (Jkv.), 1854: *vidi Ér* (Jkv.). **ÉR, Forrás és Forrás-ér** formában is említik. Vö. **Vid.**

Vidi-föld 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás D-i határában' 1854: a

vidi földön vezetett árkolás mellett (Jkv.), 1885: *Vidiföld* (HmT 9.), 1886: *Vidiföld* (HmT 11.), 1886: *Vidiföld* (HmK 12.). Vö. **Vid.**

Vidi-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás D-i határában' 1855: *Vidi halom* (HvT 47.). Vö. **Nagy-Vidi-halom, Nagy-Vidi-halom dűlője, Vid.**

Vidi-pusztá 'nagyobb határrész Hajdúnánás D-i határában' 1846-47: *vidi pusztán* (V.A. 304/a. 5. köt.). Osztódásával alakult **Hadházi-Vidi-pusztá, Böszörményi-Vidi-pusztá** és **Nánási-Vidi-pusztá**. L. **Vid.**

Vidi-telek útja 'út Hajdúnánás D-i határában' 1778: Az Harmadik 2odik és 1ső Düllöhöz tartozó Ugar földek az also Csárda felé az *Vidi Telek utja* felől (V.A. 301/d. 3. köt.).

Viszketeges 'vizenyős terület Hajdúnánás DNy-i határában' 1783: *Viszketeges* (HvT 5/b.).

Vizes-legelő 'legelő Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1851: *vizes legelő* (TK 35.).

Vörösnád 'vizenyős terület Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Veres Nád* (HvT 46.), 1854: *Veres nád* (HvT 39.), 1858: *Veres nád* (HvT 56.). Vö. **Vörösnád eleje, Vörösnád farka.**

Vörösnád eleje 'vizenyős terület Hajdúnánás Ny-i határában' 1855: *Veres nád eleje* (HvT 48/2.). Vö.

Vörösnád.

Vörösnád farka 'vizenyős, lejtős terület Hajdúnánás Ny-i határában' 1854: Töviskes hát alja avagy: *Veresnád farka* (HvT 39.). **Töviskes-hát alja** formában is említik. Vö. **Vörösnád.**

Vörös-tenger 'vizenyős terület Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1783: *Veres tenger* (HvT 5/b.), 1783/867: *Veres tenger* (HvT 2/a.), 1853:

Verestenger (Révész 50). Vö. **Vörös-tenger-járás.**

Vörös-tenger-járás 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1885: *Verestenger járás* (HmT 8.), 1885: *Verestenger járás* (HmT 9.), 1886: *Verestenger járás* (HmT 10.), 1886: *Verestenger járás* (HmK 12.). Vö. **Vörös-tenger.**

Zagolya 'legelőterület és szántóföld Hajdúnánás D-i határában' 1783: *Zagolya* (HvT 5/b.), 1783/867: *Zagolya* (HvT 2/a.), 1854: *Zágolya* (HvT 39.), 1855: *Zagolya* (HvT 48/2.). Vö. **Zagolya-hát.**

Zagolya-hát 'kiemelkedés Hajdúnánás D-i határában' 1854: *Zagolya-hát* (HvT 39.). Vö. **Zagolya.**

Zajgató 1. 'nagy kiterjedésű határrész Hajdúnánás DK-i határában' 1756: midőn mult hetekben a *Zajgató* táján való Határokat meg egyebett akarattból magunk Deputatussai (V.A. 301/d. 1.d. levél), 1783: *Zajgató* (HvT 5/b.), 1783/867: *Zajgató* (HvT 2/a.), 1858: *Zajgató* (HvT 55.). Vö. **Zajgató dűlője, Zajgató-hegy, Zajgató-járás, Zajgató-járásbeli-földek, Zajgató-legelő. 2.** 'csárda a város DK-i határában' 1855: *Zajgató* (HvT 47.).

Zajgató dűlője 'dűlő Hajdúnánás DK-i határában' 1761: *Zajgató Düllője* (V.A. 301/d. 2. köt.). Vö. **Zajgató.**

Zajgató-hegy 'kiemelkedés Hajdúnánás DK-i határában' 1831: *Zajgató hegy* (Jkv.), 1854: a *zajgató hegyi* hármas határtól keletnek tartva (Jkv.). Vö. **Zajgató.**

Zajgató-járás 'legelőterület Hajdúnánás DK-i határában' 1783: *Zajgató járás* (HvT 5/b.), 1885: *Zajgató járás* (HmT 8.), 1885: *Zajgató járás* (HmT 9.), 1886: *Zajgatójárás* (HmT 13.). Vö. **Zajgató, Zajgató-járásbeli-földek.**

Zajgató-járásbeli-földek

'legelőterület Hajdúnánás DK-i határában' 1846-47: *zajgató járásbeli földek* (V.A. 304/a. 5. köt.). Vö.

Zajgató-járás.

Zajgató-legelő 'legelő Hajdúnánás DK-i határában' 1886: *Zajgató legelő* (HmK 10.). Vö. **Zajgató.**

Zöld-ér 'ér Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1783: *Zöld ér* (HvT 5/b.), 1783/867: *Zöld ér* (HvT 2/a.).

Zöld-halom 'kiemelkedés Hajdúnánás ÉNy-i határában' 1783: *Zöld halom* (HvT 5/b.), 1783/867: *Zöld halom* (HvT 2/a.), 1854: *Zöld halom* (HvT 39.), 1855: *Zöld halom* (HvT 48/2.), 1856: *Zöld halom* (HvT 49.), 1856: *Zöldhalom* (HvT 49.).

Zsombékok 'kaszáló Hajdúnánás Ny-i határában' 1811: *Sombokok* szélinn (Jkv.). L. **Zsombékos.**

Zsombékos 'kaszáló Hajdúnánás Ny-i határában' 1811: *Sombokos* (Jkv.), 1824/854: *Zsombokos* (HvT 46.), 1854: *Zsombokos* (HvT 39.), 1858: *Zsombokos* (HvT 54.). **Zsombékok** formában is előfordul. Vö. **Zsombékos-ér.**

Zsombékos-ér 'ér Hajdúnánás Ny-i határában' 1824/854: *Zsombokos ér* (HvT 46.), 1854: *Zsombokos ér* (HvT 39.). Vö. **Zsombékos.**

Zsombékos-kút 'kút Hajdúnánás É-i határában' 1846-47: *Zsombokos kút* (V.A. 304/a. 5. köt.).

Zsombékos-rét 'rét Hajdúnánás É-i határában' 1855: *Zsombokos rét* (HvT 48/3.).

Források

1. Térképek

HmK 2/61-62. 1871: Hajdúnánás határtérképe (32 x 26 cm). Rendezett tanácsú város Hajdú megyében. Szerkesztette: Gyenes Ferenc. 1871.

HmK 10. 1886: A város tagosított határrészének Tedej, Nyiczki-föld és Veres-tenger-járás szelvénye (95 x 100 cm). Készítette: Hegedűs Pál mérnök. 1886.

HmK 11. 1886: A város tagosított határrészének Pusztá szelvénye vaslemezre kasírozva (96 x 126 cm). Készítette: Hudatsik Pál hajdúkerületi mérnök. 1886.

HmK 12. 1886: A város tagosított határrészének Fürj-halom-járás és Lopó-halom-járás szelvénye vaslemezre kasírozva (96 x 142 cm). Készítette: Hegedűs Pál mérnök. 1886.

HmT 6. 1885: A tagosítandó határrészéről felvett osztályozási térkép (75 x 39 cm). Színezett, a dűlőket feltünteti. Készítette Hegedűs Pál mérnök. 1885.

HmT 7. 1885: A nagybirtokos osztály tagosítandó területén fekvő kis-tedeji tanyabirtok kiosztási tervezete. Az egyes tulajdonosok földterületét részletesen adja (58 x 48cm). 1885.

HmT 8. 1885: A város tagosított határrészének Pusztá szelvénye (96 x 186 cm). Készítette: Hegedűs Pál mérnök. 1885.

HmT 9. 1885: A város tagosított határrészének Fürj-halom-járás és Lopó-halom-járás szelvénye (92 x 144 cm). Készítette: Hegedűs Pál mérnök. 1885.

HmT 10. 1886: A város tagosított határrészének Tedej, Nyiczki-föld és Veres-tenger-járás szelvénye (95 x 100 cm). Készítette: Hegedűs Pál mérnök. 1886.

HmT 11. 1886: A város tagosított határrészének Vidi-föld szelvénye (96 x 92 cm). Készítette: Hegedűs Pál mérnök. 1886.

HmT 12. 1885: A város külső nagy legelőjének rendezés utáni térképe (96 x 190 cm). Készítette: Hegedűs Pál mérnök. 1885.

HmT 13. 1886: A város tagosított határrészének Zajgató-járás szelvénye (70 x 96 cm). Készítette: Hegedűs Pál mérnök. 1886.

HmT 18. 1893: Határtérkép (80 x 65 cm). Készítette: Major István. 1893.

- HvT 1. é. n.:** Hajdúnánás Külső-Tedej. Határtérkép (70 x 53 cm).
- HvT 2. é. n.:** Hajdúnánás Külső-Tedej. Határtérkép (70 x 53 cm).
- HvT 2/a. 1783:** A város kiosztási terve (132 x 120 cm). Készítette: Hankóczy Jakab. Hudatsik Pál hajdúkerületi mérnök másolta **1867**-ben.
- HvT 5/a. 1780:** A város által bérelt Tedej puszta térképe (60 x 40 cm). Színezett tusrajz. Készítette: Kneidinger András. 1780.
- HvT 5/b. 1783:** A város határának felosztási terve (155 x 100 cm). Készítette: Hankóczy Jakab. 1783.
- HvT 9/b. 1838:** A város lakosai birtokában lévő szállásbeli földek térképe (82 x 124 cm). Szerkesztette: Hudatsik Pál hajdúkerületi mérnök. 1838.
- HvT 38. 1846:** Szabad Hajdú Nánás város területi térképe (60 x 43 cm). Készítette: Hudatsik Pál hajdúkerületi mérnök. 1846.
- HvT 39. 1854:** Nánási határban Tisza-ártér térképe (92 x 80 cm). Készítette: Hudatsik Pál hajdúkerületi mérnök. 1854.
- HvT 40. 1800:** Külső-Tedej-Büdszentmihály melletti birtok. Színezett, a dűlők, az utak, halmok és mélyedések feltüntetésével (64 x 44 cm). Készítette: Kováts György. 1800.
- HvT 41. 1820:** A város lakosai birtokában lévő szállásföldek térképe (125 x 88 cm). Hitelesítette Frank Antal 1854-ben.
- HvT 45. 1850:** Vidi-föld nánási részének térképe (53 x 66 cm). 1850.
- HvT 46. 1824:** A nánási réti kaszáló ideiglenes felosztása (76 x 60 cm). Szerkesztette: Szabó János. Másolta Hudatsik Pál hajdúkerületi mérnök **1854**-ben.
- HvT 47. 1855:** A városhoz tartozó Vidi-puszta térképe (67 x 53 cm). A dűlők földterületeinek számadatait és a művelési ágakat is feltünteti. Szerkesztette: Hudatsik Pál hajdúkerületi mérnök. 1855.
- HvT 48/1-4. 1855:** A város adományos és belső tedeji közlegelőből az államkölcson fedezésére haszonbér alá kiosztott földek térképe (60 x 85 cm). Készítette: Molnár József. 1855.
- HvT 49. 1856:** A belső tedeji és adományos nánási legelőből kiosztott földek térképe (65 x 54 cm). Készítette: Molnár József. 1856.
- HvT 50. 1857:** Belső-Tedej művelésre kiosztott területe (38 x 30 cm). Készítette: Stein Henrich mérnök. 1857.

HvT 52. 1857: Vid puszta felosztási térképe (31 x 38 cm). Az anyaközségek szerint részletezve (Nánás, Hadház, Böszörmény). A művelési ágakat feltünteti. 1857.

HvT 54. 1858: A nánási Rét birtokosok közt egytagbani felosztásának térképe (112 x 65 cm). Készítette: Hudatsik Pál hajdúkerületi mérnök. 1858.

HvT 55. 1858: A Nánási-Vidi-puszta térképe (90 x 62 cm). Készítette: Hudatsik Pál hajdúkerületi mérnök. 1858.

HvT 56. 1858: A nánási Rét birtokosok között egytagbani felosztásának térképe (90 x 106 cm). Készítette: Hudatsik Pál hajdúkerületi mérnök. 1858.

2. Jegyzőkönyvek, iratok

IV.A. 301./a. 1. köt. Városi közgyűlési jegyzőkönyvek 1744.

IV.A. 301./a. 5. köt. Városi közgyűlési jegyzőkönyvek 1775.

IV.A. 301./b. Városi közgyűlési jegyzőkönyvek 1785.

V.A. 301./d.: Tedej és Vid pusztákra vonatkozó iratok

V.A. 301./1.d.: Tedej és Vid pusztákra vonatkozó vegyes iratok (1606-1791).

V.A. 301./1.d. Levél 1606.

V.A. 301./1.d. Elenchus 1725.

V.A. 301./1.d. Copia 1752.

V.A. 301./1.d. Cartes 1754.

V.A. 301./1.d. Levél 1755.

V.A. 301./1.d. Levél 1756.

V.A. 301./1.d. Contractus 1775.

V.A. 301./1.d. Levél 1779.

V.A. 301./1.d. Levél 1788.

V.A. 301./1.d. Levél 1789.

V.A. 301./1.d. Jkv. 1790.

V.A. 301./1.d. Levél 1790.

V.A. 301./1.d. Elenchus 1794.

V.A. 301./d. Oszt. Kiv. 35.: Kivonat a birtokok osztályozásáról 1851.

V.A. 301./d. TK. 35.: A Tedeji prédiüm telekkönyve 1851.

V.A. 301./d. 2. köt. Pusztai dűlők felosztása 1761.

V.A. 301./d. 2. köt.: A Magyar Kamarától 1767-ben elzálogosított vidi prédiium földkiosztási jegyzőkönyve lakosok szerint.

V.A. 301./d. 3. köt.: Jegyzék a dűlők kiosztásáról 1762, 1769, 1775, 1778.

V.A. 301/a. 17.köt.: A város közgyűlésének iratai 1759, 1760, 1784.

V.A. 304./a. 1. köt.: Városgazda manuális libellusa [1796].

V.A. 304./a. 3. köt.: Városgazda manuális libellusa 1815-16.

V.A. 304./a. 4. köt.: Városgazda manuális libellusa 1824-25.

V.A. 304./a. 5. köt.: Városgazda manuális libellusa 1846-47.

V.A. 304/d. 1.d. TPH: Tedeji prédiium határkönyve 1835.

HjJkv.: A tedeji prédiium határjárási jegyzőkönyve 1853-54.

Jkv. 1811: Határújítási jegyzőkönyv

Jkv. 1831: Határjárás, határmegújítás jegyzőkönyve

Jkv. 1854: Határújítási jegyzőkönyv

Jkv. 1858: Adási és átvételi jegyzőkönyv

Rövidítések

HmK: Hajdú megye kataszteri térképei

HmT: Hajdú megyei térképek

HvT: Hajdúvárosok térképei

HjJkv: határjárási jegyzőkönyv

Jkv: jegyzőkönyv

Oszt. Kiv.: osztályozási kivonat

TK: telekkönyv

TPH: Tedeji prédiium határkönyve

1. térkép
Az elpusztult *Vid* településnév előfordulása
a helynevekben

2. térkép
Az elpusztult *Tedej* településnév előfordulása
a helynevekben